

Uzaysal Yönetim Beklerken

Hasan Bülent Paksoy

Florence
Carrie/European University Institute
2008

2008 Copyright © H. B. Paksoy
Uzaysal Yönetim Beklerken

Title of the Volume: Uzaysal Yonetim Beklerken
(Awaiting Space Administration)

DEYIMLERIN KIMLIGI: Milliyetcilik, Ulusalcilik, Varsayimcilik, Kuramcilik
(nature of labels: nationalism, assumptions, hypotheses)
debates whether terms are definable or universal

Isteseek de, Istemesek de
(whether or not we like it)
on the necessity of education

Elma'nin Iki Yarisi: Yoneten ve Yonetilen Iliskileri
(Two halves of an apple: relations between rulers and the ruled)
translated from the preface to the second edition of
Identities: How Governed, Who Pays?

Maya Iliskileri
(cultural relations)
good neighborhood rules

Turk Destanlarinin Kimligi
(identity of Turk epics)
historical perspective of the topic

Topraksiz Toplumlarin Cogulcu Yonetim Duzeni
(administration of landless communities)
comments on the proposed change to U.S. electoral law

Evrin Dusuncesinin Devrimi
(revolution of the evolutionary thought)
traces the history of evolution theory

Uzaysal Yonetim
(space administration)
proposed defenses against near earth objects

Bilmek, Anlamak, Yapmak
(knowing, understanding, doing)
distinctions between the terms

Dusuncesel ve Bedensel Tutsakliklar
(slavery of thought and body)
on addiction

Ulusalcilik mi, Yurtseverlik mi?
(nationalism or patriotism)
origins of American Revolution

Alis-Veris Kuruluslarinin Yonetimi
(management of buying-selling)
East India Companies of France, Britain, Holland

Top çali'nin Kimligi
(identity of tumbleweed)
what use is existence?

Yorgunluk
(exhaustion)
effects of not taking a breather

Efes
(Ephesus)
historical importance within Christianity

"Aradim-Bulamadim"
("I searched but could not find")
not looking deep enough for answers

ATALAR YURDU KIMLIGI
(identity of ancestral lands)
necessity of good neighborly relations

MAYA, T.A.S.
(leavening, inc)
method of cultural transmission

Dunya Degistiren mi, deger yargisinda bulunan mi?
(transforming thought, or judgement?)
Consideration of Oliver Wendell Holmes statement.

kitabının bütün yayın hakları,
Bern-İsviçre uluslararası Copyright anlaşmaları uyarınca,
H. B. Paksoy adına
ABD Kongre Kutuphanesi
Copyright kutugüne kayıtlıdır.

Bu yazılar belirli bir süre içinde, bilgisayar ağları yolu ile, teker-teker dünyaya dağıtıldılar; Sonra, değişik ağ sayfalarına yerleştirildiler. İlgi gösteren Ağ Sayfası ve Dağıtım Düzeni yöneticileri eksik olmasınlar.

Buradaki izin ne yazım, ne de yayın sırasındadır.

The author would like to express his heartfelt thanks to the European University Institute, Florence, Carrie Collection and Dr. Serge Noiret in particular, for the publication and hosting of this volume in the present format.

Libraries, Institutions and Webmasters are authorized to make copies for private use, circulation and study to include this page verbatim.

Those wishing to produce copies for sale in any format must obtain written permission.

**9 Eylül 1922 günü
İzmir'e ilk giren birliğin
Suvari Çavuşu
Mustafa Hepşen'in
anısına**

DEYİMLERİN KİMLİĞİ:**Milliyetçilik, Ulusalçılık, Varsayımçılık, Kuramçılık**

Hasan Bülent Paksoy

Ele alınabilecek deyim ne olursa olsun, en önce o deyim'in kimliğinin göz önüne alınması gerekir. Bir deyim'in kimliğini belirleyen veriler nelerdir? Deyim'i kullanan kişinin kimliği, özellikle bu işlem içinde en önde gelir. Oyle ise, kişi'nin kimliğinin ne gibi etkenler ile oluştuğunun ele alınması kaçınılmaz. En önce göz önüne alınması gerekli sorular arasından örnekler:

- a) deyim yaratan ya da kullanan kişinin ana dili nedir?
- b) ne gibi ve derinlikteki eğitimden geçmiştir?
- c) bu eğitimin sonucunda nasıl meyvalar vermiştir?

Deyim yaratan, kullanan, kuramların gündemlere girmesini sağlayanların kişisel gündemleri vardır. Bu öz gündemlerin niteliklerinin ne denli ve nereden bilindiğinin de bilinmesi gerekir. Bir kişi yalnızca, eskilerin deyimini ile, Hilal-i Ahmer'e mi çalışır? Yoksa, yarattığı ve kullandığı deyim ve kuramları, öz gündemindeki gelir çikarı için mi el'e almaktadır?

Uzatmadan, bir örnek verelim: Nasreddin Hoca, bir akşam evine üç okka et götürür, hanımının bu et'den yemek yapmasını bekler. Bir süre sonra sorar: "Hanım, yemek nerede?" Hanımı da: "Kedi et'i yedi" deyiverir. Hoca da, teraziyi kaptığı gibi mutfaga uçar; kediyi kefe'ye koyup tartar. Kedi üç okka çekmiştir. Hoca kendi kendine söylenir: "Eğer kedi burada ise, et'e ne oldu? Et burada ise, kedi nerede?"

Olay'ı okuyup, gülüp, Nasreddin Hoca'nın düşünce keskinliğine ve yaratıcılığına olan saygımızı belirttikten sonra, Nasreddin Hoca'nın bu tutumunu, güldürü ötesinde değerlendirmek gereklidir. Bir olay'ı, 'deneyli bilim' kavramını yaratırcasına ele almıştır; deney yenilenebilen türdedir; herhangi bir kişiye

yenelenebilir. Kullandigi dusunce duzeni saptirilabileck turden degildir. Getirdigi et; ya vardir, ya yoktur.

Nasreddin Hoca gercek bir kisi midir, yoksa, Hoca'nin dusunce duzenini seven toplumun kendi icinden yarattigi bir simge kisilikmidir? Bu konu uzerine eski ve yeni gorusler ileri surulmustur.[i] Genellikle 13 cu yuzyilda yasadigi soylenebilir. Nasreddin Hoca'nin bu dogum tarihi ile birlikte, Deneyli Bilim'in kurucusu oldugu ongorulen Ingiliz soylusu Francis Bacon, Baron Verulam (1561-1626) dan soz etmek gerekir. Bacon'un yazdigi Instauratio Magna Novum Organum[ii] kitabi, deneyli bilimlerin baslangici olarak gosterilir. Bu iki kisi, Nasreddin Hoca ve Baron Bacon'in, dusunce kimlikleri nelerdir? Yarattiklari deyimlerin kimlik ayrintilari nelerdir? Bu kimlikleri ne gibi yollarla ve hangi amaclar ile edinmislerdir? Ne yolda kullanmislardir? Bu sorularin karsiligini, okuyucunun vermesi gereklidir. Okuyucunun verecegi karsilik, okuyucunun kendi kimliginin ortaya cikmasina, ya da, en azindan, okuyucunun oz dusuncesal kimligini sorgulamasina neden olacaktir.

Kisiler ve toplumlar, oz kimliklerini bilmeseler, sorgulamasalar ne olur? Bu tur sorgulama gerekli midir? Elini, haril-haril yanan ates icinde sokmaya kalkan kisinin dusuncesinin kimligi ne olabilir? Bu kisinin durum icinde kullandigi deyimlerin kimlikleri nelerdir, ne gibi etkenlere yol acabilir? Bir Toplum'u uluslararası konumlarda yasal sorumluluk altına almaya yetkili kisi ya da kisilerin deyimlerinin kimlikleri onemli midir?

Diger dillerden odunc alinma deyimler: odunc dusunceleri, odunc kimlikleri, odunc bagimlilikleri da birlikte getirebilir mi? Bir deyim oz dilinde anlayamayan toplum bireyleri, deyim anlamının carpitilmesine katkida bulunabilirler mi? Bu carpitma sonucunda cikabilecek anlasmazliklar nasil cozumlenebilir?

Yeni dusunce deyimlerini ortaya atan kisiler kendilerine bir Toplum icinde ve disinda ozel ayricalik kazanmak icin mi calisirlar? Bu deyimlerin kimlikleri daha once var mi idi? Bu yeni kimlikli deyimlerin ne gibi bir sonuc vermesi beklenebilir? Kimin yararina?

Bu tur sorularin acikca ve yazili olarak tartisilmasi, Nasreddin Hoca'nin yaptigi turde denenmesi, ancak Toplumun yararina olacaktır.

[i] Bakiniz: H.B. Paksoy, "Introduction" ***The Bald Boy Keloglan and the Most Beautiful Girl in the World*** (Lubbock : ATON, 2003)
http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-8/ .pdf duzeninde, tum kitap.

[ii] Ornegin, Bkz: Francis Bacon, ***Francisci de Verulamio, summi Angliae cancellarii, Instauratio magna. Multi pertransibunt et augebitur scientia*** (Londini, apud Joannem Billium, Typographum Regium, 1620). Ucyuz elli'nin uzerinde, cogunlugu Ingilizce'ye ceviri, yeni baskisi vardir.

Isteseek de, Istemeseek de

Hasan Bülent Paksoy

“Dusunce Isvereni” baslikli yazi, ilk olarak 1995 yilinda yayinlanmis idi. Aradan gecen yillar icinde, kagitli-murekkepli ve, ek olarak, bilgisayarli dagitim uygulamalari ile yeniden birkac kez daha dagitildi. Bu yazi uzerine elime gelen yorum ve gorusler, bir baska soruyu daha goz onune getirdi. Okuyucularin bir bolumu, Dusunce Isverenliginin gercek oldugunu gorduklerini belirttiler. Ancak, Dusunce Isverenlerinin Toplumlar uzerindeki etkilerinin olcusunu algilamanin guclukleri uzerine ayriliklar basgosterdi. Soylenenlere gore, “kisiler Dusunce Isverenlerinin goruslerini alip uygulamakta, ya da uygulamamakta, bagimsiz idiler.” Bu, dogru olabilir; Ama, bir onkosul yerine getirilir ise: Once, Dusunce Isvereninin gorusunu ortaya atmasinin altindaki temellerin bilinmesi. Sonra da, ortaya atilan gorusun, genel olarak konumuna oturtulmasi. Bu onkosul yerine getirilmedikce, gundem harman gibi savrulacaktır. Yel onune katilip dort bucaga saplanacaktır.

Ustelik, her ortaya atilan bir gorus, kendi icinde tum olmayabilir. Bir zincirin tek bir basamagi da olabilir. Baska bir deysis ile, yokus asagi camurlu bir tepenin ustunden asagi bakan bir durum goz onune getirilir ise: Atilacak bir adim, diger adimlari gerekli kildigi gibi, tepeye geri donmeyi de gucestirebilir ya da, geri donmeyi temelden onleyebilir.

Ek olarak: her kisinin, ya da Toplumun, bir dusunceyi benimsemekten kacinmasi, o dusuncenin etkisi altinda kalinmayacagini anlamina gelmez. En kisa ornek olarak, Marxismi gosterebiliriz. Soguk savasa yol actigi gibi, butun dunyanin gundelik yasamini uzun sure etkiledi. Tam anlami ile gundemden ciktiigi soylenebilir. Dusunceler olumsuzdur; kilik degistirebilirler, ama olmezler.

Toplumlar ve Toplumları yönetenler arasında, tarihin başlangıcından bu yana bir çekişme sureğelmistir. Yöneticiler, Toplumlara yöneticiliği iyi gösterebilmek için değişik görüşler içinde sunuşlarda bulunurlar. İlk başta, yöneticinin bedensel gücü ve yağlarını teke-teke doğuş sonucu yenmesi, yöneticinin atanması için yeterli idi. Bir süre sonra, yöneticiyi yenebilecek daha genç ve diri bir kişinin ortaya çıkabileceğini anlayan yöneticiler, daha yüksek güçlere başvurmaya başladılar. Tanrı tarafından atandıklarını ileri sürerek, yöneticilikte kalmayı denediler. Bu görüşün Toplumca iyi karşılanması için, birtakım töy'lar düzenlediler, gösterilerde bulundular. İnançların, toplumun mayası içine sokulması için dinlenmeden çalıştılar.

Toplumlar sayısal olarak büyüdükçe, diğer toplumların varlığını öğrendiler. Ne de olsa, toplumların sınırları birbirine değiyordu. Böylece, Toplumlar arası bilgi alışverişi de başladı. Yeni, değişik inançların varlıkları da öğrenildi. Toplumlar, yöneticilerince dışlandıklarınca da, inanc değiştirmek durumunda da bırakıldılar. Bu da, yöneticilerin "Tanrı tarafından atandıkları" surumunu askiya alabildi.

Yöneticiler, yönetici kalabilmek için kılıca başvurduklar. Önce, dış yağılar yaratarak kendi toplumlarını suruklemek, bireylerin ayrıntılarını kabartarak diğer toplumlara saldırtarak, iç baskılardan kurtulmayı denediler. Bir yerde bu yöntem işe yaradı. Onbirinci yüzyılda başlayan Haçlı Seferlerini bu kapsamda görmek kaçınılmaz.

Savaş açıldığında, toplum bireylerinin olması kesin bir sonuç olur. Bir toplumun yeterince bireyi ölüm sonucu azaldığında, savaşa son verilir. Ama, toplumlar gene de yöneticilerini sorumlu tuttıkları için, yöneticilerin yön değiştirmesi gerekti. Bu kez, yöneticiler kılıçlarını öz toplumlarının bireylerine karşı çekmeye başladılar. Toplumun dağılmasını önlemek için, Kilise Yöneticileri ile İmparatorluk yöneticileri gizli anlaşmalara girdi. Birbirlerini de kollayarak, köylüden çiftte vergi almaya başladılar.

Bu arada, 'öğrenim' değişik nedenler ile önde gelen bir önem kazanmaya başladı. Toplumlar arası alış-veriş'in gelişmesi, alışverişi yasaları ve sözleşmelerinin düzenlenmesini

gerektirdi. Bu da, duzenli bir egitimin surekli kaliciligi yolu ile olabileceginden, okullar acildi. Bilgi birikimleri yazildi, gelecek kusaklara, degerleri artarak aktarildi. Diger toplumlarin dusunceleri ile tanisanlar, en buyuk atilganliga giristiler: Soru sormaya basladilar! Ustelik, sorduklari sorulara yanit da beklediklerini belirtmekten kacinmadilar. Uzak-yakin Komsularinin dillerini de bu alis-veriscilik sirasinda ogrendiklerinden, uzaktaki toplumlarin bile bildiklerini anlamaya basladilar. Bu bir dusunce denetlemesi yontemine yordam verdi.

Her bir toplumun yonetimi ve yoneticileri, o toplumun oz degerlerine ve mayalarina gore is gorur. Bu mayalarin olusumlari da, toplumun icinde yasadigi doga gereklerinden buyuk olcude etkilenir. Bir ada'da yasayan toplum ile, buyuk bir col'de yasayan diger bir toplum esit duzeyde ve esyetenekli yonetici'ye gerek duymaz.

Degisik doga gerekleri ile gelisen toplumlar, degisik tuketim maddelerine gerek duyarlar. Bu yiyecek-giyecek turu gereklerin elde edinilmesi zorunludur. Savas edilerek elde edilirler ise, ilk agizda, bir ya da birkac yil icin yeterli olabilir. Ama, toplumun sonsuzluga dogru yasayabilmesi icin, uretimin de kesintisiz ve surekli olmasi istenir. Bu kesintisiz uretimi saglamak icin, kilicsiz savas yapilmasi uygun gorulur.

Kilicsiz savas da Dusunce Isverenlerinin ugrasidir. Kiliclar ancak dusunce sonucu cekilir, sallanir. Toplumlar, kilic sallama sirasinda olebileceklerinden, ve olduklerinden, ilk once Dusunce Isverenlerinin sozlerine kulak verirler. Isteseler de, Istemeseler de. Cunku, bir bolum Dusunce Isvereni, toplum bireylerinin anlayabilecegi dilde yazar, soyer. Toplumun genel isteklerini dil'e getirir. Duymak istedigini duyan da, inanir. Bu isteklerden biri, yoneticilerden birinin bork'u basindan her dustugunde savasa gitmemektir.

Diger bir kesim Dusunce Isvereni de, cok kisinin duymak istemedigi gercekleri gozler onune serer. Duyulup-goruldugunde 'rahat kaciran' turde olan bu dusuncelere cok daha onem vermek gerekir. Istense de, Istenmese de, olaylar

baslatilabilir, yer alır. Devekusu basını kum altına soksa da, sokmasa da, avcı devekusunu ele geçirecektir. Bu noktada düşünceler arası savaş da başlar. Bir düşünce diğerlerine nasıl üstün gelir? Bu üstünlüğün sonuçları nelerdir?

Eğer yönetici kesimi, yalnız kendi çıkarlarını düşünüyor ise, toplum da karşılık olarak yönetimin ya da yöneticinin değişmesini isteyecektir. Cogulcu Yönetim türü daha önceden de bilindiği için, eğitim düzeyinin de yükselmesi yardımı ile “neden olmasın” düzeyinde sorulara neden olacaktır. Bu sorular, Baskıcı Tekil Yönetimden, Cogulcu Yönetim’e geçilmesi durumunda çıkarlarının büyüyeceğini gören alis-veriscilerce de desteklenir. Bu alisverisciler, kendileri gibi düşünen bir ucuncu tür Düşünce İşverenlerini aylığa bağlayarak düşüncelerini yaymalarını da isteyebilir.

Yukarıdaki özet, bir kurgubilim tasarısı değildir. Dörtbin yıllık yazılı geçmiş birikimini elden geçirmek, kısaca özetlemesidir. Ama, isteyen yukarıda belirtilen ana çizgileri destekleyecek belgelere kitaplıklardan, veritabanlarından ulaşabilir. Özellik ile, Amerikan (1776), Fransız (1789), ve Rus (1905-1917) devrimlerinin nedenleri üzerinde etkili düşünce akımlarının nitelikleri ve kaynakları incelenmelidir. Bu üç “devrim,” daha sonra dünya toplumlarını alt-üst eden olayların ortaya çıkmasını sağladılar. Hem de başka giysiler içinde. Bu adı verilen üç devrim de, öncelikle Düşünce İşverenlerinin çalışmalarını başlattı. Düşünce İşverenlerinin, polis ve güvenlik güçlerinin izleme ve baskısı altında olmalarına karşılık, cabalar uzun süreç içinde basariya ulaştı.

Düşünce İşverenleri aylığa bağlanabileceği gibi, dördüncü olarak, kendi içinde bulunduğu kesimin çıkarlarını korumak isteyenlerin içinden de çıkabilir. Bu kesimler herhangi bir çıkar toplumunun üyeleri olabilir. Her çıkar topluluğunun Düşünce İşvereni vardır. Üyesi oldukları kesimlerin çıkarlarını kollamakla görevlendirilmişlerdir. Bu görevlendirme, aylıkla da olabileceği gibi, parasız gönüllü olarak da uslenilebilir. Bu, bir yerde Cogulcu Yönetimin gereklerinden biridir. Düşünceler, öneriler açıkça tartışılmalı. Bu tartışma, hangi düşüncenin uygulamaya konulması gerektiğinin açıklanması için de önemlidir.

Dunyanin hemen her ulkesinde Dusunce Isverenleri gorev yapmaktadır. Bu kisiler ara-sira diger ulkelerdeki Dusunce Isverenleri ile yarismalara da girebilirler. Amaclari, cikarlari acisindan, kendi ulkelerinin diger ulkelerin ustunde bir yer almasidir. Ozel ya da tuzel kimlikleri olabilir. Onemli olan, dusuncelerinin kaynaklarinin ve kaynaklarin yonlerinin, amaclarinin bilinmesidir.

Dusunce Isverenleri, tuzel bir kurum ve kisilik icinde calisiyorlar ise, bu tur topluluklara: dusunce kurulusu; sivil toplum kurulusu; karma calisma kurumu vb adlar da verilebilir. Sonuclar, amaclar, varilmek istenen duzeyler degismez. Ara-sira, bir delinin kuyuya attigi tas'l, kirk dusunce kurulusu cikaramaz. Cunku, Dusunce Kuruluslari gorevlerinde eksik kalmis, bu "deli"nin ileri surdugu dusuncelere karsi oz toplumlarini asilamamis, onceden egitimini vermemislerdir.

Dusunce Isvereninin ugrasi dinmek bilmez. Dusup olen bir Dusunce Isvereninin yerine bir yenisi gecmeyecek olursa, kaybedecek olan o Dusunce Isvereninin dusuncelerine katilan Toplumdur. Dolayisi ile, Dusunce Isverenleri yerlerine gecmesi gerekli yeni kusak Dusunce Isverenlerini de egitmekle gorevlidirler. Ustelik, yeni kusak Dusunce Isverenlerinin daha da yetenekli ve daha da iyi egitilmeleri kacinilmaz. Cunku, diger toplumlar bu'nu gerceklestirmektedirler.

Bu incelemeler sonucunda, gecmis Dusunce Isverenlerinin gunumuz olaylarini nasil etkiledikleri acikca ortaya konulabilir. Istesek de, Istemesek de. Durum boyle olunca, gunumuzde ve gelecekte Dusunce Isverenlerinin yaptiklarinin yarirlari da (Istesek de, Istemesek de) etkileyecegini cikarabiliriz. Hem de, yapilan butun islerde.

Elma'nin Iki Yarisi: Yoneten ve Yonetilen Iliskileri

Hasan Bülent Paksoy

Yonetenler ve Yonetilenler, bir elma'nin iki yarisi gibi birbirlerini butunlestirirler. Birinin istekleri ve gerek duyduklari, digerini cok yakindan etkiler. Eger elma'ya kurt duser ise, her iki bolumunun de degeri dusecektir. Butun olarak cok ozlenen uretim ve tuketim dengesi bozulacak, baskaldirmalar Toplum'u olusturan butun bireyleri sarsacaktır. Elma'nin rengi bozulacak, tadini kaybedip curuyecektir.

Yoneten dilimi, Yonetilensiz var olamaz, yasayamaz. Yonetilenler olmadan Toplum var olamaz. Dolayisi ile, Yonetenler karaya vurmus balina gibi acikta kalirlar.

Bu gercek, Yonetim duzeninin adi ve turune kulak asmaz. Yonetim duzeninin Cogulculuk, ya da azinlik gudumlu yonetim duzeni olup-olmaması da onemli degildir. Her iki dilimin karsilikli, kesin bagimlilikleri, birbirlerine olan surekli sorumluluklari sonsuzluga dogru uzar gider. Sorumluluklarından kacmaya kalkisan, sorumluluklarını savsaklamaya calisan dilim, dengeyi yeniden kurulamayacak oranda bozar.

Iki dilim arasındaki bu denge cok onemlidir; tarihin baslangicından bu yana gecen sure icinde, uzun ugraslar sonucu gelistirilmistir. Eger iki dilimden biri bu dengeyi bozmaya kalkisacak olur ise, catismalar kacinilmaz olur.

Dunyadaki butun oyunlari kurallari vardir. Bu kurallar bozulduklarında, oyun da bozulmus olur. Butun yonetim duzenleri, karsilikli guc doguslerine ve sicak doguslere doner. Artık 'oyun' iki dilimin karsilikli "al-gulum; ver-gulum" oynamasi disında gelisir; eksi toplamlı sonuclara ulasir. Her iki dilimin

arasında bir ucuncu topluluk oluşmaya başlar. Bu ucuncu topluluk bundan böyle 'yeni' oyunun yöneticisi olacaktır.

Bu ucuncu dilim, yalnızca kendini düşünür, diğer iki dilimin durumu umurunda bile değildir. Esitliği üstlenmez, güç dengesini yalnızca kendi çıkarları uğruna kullanmak için bir gerek olarak görür. Yasal ve Yasadisi konum arasında kurulmuşlardır, yasalar; işlerine geldiği gibi, ilk iki dilime sıra ile yanasip dengeyi bir o yone, bir bu yone çekerek kendi gelirlerini arttırma yoluna giderler.

Doga, boşluğu ve dengesizliği sevmez. Dolayısı ile, bir ucuncu dilim ortaya çıktığında, kısa surede karşısında diğer ucuncu dilimler oluşmaya başlar. Böylelikle, yöneten ve yönetilenler arasında, hiç beklenmedik bir anda, dengeyi kendi çıkarları için kullanabilen yeni bir 'yönetici' kesim oluşur.

Bu ucuncu kesim yönetici, kesimleri oluşur-olmaz, ilk iki dilimden de önemli kişileri kendi yönlerine çekmeye başlayacaktır. Bu işlem sırasında, her iki kesimden ileri gelenlerin ana inançları üzerinde de etki göstermeye başlayacak, değerlerin sulandırılması yönünde baskıya girecektir. Bu durum da, yolsuzlukların başgostermesi ile acıya çıkabilecek, insanlığın ve toplumun binlerce yıllık bilgi birikimi sonucu kurulmuş olan düzen kokunden sallanacaktır.

Ucuncu kesimin tek amacı, yarışsız ve sorunsuz varlık sahibi olmaktır. Bu yönde: ana para, emek ve diğer olagan kaynakları kullanmadan, yatırımsız ve karşılıksız gelir sağlamaya çalışmaktan kaçınmaz. İlk iki kesimden de kişilerin ucuncu kesim'ce ayartılması sonucu, Toplum'un can damarını oluşturan kurum ve kuruluşlar da derinden asınmaya başlar. İlk kuruluş görevlerini yerine getiremediklerinden, bütün ilgili topluluklar, her uc kesim birden büyük kayıplara uğrarlar.

Dolayısı ile, bu durumlara karşı tek savunma, ucuncu kesimlerin kurulma ve oluşmalarının bastan önlenmesidir. Ancak, uluslararası düzeni etkilemeyi öğören Toplular, ve Yöneticileri, yarıstıkları diğer Toplulara karşı (gizli ya da açık)

bir ustunluk saglayabilmek icin, ucuncu kesimleri kurar, ya da kurulmalarina yordam verirler.

Bu durumda, dilimlesmelerin tek bir Toplum ya da ulus'a ozgu olmadigini kolaylikla gorebiliriz. Insanlarin olusturdugu butun topluluklar, gecmiste ve gelecekte (ilerde, Ay ve Mars gezegeninde olusturulacak yerlesme alanlarinda bile) dunyanin var olsundan bu yana deneylere dayali olarak gelistirilmis yonetim duzenlerini kullanmak durumundayiz.

Bu duzenlerin disina cikmak icin, belirli Yonetim dilimleri ugraslara girmeye egilimli olabilirler. Bunlar uc baslik altinda toplanabilir: uretimi durdurmak; kaynaklari kurutmak; kisilerin ozlerine degisik acilardan saldirilar. Bir kesim bu uc yonde atilima girdiginde, karsisina aldigi kesimlerden de, adi gecen turde tepkiler alacaktır. Bu tepkilerin de, yonetim duzeyinin olusmasi gibi, binlerce yillik bir gecmisten geldigini unutmamak gerekir. Ustelik, baskaldirmalar basverdiginde, duzenin daha da gevsemesine neden olunacagini dusuncelerimizde bulundurmak yararlidir.

Gelismis bilimlerin, Toplumlarin yasamlari ve cikarlarinin tersine calisabilecegini de unutmamak gerekir. Ornegin, bir ucak, bir kisinin yasaminin kurtarilmasina yordam verebilecegi gibi, olumune de yol acabilir; bir hastahane, kisiyi sagliga kavusturmak yerine, yasamini cehenneme cevirebilir. Onemli olarak: Toplumlar, ister-istemez oc alirlar. Topluma karsi yapilan uygulamalar, uygulayicilar eli ile yer alir. Toplum bu uygulayicilari eninde-sonunda bularak, onlara da kendi baslarina gelenleri uygularlar. Belki de, Toplumun toplu kalmasini saglayacak en onemli veri de, bu oc alma yetenegi ve istegidir.

Binlerce yillik bilgi birikimi sonucu olusmus ve kullanmakta oldugumuz yonetim duzenini surdurebilmek icin, ogrenme ve ogretme yeteneklerinin aksatilmadan kullanilmasi gerekmektedir. Ortak bilgiyi paylastikca, ortak sonuclari elde etmek icin daha yatkın isbirligine gidilmesi gerektigini anlayacak ve gerceklestirmek icin calisacaklardir. Herhangi bir ustunluk kurmak isteyen bireyler ya da kesimler bu isteklerini,

yukarıdaki nedenlerle, unutulmalıdır. Dolayısı ile burada önerilen, ileride yer alabilecek yangınları önlenebilecek yöntemler üzerinde bir taslak atılım önergesi sunmaktır.

Peki, bunca geçmiş veri ve olay el altında iken, öğretilerini bize sunarlar iken, neden bu kadar çok kan dökülüyor? “Oyuncular” gösterilen yolları görmemezlikten geldiklerinden mi, yoksa kesinlikle öğrenmek istemediklerinden mi?

Tarih boyunca, bireysel ve Toplumsal kişilikler arasındaki sürekli çekişmeyi açıkça gözleyebiliriz. Bu toplum için ikilem, toplum ve kişilerin girişimleri bütün ilişkilerde gözlenebilir. Ancak, günümüzdeki kadar, uygulamalı bilimlerin bu ilişkiler üzerindeki etkileri açığa çıkmamıştı. Bu etkiler, kişi ile yönetici kesimin arasındaki ayrıcalıkların artmasına da neden olmaya başladı. Uygulamalı bilimler, yönetimin yönünü, kapsamını ve nedenlerini değiştirmeyi de---kendileri için uydurmak için---ustlenmeye soyundu. İnsanlar olmadan, uygulamalı bilimlerin kendi başlarına herhangi bir iş'e kalkışamayacaklarını unutamayacağımızı kaydedelim. Uygulamalı bilimler yolu ile yönetimi karşılıksız yürütebileceğini düşünen yöneticilere de, geçmişin derinliklerinden gelen bilgilerin kaybolmayacağını anımsatalım.

(H. B. Paksoy, Leviathan: Identity Interactions between Society and Technology **Entelequia. Revista Interdisciplinar**, 2006, issue 2, pages 157-162)

Herhangi bir insanın çok ateşli, istekli, atılma olma doğaldır. Ama, bu kişinin kendi çıkarları için ---hangi ad altında olursa olsun---Topluma aykırı düşecek işlere girmesi Toplumun topluca çıkarlarına ters düşecektir. Bu durumda, Toplumun bu tersliğe karşı çıkarak, sesini duyurması, sonra da karşı atılıma geçmesi kaçınılmaz. Topluma karşı gelen kişinin adı, kimliği, konumu ne olursa olsun, bu kural değişmez.

Bu yazı

IDENTITIES: How Governed, Who Pays? (Lawrence: Carrie, 2001)

Kitabının ikinci baskısı

(Malaga: Entelequia, 2006)

<http://www.eumed.net/entelequia/es.lib.php?a=b002>
icin yazilan Sunus'tan Turkce'ye uygulanmistir.

Maya Iliskileri

Hasan Bülent Paksoy

Bir toplum'un Maya'si, diger toplumların Mayaları ile ne cerceve icinde iliskilere girer? Sonuclar onceden belirlenebilir mi, yoksa hic beklenmedik sonuclar ortaya dokulebilir mi? Mayalararasi iliskilerden kacinilabilinir mi? Mayalararasi iliskilerin, ardindan kosulmasi gerekli bir durum oldugu ileri surulebilir mi?

(Bkz: H.B. Paksoy, Maya, T.A.S.

http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-3/turk16.html)

Yil 1754. Fransiz avcilar ve alisverisciler Kuzey Amerika kitasinin Kuzeydogusunda, Amerikan yerlileri ile isbirligine girerler. Ortak amaclari, Ingiliz etkisine karsi savasmak, icinde bulduklari yerlesim alanlarini Fransaya bir Fransiz yerlesim ve dogal kaynakalani olarak baglamaktir. Ingilizler ise bu durumu iyi gorup, karsi uygulamalara girisirler. Ingiliz komutanlar, Roger soyadli Amerikan dogumlu bir Ingiliz ordusu subayina, Rangers (Turkce'de: "kir bekcisi; uzaklara kol gezmeye gidebilen turden") adli kucuk bir birlik kurulmasi icin gorev verirler. Roger's Rangers adi ile kayitlara gecen bu birlik, digerlerinden cok ayricaliklidir. Giysileri, yalnızca yerel kosullara gore secilmistir ve cevreye uyarak, goze batmadan dolasmalarini saglayacak gorunumdedir; tufekleri de uzun namluludur. Yonetmelikleri de diger birliklere uygulanmayan duzenleri icerir. Bu 'kir bekcileri' cok basarili olurlar, Ingiliz komutanların ongordukleri, istedikleri olur. 1776 yilinda, Amerikalilar Ingilizlere baskaldirdiklarinda, Amerikan Baskaldiricilar bu 'kir bekcilerinden' ogrendiklerini Ingizlere karsi uygularlar, ve gene basarili olurlar. Gunumuzdeki Amerikan Ranger (ve diger ozel gorev) birliklerinin baslangici, Roger Binbasinin kurdugu bu ilk boluge kadar geri gider.

Yil 1757. Clive adli bir basci'nin topladigi 800 kisilik bir Ingiliz

serdencecti topluluğu Hindistanın Polashir (ya da Palasi; İngilizce'de Plassey) bölgesinde elli bin kişiden oluşan Bengal güçleri ile saganak yağmur altında vurusur, ve doğusu kazanır. Sonucunda Hindistan'ın Bengal bölümü, İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin eline geçer. Clive de İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin yönetimince bu bölgenin İttutmusluguna atanır, Polashir hazinesinden çok büyük savaş kazancı elde eder. Bu çatışmanın nedeninin, Fransız alis-veriscilerinin adı geçen bölge içinde önem kazanmaya başlaması olduğu ileri sürülür.

1808 İspanyol Kurtuluş Savaşında (*Guerra de la Independencia Española*; Peninsular Wars) "guerilla" deyimini ilk olarak kullanıldı. Napoleon ve komutasındaki düzenli güçlere karşı yapılan bu İspanyol ve Portekizli baskaldırması Avrupa içindeki ilk 'kurtuluş savaşı' olarak bilinir. İngiliz Duke'u Wellington, savaşta temellerini bu uğraşa katılması dolayısı ile öğrenmiş, sonra da, Waterloo'da Alman birlikleri yardımı ile Napoleon'u yenmeyi başarmış idi.

1919 yılında Odemis, Aydın ve çevresindeki efelerin ayaklanması ile Yunan çıkartmasına karşı koyma başlatılmış oldu. Daha sonra Ankara'dan gönderilen subaylarla güçlendirilen bu efe birlikleri başarı ile vurstular, Kurtuluş Savaşının önemli kanatlarından birini oluşturdular.

Bu tür çatışmaların sayısını ve derinliklerini soluk almadan arttırabiliriz.

Z.V. Togan da anlatır:

"'Basmacı' basmak maksadından 'baskıncı' ve hücum edici manasıyla önce eskiya cetelerine denilmiş. Car zamanında (19 ve 20ci yüzyıllarda-HBP) bu gibi ceteler, Türkmenistanda, Baskurdistan ve Kirimda, istiklal kaybedilip Rus hakimiyeti yerleşmek üzere olduğu zaman yaşamıştır. Baskurtlar bunlara Horasan istilahi [deyimi] ile 'ayyar' demislerdir. Kirimda (ve onlardan alınarak Ukraynada) 'haydamak' istilahları kullanılmış; Baskurtlarda Buranbay, Kirimda Halim, Semerkandda Namaz gibi kahramanlar meshur olmuştur. Bunlar, müslümanlara dokunmayip yalnız Rusları, Rus fabrikalarını yağma ederler ve

cok defa aldıkları ganimetleri ahaliye ulestinirlerdi. Ferganede bu gibi unsurlar car zamanında da eksik olmamıştır. Pamuk ekiminin gelişmesinden sonra Ferganedeki iktisadi durumun fenalasmaşı dolayısıyla eskiyalığın ve cinayetlerin cogaldığı[ni] yukarda soylemistik. Eski Basmacılarda ve Türkiye cetelerinde olduğu gibi, Turkistan Ozbek ve Turkmen cetelerinin de manevi oneri 'Koroglu'dur. Buhara, Semerkand, Cizakh ve Tukmen basmacıları geceleri toplanarak 'Koroglu' ve diger destanları okurlar. Zahirin [disardan] eskiyalik gibi gorunen bu hareket, genis halk kutlesinin dusuncelerinin ve heyecaninin tercumani olur. Bu munasebetle Akcuraoglu Yusuf Bey, Sirpların istiklal ihtilallerinde rol oynayan 'hoduk'lerin, Yunan istiklal hareketlerindeki 'Kleft' ve 'Palikarya' ların da yari milliyetperver ihtilalci ve yari eskiyalardan ibaret oldugunu hatirlatmaktadır. 1918 yilından sonra kurulan basmaci yiginlarının bircokları ve en nufuzluları, eski Koroglu ananesiyle [gelenegi] katiyen munasebeti olmayan agirbasli koy ilerigelenleri, bazan tahsilli kimseler oldularsa da, hepsine 'basmaci' adi verilmistir. Bundan dolayi 'basmaci' kelimesi, Turkistanda simdi 'siyasi cete' ve daha dogrusu mustevlilere [isgalci somurgecilere] karsi somurge ahalisinin isyanini temsil eden 'cete'ler manasinda kullanilir. Ozbek ve Kazak basinında simdi, 'Cin basmacıları,' 'Cazayir basmacıları' diye yazilmaktadır." (Z. V. Togan, *Turkili Turkistan* (Istanbul, 1981). Sayfa 387. Anlasilacagi gibi, Cin ve Cezayir basmacilarına yapılan gondermeler, adi gecen ulkelerdeki 1940 ve 1950 lerdeki savaslar ile ilgilidir)

Bu tur olaylarda ve verilen orneklerdeki "maya" lar arasi iliskiler nelerdir? Yer alan olaylara yer acan mayaların derinligi ve gucu nedir? Goruldugu gibi, Topluluklar birbirleri ile komsu olsalar da olmasalar da, Mayaları birbirlerine degecektir. Ustelik, birbirleri ile degisik konularda maya yaristirmakta olan topluluklar, bu yarismalarını uzanabildikleri her alanda ve yerde surdurmeyi goze alabilecektir. Maya yarismasını kazanabilmek için, ortadaki diger toplumların cıkarları da gozden cıkarılabilecektir. Baska bir deyis ile "filler savastigında en cok zarar goren, yerdeki otlar olacaktır."

Bir toplumu oluşturan ortak değerlerin toplamının maya olduğu görüşünden başlayarak, mayalar arası sınıfların nedenleri üzerinde bilgi edinilebilir. Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi, mayalar birbirlerine çok yakın olsalar da, gene de, değişik toplumların mayaları olduklarından, birbirleri ile karşılaşmaktan kaçınmazlar. Örneğin peynir ve yoğurt mayaları, süt için geçerlidir, önemlidir. Bileşik olarak, birbirlerine oldukça yakındır. Ama, gene de birbirlerinden ayırdır. Sarap ve bira mayaları da (peynir ve yoğurt mayalarında olduğu gibi), bir aile içinde sayılırlar. Ama, biri diğerinin yerine geçemez. Anne ve babanın çocuk yerine geçemeyeceği; kardeşlerin geleneksel görevlerinin birbirleri ile yer değiştiremeyeceği gibi.

Dahası, süt içine sarap mayası katılacak olursa, sonuç ne yenilebilir, ne de içilebilir. Nasreddin Hoca'nın gol'e maya calar iken bilerek söylediği gibi: "ya tutarsa?" deyisi, bu durumda da geçerli değildir. Yalnızca, Nasreddin Hoca'nın da belirtmek istediği gibi, başarının temelinde yatan: düşüncelerin düzensizlikle ele alınması ve uygulamaların da bu düzen içinde gerçekleştirilmesi gereğidir.

Toplumların birbirleri ile yarış etmeleri, doğal yasalar gereğidir. At sineği, at'ın uyusuk kalmaması için görev yapar. Bunun gibi, toplumlar birbirlerine güçlerinin yettince yükleneceklerdir. Doganın düzeni, yaratıkların gelişmesi ve yücemesi için cabalanmalarını ongorur. Mayası en güçlü olan ayakta kalacaktır. Yenilen, doğal olarak, yok olmaktan kaçamayacaktır. Dolayısıyla, birbirlerine degen mayalar, birbirlerini anlamakla görevlidirler. Tahan-pekmez içinde iki değişik tür maya bulunur. Bu iki mayanın birbirlerini desteklemeleri sonucu, bu yiyeceğin tadına doyulmaz. Ama, hem tahan hem de pekmez öz özellikleri koruyabildikleri sürece bu tad var olur. Tahan ya da pekmez eksikmiş, kopurmuş ise, tahan-pekmez'i kim ister?

'Mavi peynir,' sevilen ama tadı oldukça 'sert' olan bir tür'dür. İki değişik mayanın birlikte yaşamayı başarmış olmaları nedeni ile oluşur ve tutulur. Buna karşı, küflenmeye başlayan yoğurdu yemeye istekli olan pek kolay bulunmaz. Yakından

bakildiginda yogurdun uzerindeki kuf ile mavi peynir'in icindeki mavi damarlar da tek bir kaynaktan gelmektedirler. Gene de, kuf, yogurdun tadini desteklemez.

Varilacak sonuc? Her bir toplum bir yasamalani icinde, varligini surdurmek ister. Diger toplumlarin saldirisindan uzak kalmak dilegindedir. Ama, oz mayasini saglikli olarak koruyamaz ise, varliginin nedeni ortadan kalkmis olacaktır.

Toplumun yapacagi secimlerin surekli onemi burada belirlenir.

Turk Destanlarının Kimliği

Hasan Bülent Paksoy

[Brown Üniversitesinde, Rhode Island Turk-Amerikan Kultur Dernegi ve Brown Üniversitesi Turk Öğrenci Birliği ortak 2006 – 2007 çalışma çizelgesi çerçevesinde gerçekleştirilen konuşmanın Türkçe özetidir.]

Corcok nedir? Ir, Jir? Kokco? Bu deyimlerin her biri, destan anlamında kullanılır, destan'dan önce ve destan ile birlikte kullanılan deyimlerdir.

(Bkz, H.B. Paksoy, ALPAMYSH: Central Asian Identity under Russian Rule (Hartford: AACAR 1989)

http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-1/)

Ad degistiren bir yaratıcılık, kimlik de degistirebilir mi? Kuskusuz. Kimlik degistirme, en azından, geçmiş ile olan sürekli bağların düzeninin kopmasına neden olur. Bu da, bir kişinin yağmur sonucu akan damdaki kiremitleri aktarıp iken düşüp (basını vurup) belleğini unutması turunde bir aksaklık yaratır. Eğer, belleğini yitiren kişinin yakın ailesi de yok ise, çevresindeki komsuları da damdan düşen kişiyi kollamazlar ise, var'ı, yog'u yaban ellere kalacaktır; kendi de yok olacaktır.

Bir arabanın kimliği kayıtlara geçmiştir. Bu kimlik, sayısal olarak vergi ve diğer yasal veritabanlarına yapılmıştır. Her gün kullandığımız elmeklerin her biri, sonsuzluga doğru, uzun kuyruklu tanıtımlar ile damgalanır. Böylece her bir elmenin kimliği belirlenir. Destanlar ise, kimliklerini iç bünyelerinde tasırlar.

Destanların gücü, etkiledikleri toplumların boyutları ile ölçülür. Örneğin, Batı Avrupada günümüzde de çok iyi bilinen destanlar vardır. Yakın yıllarda akin-akin ABD ye geçmekte olan bu Avrupa destanları, toplumların düşünce ve düşlerini

etkilemektedir; hem de Toplumlari olusturan bireylerin cogunlugunun bilgisi disinda.

Bu Avrupa destanlarinin bir bolumu Yirminci Yuzyilda yaratilmistir. Hem de, ulke ve toplumlarin uluslararası duzeyde birbirleri ile yapmakta olduklari olum-kalim savasinin sonucu olarak. Geri kalanlar da Onsekizinci Yuzyilda yer alan Fransiz Devrimi sonrasi ve gelistirdigi ortam cercevesinde, eski dusunceleri ve yargi degerlerini icerdikleri ileri surulerek, Toplumlar icinde surume verilmişlerdir. Bu her iki tur'un [(Richard Wagner (1813-1883) "**Der Ring des Nibelungen**" (1876); John Ronald Reuel Tolkien (1892-1973) **The Lord of the Rings** (1954-1955)] "Yuzuklerin Efendisi" vb karsiligi kimlikler altinda bilindigi okurlarin gozunden kacmamistir.

Bu destanlarin ilk bakista birdenbire goz'e carpmayan ozellikleri ise, Alman ve Ingiliz toplumlari canlandirmak, uluslarina olan baglarini pekistirmek, bir yon'e dogru ugras vermelerini saglamak uzere yaratilmis olmalari idi. Avrupali destanlar da kendilerini yaratan toplumlari gibi olum-kalim yarismasina girdiler. Destanlarin toplumlari uzerindeki onemini iyi kavramis Avrupali toplum aydinlarinca, birbirlerinin etkileri kirmak uzere yaratildilar.

Bu her iki destan kumesinde pek cok olaganustur olay konuslanmistir. Kahinler, ucan kisiler, buyuculer, canavarlar, su alti perileri yapitlari icinde kol gezer. Turk destanlari ise cok daha gercektir: Olculup-bicilebilecek olaylardan, kisilerden soz ederler, "Yapma' bir yonleri yoktur. Uzun kurtulus ugraslarini anlatirlar.

Turk destanlari genel olarak uc basamakli bir kimlik gosterirler:

Ana destan (Jir, Corcok) kurtulus be bagimsizlik ugrasini anlatir. Toplumu boyunduruga almaya calisanlara karsi yapilan vurus kacinilmaz durumdur. Bir yagi gelip Toplum'a satastiginda, bu kurtulus ve bagimsizlik ana destani Toplumu bur araya getirir, savunmanin cekirdegini olusturur. Toplumun gecmis kusaklarla olan baglantisini butunlestirir, surekliligini animsatur.

Baris icinde yasayan Toplum ise, bu kurtulus destani icindeki bas kiz ve bas oqlanin birbirine olan sevgisini dile getiren bolumunu daha cok animsar, odak noktasi olarak alir. Dugunlerde soyleneir, toplumsal ve bireysel duygularin topluca altini cizer.

Sonuncu basmak ise, bu sevgililerin basindan gecelerin oyku (masal) olarak kis geceleri cocuklara anlatilmasidir.

Bu basamaklara ek olarak, Turk destanlarinin yaslari ve olgunluklari uzerinde de durmak gerekir. Gunumuzde, Turk destanlarinin yaslari bildigimizi soyleyemeyiz. Son Yuzyil icinde, bu konuda degisik gorusler ileri surulmus olup, belirli Turk destanlarinin bin ile bin sekizyuz yas arasinda olduklari uzerine varsayimlar yayinlanmistir.

Bu tur uzun bir surecten gecmis olan Turk destanlari, Turk toplumlarinin dalgalanmalari, gocleri nedenleri ile, diger toplumlarin destanlari ile de bilgi alis-verisinde bulunmuslardir. Ornegin, I, Corcok den destan adina gecis bu tur bir iliskiye de gosteriyor olabilir. Bu da, bilinen bir destanin hangi yaziminin en 'dogru' ya da ari, gercek oldugunun arastirilmasini gerektirir. Bu arastirma sonuclari, destan yaratıcı toplumlarin, destan sahibi toplumlarin geleceklerini buyuk olcude etkileyecektir.

Eger bir destan'in icerigi sulandirilmis ise, Toplum'u Toplum yapan, yasamasini ve gelismesini saglayan degerlerin de yozlasmagina neden olacaktir. Turkler dunyanin buyuk alanlarina butun gecmis boyunca dagilmis olduklarindan, destanlarini da birlikte goturmuslerdir. Bu yolculuk eden destanlar Hinli, Fars destanlari ile de iliskiler icine girmis, daha yeni destanlarin, sevgi oykulerinin ortaya cikmasina da neden olmuslardir.

Bu noktada iki konuya daha deginmek yerinde olur:

- a) Dogu Avrupadaki sozlu oykulerin kimlik ve nitelikleri
- b) Destan ile gazavatname, fetihname turleri arasindaki derin ayirimlar.

Fars destanlarını kaybolmaktan, yok olmaktan Fars sairi Firdewsi kurtarmıştır. M.S. On'uncu yüzyılda yaşayan Firdewsi, otuz yıl çalışarak eski Fars destanlarını birleştirip **Sahname** yi ortaya çıkarmıştır. Bu iş'i de Türk Gazneli Devletinin sultanı Mahmut (967-1030) için gerçekleştirmiş, ve karşılığında parasal destek almıştır. Daha sonra Firdewsi "Sahnameyi yazarak Farsçayı dirilttim" diyerek haklı olarak boburlenmiştir. Bu bakımdan da, sözlü olarak yasadılmakta olan destanların hangi yollarla kâğıda geçirilmiş olduklarını bilmek çok önemlidir. İleride, bu kâğıda dokunmuş destanlar Toplum'un mayasını oluşturacak, geçmiş ve gelecek ile olan ilişkilerini düzenleyecektir.

a) Doğu Avrupada ses kaydı ile toplanan ve dondurulan, sonra kâğıda aktarılan bir dizi destan bulunduğu, iki dünya savaşı arasında bilim dünyasına duyurulmuş idi. Bu destanların kaynak ve kimliklerini bulmak güç değildir. Serinkanlılık ile incelemeye alınacak olursa, Ondört ve Onbesinci yüzyıllarda Dede Korkut ve tam anlamıyla değişik edebiyat türü olan Menkıbeleri Doğu Avrupaya götüren Türklerin bu sözlü öykülerin oluşmalarına verdikleri katkıları bulmak güç değildir.

b) Menkıbeler, gazavatnameler ve fetihnamelerin Araplarca kullanılmaya başlamış olmaları, daha sonra Türkler'de görülmeye başlamış olduklarını kaydedelim. Bu tür, destanlardan çok daha değişiktir; evliyalari över, fethedilen yerlerle ilgi hakerati anlatır. Türk destanları ile en büyük ayrıcalıkları, Toplumun öz olarak toplum kalması için gerekli mayayı içermemeleridir. Cogunlukla dini amaç ile yazılmışlardır.

Dolayısıyla ile Doğu Avrupa'da bulunup kâğıda aktarılan sözlü yapıtların bu iki tür (destan ve menkıbeler) etken altında yapılmış olduğunu ileri sürebiliriz. Eninde-sonunda bu yönde incelemeler ele alınacaktır.

Türk destanlarının Türk Toplumlari üzerindeki etkileri nasıl ölçülebilir? Sözlü yasadılmış, yasadılmaya alışkın destanlar için, gene sözlü kaynaklara mı başvurmak gerekir? Yoksa, yüzyıllar

ya da binyillar boyunca yasayan bu varliklarin, butun olaylara karsin kaybolmamalari, dipdiri karsimizda durmalari basli-basina yeter bir gostergemidir?

Sayisal olarak birtakim destan-Toplum iliskilerini belgeliyebiliriz. Once, bir genel ozet cikaralim:

Bir kitap. Bu destan yazarinin adi bilinmiyor. Nerede yazildigini arastirdigimizda, butun Asya kitasini dusunmemiz gerekiyor. Etkileri Avrupada da olculebiliyor. Kac kusak once yazildigini sorusturdugumuzda, bu kitap icindeki mayayi icermeyen Turk toplumu bulamiyoruz. Kitap bunca bin yildir yasamini surduruyor ve Toplumun butun aci-tatli gunlerinde Toplumun yaninda yerini aliyor. Toplumu ile birlikte vurusuyor. Komsulardan gelen baskilara o denli karsi koyuyor ve topluma karsi koyduruyor ki, komsular bu kitabi yirtip cop'e atmaya calisiyor. Ama, gene de kitabın icindekileri yok edemiyorlar. Bunun uzerine, tutup kitabi mahkemeye veriyorlar. Mahkemeler toplaniyor, durusmalara giriliyor, Makkemeler hukum veriyorlar, kitap mahkum oluyor, hapsediliyor. Kitap icindeki bilgiler, maya yilmiyor; gene etkisini surduruyor, surdurmesini surduruyor. Bagimsizligi ozletiyor, gozetilmesi gerekenleri belirtiyor, basariya nasil ulasilacagi uzerine ogutlerde bulunuyor.

Butun bunlar, bir gulduru konusu mu, yoksa, yasanmis olaylar mi? Yasanmis olduklarini belgeleri ile biliyoruz; gerebiliyoruz. Bu ozet icindeki nedenlerle, gunumuzde yayınlanmis destanlar temizlikten gecirilmis olabilir. Bu temizlik sirasinda kisaltilmis, icerdikleri 'sakinçali' bulunan dusunce ve gosusler oldurulmeye calisilmis olabilir. Geriye kalan, baskiya girmesine izin verilmiş olan iskelet kalmis olabilir.

Butun bunlari nasil bilebiliriz? Maya'nin temelini bilerek, karsilastirmali okuyarak, konu ve surecleri konumlarına koyarak bilebiliriz. Butun bunlar da, destanların bizden, Toplumdan, bireylerden tek istegidir. Ne Toplum destansiz, ne de destan Toplumsuz yasayabilir.

Topraksiz Toplumların Cogulcu Yönetim Düzeni

Hasan Bülent Paksoy

1960 sonrası Ankara’da, bir Bakan’a “Toprak Reform’u” üzerine soru yönetenlere, Bakanın verdiği yanıt unutulamaz. Tesbihini havaya atıp, “Ni demah Torpah Refommu; oyla(r) aha cebimde” diyerek bağirmiş idi. Konu, Osmanlı’dan kalma toprak ağalarının elindeki köylerin, topragi işleyen köylüye dağıtılması idi. Bu yonden, seçim bölgelerinin de yeniden düzenlenmesi söz konusu da olduğundan, Sayın Bakan’dan, bu konuda ne düşündüğü sorulmuş idi.

Toprak dağıtımı ve paylaşımı gerçekleştiğinde, o topragi ağa için işlemekte olan köylünün de bağımsızlığını kazanması demek olacak olan bu paylaşım, Rusya’nın Toprak Tutsaklarına (serf) bağımsızlık vermesi (1861) ya da ABD’nin İç Savaş sırasında zencilerin kişisel tutsaklıklarının kaldırmasına (1863) eşit tutulabilir mi idi? Doğal olarak, öz topragina kavuşacak köylünün oy verme istemleri değişeceğinden, yeni yapılacak seçimle de işbasına getirilmiş Cogulcu Yönetim Katılım Birimlerinin görev yerlerinin ve sürelerinin değişmesi de söz konusu olacak idi. Sayın Bakan’ın verdiği yanıt ise kısa bir açıklama gerektirmekteydi. Yeterince toprak ağası oyları sağlamış, toprak reformu tasarısı ile TBMM onayına sunulmuş olan bütün değişimlerin onayına geçileceğini açıkça hem yandaşlarına, hem de topluma duyuruyordu.

Bu noktada sorulması gerekli bir soru daha var idi: Sayın Bakan bütün cogulcu yönetim düzenli dünyanın bilmediğini mi biliyordu, yoksa o gün için işine gelen bir çözümü mü ıceriyordu? Sayın Bakan’a bu soruyu o gün yönetemedim. Bilmemesi düşünülemez idi; yüksek öğrenimini, dünyaca tanınan bir eğitim kuruluşunda bitirmiş idi. Cogulcu Yönetim’e Katılım Birimleri kapsamında: Sivil Toplum Kuruluşlarının,

Ticaret ve Sanayi Odalarinin, Meslek ve Kucuk Isveren Kuruluslarinin, Isci-Isveren-Tug Gorevlisi Dayanisma Kurumlarinin da yer aldigini cok iyi biliyordu.

Bugunlerde ABD de ileri surulen bir yeni secim duzeni var. Bu oneri'yi ozetlemeden once, ABD de yururlukte olan duzene bir bakis, yeni oneriye anlamaya yardimci olmasi bakimindan temel olusturacaktır: ABD Kenges'i (Kongre) iki basmaklidir. Alt basamagini, Kurultay (Temsilciler Meclisi) olusturur. 450 uyesi vardir. Ust basamagi Aksakallardir (Senato), her il'den (eyalet) iki aksakal'in secimi ile 100 kisidir. ABD Anayasasi geregi, her on yilda bir yapilan toplum sayimi ile, Kurultay secim bolgelerinin sinirlari yeniden cizilir. 220 yil'a yakin sure once yazilan ABD Anayasa'si, bu tur toplum artisini ongormustur.

Secim ile gorev basina getirilmis olan Cogulcu Yonetime Katilim Birimi, secmenlerden destek gordugu bolgelerden ek Kenges Uyesi cikarabilmek icin, secim bolgelerinin kiyisini-kosesini kirpik-kirpik cizmeye calisir. ABD cogulcu yasaminin gecmisinde bu islem'e "Jerry-mandering" adi verilir. (Jerry, bu isi ilk olarak yapan bir lltutmus'un ad'i idi). Dogal olarak, secim ile yonetimi ele almaya calisan karsit Cogulcu Yonetime Katilim Birimi, bu duruma karsi cikar. Bu, toplum'un gozu onunde oynanan bir oyundur. Genellikle, isbasinda olan CYKB, bu oyunu kagit uzerinde kazanirsa da, cogunlukla, oylarin sayilmasi bittiginde oyunu kaybettigini gorur. Bu oyunun en yeni bolumu ABD icinde son iki yil icinde oynanmis, ve kagit uzerinde kazanan CYKB, temelden gercek secimi kaybetmistir.

Kolaylikla gorulebilecegi gibi, secim bolgeleri toprak ve toplum yogunlugu uzerine oturtulmus bulunuyor. Bu toprak uzerindeki istekler, gorusler, gereklerin tum'u Kenges Uyesi Toplum Sozcusune iletilir, cozum bulmasi istenir.

Yeni ileri surulen, Kurultay'a Uye secilecek olan Oranli Toplum Sozcusu duzeninde, bu toprak varligi denklemden cikarilmakta. Gene 450 Toplum Sozcusu olacak. Ama, toplumun secmenlerinin sayisi 450 ye bolunecek. Ortaya cikan sayi, bir Toplum Sozcusunun kac secmeni olabilecegini belirleyecek. Baska bir deyiş ile, Toplum Sozcularinin, toprak uzerinde

cizilmis sinirlar icindeki secmenlerinin istekleri yerine, secmenlerin o gun ele alinmis gundem'i uzerindeki sorunlarla ilgilenmeleri gerekecek. Cunku, her Toplum Sozcusu esit sayida secmen'ce secilecek. Bu secmenlerin nerede oturduklari, toprak uzerindeki konumlari Toplum Sozcusunu secmekte bir engel olusturmayacak.

Bu tasari, gunumuzde yayinlanmis bir kitap iceriginden ileri gitmiyor; genel toplumca bilinmiyor. Daha toplum icinde tartisilmis degil. Ancak, yukarida verilen ozet'e bakar bakmaz, bir dizi soru, kisinin dusuncelerini kalabaliklastiriyor. Ornegin: Timur Bey 1405 yilinda yeni bir savas'a gider iken, Turkistan'in Dogusunda, Otrar'da, ogullari ve torunlarini goremeden ilerlemis yas'ta Tanri katina varmis idi. Timur Bey, bagladigi Tug'unu, toprak uzerindeki sinirlar ile belirlemis idi. Semerkant, cok sevdiği Baskent'i idi. Ogullari ve torunlari ise, Timur Bey'in geriye biraktigi bu dunyaligi aralarinda us'lu duzende paylasamadilar. Toprak uzerinde anlasmalara varamadilar. Birbirleri ile vurusmaya girdiler, her biri kendine yandas cekmeye, kardes ve amcalarından on'e cikmaya calisti. Sonucunda, Timur Bey'in kurdugu birlik, bu ayrismaya dayanamadi, bir kusak icinde eriyip gitti.

Z.V. Togan'in arastirmalarina gore, Turkistan'da adi gecen tug baglamis toplumlarin, basamak-basamak yukselen alt birlikleri ve her basamagin bir ad'i bulunuyordu. Kucukten buyuge dogru:

ara < tire < soy < aris < oymak < uruk

Bu basamaklara gore, uruklarin bir araya gelmesi ile buyuk tug baglaniyor, butun evren bu birligi tanimaya basliyordu. Bu birlik adini ya kurucusundan aliyor ya da birligi olusturanlarin icinde cogunlukta olan boylarin anisina adlandiriliyordu. Adi gecen birlik, gerektiginde bozkirin bir ucundan digerine de goc edebiliyor, yeni topraklara yerlesebiliyordu. Baslarina atadıkları Hakan ise, genellikle yetenekleri ve birlik icin gosterdiği yararlılıklar dolayisi ile bu orun kertesine yukseltilmiş bir kisi idi. Uruklerin biraraya gelmesi sirasinda da, uruklarin aksakallari ve basçilari toplumlarinin sozculugunu yaparak, varılmak istenen sonucu tartisiyor, toplumlarına aktarıyorlardı. Bu ayrıntıları da B. Ogel'in arastirmalarından ogreniyoruz.

Dolayisi ile, (nedeni ne olursa olsun) yeni bir birlik kurulmaya yuz tuttugunda, Turkistandaki toplumlar once gundemlerindeki veriler gereginde toplum sozculerine yetki veriyor, alinan birlik and'i ile yola koyuluyorlardi. Bu da, anladigimiz kadari ile, baslangictan bu yana surup giden bir uygulamadir. Ve, anilmasi da gerekir ki, genellikle bu tug baglamalar, bagimsizlik vuruslari sonucu yer almakta idiler.

Gunumuzde, ABD icinde uc katli yönetim duzeni bulunuyor. En yuksekte olani, Kenges duzeyindeki, ABD yi olusturan yönetim ayrintilari. Bu Yonetimin ozeti yukarida. Bir alt basamagi, il (eyalet) yönetimi. Buyuk boyutlari ile, bu il yönetimi, Kenges yönetimini yansitir. Arada iki ayricalik vardir:

1. Toplum Sozculeri ve Aksakalların sayilari, Illere gore, toplumun kalinligina gore degisir

2. Cikardiklari yasalar, yerel konularda Kenges basamagindan daha 'duyarlidir.'

Sonuclar, hava durumu ve il'in ABD icindeki konumu ile de etkilenebilir.

En alt basamakta da, Ilce ve Kent yönetimi gelir. Ilce ve kentler, il yönetimince denetlenirler, Il yasalari cercevesinde islevlerini surdururler. Ilcelerin yuzolcumu buyuktur. Bir ilce icinde birkac kent bulunabilir. Her kent'in, ornegin, hastahane ve universite yaptiracak kadar gelirli olmayabilir. Dolayisi ile, Ilce Yonetimi, vergi toplayarak, sinirlari icindeki yol, kopru vb gibi altyapiya ek olarak, saglik ve egitim gorevli kuruluslar da yaptirir ve destekler. Kent yönetimi ise genellikle belediye baskani ile sehir meclisi uyelerince gerceklestirilir.

ABD butun Elli Il'in bir arada olusturdugu bir Kenges Yonetimidir. Bu Elli Il'in her biri 'bagimsiz' tug baglamis toplumdur. Cogunlugu, Avrupadaki tug baglamis toplumlardan buyuktur. Ama, 'gonullu' olarak bir araya gelmis, birtakim yetkilerini kenges yönetimine, geri almamacasina, aktarmislardir: Ozetle, Savunma, Disisleri, Alisveris, Uzay Arastirma, Saglik Isleri, Is Guvenligi gibi yasamin en onemli

noktalarını içeren bütün yönetim işleri, Kenges düzeyinde işlem görür. Vergiler de illerden toplanır, Kenges Vergi Kurumuna gönderilir. Bu kurumlar, adı geçen elli il'in herbirinde ya da bir bölümünde bulunabilir.

Her il'in öz yasalarını savunmak için savcı ve mahkemeleri vardır. Ama, hiçbir il, Kenges yasalarına aykırı yasa yapamaz. İlçe ve kentlerin, il yasalarına karşı yasa ya da uygulama yapamayacağı gibi. Ek olarak, Kenges Yönetimi de, Anayasa'ya aykırı işlevlere giremez, yasa çıkaramaz.

Bu durumda, sözü edilen 'her bir il'in bağımsız tüğ bağlamış bir toplum olması' durumu, ancak torenlerde bir gösteri niteliğinden ileri gidememektedir. Çünkü, illerden toplanan vergiler, Kenges Yönetimince illere dağıtmakta, Kenges yasaları il yasalarını denetlemekte, Kenges boyunca düzenlemelerin her biri Kenges yönetimince yasal ve uygulama durumuna getirilmektedir.

Bu durumda, Toplum sözcülerinin belirli sınırlı toprakta oturan seçmenlerce seçilmesi yerine, gündem ile ilgili seçmenlerce seçilmeleri, altı yüzyıl önce Türkistandaki Timur Bey tüğünün dağıtılması gibi bir durum yaratabilir mi?

Amerika Birleşik Devletleri de, Türkistanda yazılı Kutluk Bilgisinin başlangıcından bu yana tüğ bağlayan toplumların başından geçtiği gibi, uğraşlar ve vuruşlar sonucu kurulmuştur. Bu uğraşların özeti, gene ABD'li yurtseverlerin sözlerinden dinleyelim:

"Bağımsızlık ağacı, ara-sıra yurtseverlerin ve yagılarının kanları ile sulanmalı ve yenilenmelidir."

["The tree of liberty must be refreshed from time to time with the blood of patriots and tyrants." – Thomas Jefferson (1743-1826) ABD'nin üçüncü Başkanı (1801-1809)]

"Zorbalığın, cehennem gibi, kolayca üstesinden gelinmez. Ancak, bizi avundurması gerekli olan, uğraş ne denli güçlü olursa, üstesinden gelmenin de o denli güçlü olacağını bilmektir. Ucuz'a elde ettiğimiz'in değerinin de az olduğunu biliriz; yüksek

gider, verilen degerin tek olcusudur. Gokler, varlik uzerine konulacak degeri bilir. Eger BAGIMSIZLIK ulu varlik olarak belirlenmez ise, cok sasirtici olur.”

["Tyranny, like hell, is not easily conquered; yet we have this consolation with us, that the harder the conflict, the more glorious the triumph. What we obtain too cheap, we esteem too lightly: it is dearness only that gives every thing its value. Heaven knows how to put a proper price upon its goods; and it would be strange indeed if so celestial an article as FREEDOM should not be highly rated. " Tom Paine, "***The Crisis (No. 1)***" 1776]

Evrin Düşüncesinin Devrimi

Hasan Bülent Paksoy

Soylu düşünceler, genellikle büyük güçlükleri yaşayanlarca ileri atılır. Bu soylu düşünceler dünyayı aydınlatıp, toplumları yüceltebilir. Ancak, bütün ileri sürülmüş düşünceler, Toplumsal kusakların basından geçen düzen’de yaşam sürdürürler: “Para’yi dede kazanır; oğul saklar, torun savurur.” Bu örneğe göre, düşünceler: Bir kusakta yaratılırlar; İkinci kusakta korunurlar; Üçüncü kusakta dışlanırlar. Ama, düşünceler olumsuzdur, kullanmakla bitmezler. Bu uçlu asamadan geçebilen ve gene de yaşayan düşünceler, etkilerini yükselterek sürdürürler. Dördüncü kusakta, ardından gelenlerin düşüncelerine girerler; Bir kesim’e güç verir, diğer bir kesim’e karabasan gösterirler.

1530-1540 li yıllarda İngiliz kralı VIII. Henry (1491-1547) Roma (Vatikan) Katolikliğini İngiliz devlet inancı olmaktan çıkardı ve İngilteredeki Roma Katolik kilisesini kaldırdı, bu inancsal kurumun bütün kollarının, dal ve budaklarının varlığına toptan el koydu. Nedeni, bir dış güç’ün, İngiliz toplumuna uzaktan, İngiliz toplumunun çıkarlarına ters yönde etki yapması idi. Yerine İngiliz (Anglikan) ulusal kilisesini kurdu. (Bu kilise Katolikliğe de kol acmıdır, ama, yalnız İngiliz Katolikliğine). Kral II. James (1633-1701) ile Vatikan Katolikliği İngiltere’ye geri geldi; II. James, bütün üst düzey yöneticilerini Katolikler arasından atadı. Toplum ve basındaki yönetici kesim bu geri gelmeye ilgisiz kalmadı. Toplumun katılımı ile gerçekleştirilen 1688 kansız Gorkemli Devrimi (Glorious Revolution), İngilteredeki (II. James ce yerleştirilmiş) bütün yüksek görevlerdeki Katoliklerin görevlerinden alınması ve yerlerine Protestanların atanması sonucunu verdi. En sonunda, VIII.

Henry'nin baslattigi bagimsiz Ingiliz kilisesi atilimi basariya ulasti.

1776 Amerikan Devrimi de, degisik olaylar ile denenmis idi. Onuc Amerikan Yerlesim Alan'i, 1776 da Ingiltere'den bagimsizliklerini kazanmis idiler; 1787 yilinda da, Anayasa uzerinde anlasip, ortaklasa Amerika Birlesik Devletlerinin temelini attilar. Bu arada, Ingiltere ile Fransa arasindaki, dunya cevresindeki savas kizistigindan, Ingiliz donanmasi Amerikan alis-veris gemilerini durdurup Amerikan denizcilerini Ingiliz donanmasina Fransizlara karsi carpismak uzere (istek ve secimleri disinda) almaya basladi. Bu da, genc ABD nin, Fransa ile olan yuksek kerteedeki yasam alisverisini buyuk olcude aksattigindan, 1812 yilinda ABD'nin Ingiltere'ye savas acmasına neden oldu. Ingiltere, Fransa ve ABD ile savasirken, Fransa da, Napolyon'un basciliginda Ruslarla da savasa girdi. ABD nin ne savas bilen komutanlari, ne de donanmasi vardi. Ingiliz donanmasi ABD limanlarini kapatti; Ingiliz birlikleri Washington'a girip, Beyaz Sarayi (ve diger onemli yapilari) yaktilar. Amerikalilar da karada cete, denizde de korsan savaslari vermeye basladilar. Amerikan donanmasi Buyuk Gollerde de Ingilizlerle vurusmalara girdi. ABD nin yedinci Baskani olarak gorev yapacak olan (1829-1837) Andrew Jackson (1767-1845) komutasindaki kara birlikleri, hic beklenmedik duzeyde guclukleri yenerek New Orleans'a vardi ve Ingiliz birliklerini yendi. Ghent antlasmasi ile 1814 yili sonunda savas sona erdi. Boylelikle, 1776 Amerikan devrimi sinanmis ve ergenligini kazanmis oldu.

1789 cogulcu Fransiz Devriminin, 'cocuklarini yemeye baslamasi' ilk olarak Napolyon'un (1769-1821) basciliginda gene imparatorluga donusmesi (1804), sonra kralligin Bourbon'larca yeniden kurulmasi (1814) ile surer. Cogulculuk ile elde ettigi kazanclarinin buyuk bir bolumunu (ozellikle inanclar acisindan) krallik doneminde geri vermesi ve sonra gene cumhuriyet'e geri donmesi de Fransiz cumhuriyet ugrasinin basindan gecenleri ozetler. Ustelik, bu cekisme, Fransanin ikinci ve ucuncu cumhuriyetleri arasina 1852 den 1870 yilina kadar suren II. Napolyon imparatorlugun girmesi ile daha da uzun bir surece yayilmis bulunuyor. Osmanli

Tanzimat'ının 1839-1876 arasında yer aldığı anımsanırsa, Tanzimatçıların cumhuriyetçiliği mi, yoksa krallığı mi bu 1789 Fransız Devrimi çerçevesinde ele alındığını düşünmek gerekir. [Bkz: H.B. Paksoy, "Koprulu/Veles (Yugoslavia) Ottoman Garrison's Response to the 1909 Recidivist Uprising in Istanbul" *Essays on Central Asia* (Lawrence: Carrie, 1999)]
http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-6/

1917 Rus Devriminin başlangıç ilkeleri ile, vardığı 'son' arasındaki ayrıcalıklar (uygulama açıkları) ilgi çekici bir görünüm gösterir. Lenin (1870-1924), 1917'de Alman Askeri İstihbaratının yardımı ile Moskova'ya dönüp (Alman Ordusunun düşündüğü ve istediği gibi), Rus İmparatorluğuna son verip, Birinci Dünya Savaşından çıkardı. İlk yaptığı işlerden biri de, olası bir karşı devrimi önlemek için, bir "Bilgi Toplama Orgütü" kurmak oldu. Marx'ın (1818-1883) kuramlarını 'Bolşeviklik' olarak uygulamaya başladı. Ardından gelen Stalin (1879-1953), in uygulamaları ile Marx'ın düşünceleri ile 'uygulamalar' arasındaki açıklık daha da büyüdü. Stalin'in ardından işbaşına gelen Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreterleri Khruşçev-Brezhnev-Andropov-Chernenko Sovyetler Birliğinin dağılmasını değişik yöntemlerle önlemeye çalıştılar. Gorbachov, bilineni yerine getirdi ve "Sovyetlige" son verildiğini açıkladı. 1991'de son verildiği söylenen Marx-Lenin Sovyet Komünizmi, 1991-1993 yılları arasında geri gelmeye çalıştı ise de, Yeltsin (1931-2007) bu baskıyı Rus ordusu (ve ABD'nin verdiği dolar desteği ile) ile bastırdı.

Özetlenecek olursa, her bir devrim'in "karşı devrim girişimi" olduğu gözlenebilir. Bu, düşüncelerin ugrası olarak görülmelidir, doğaldır. Karşı devrime başarı ile koyabilen Düşünce, olumsuzluğa aday olur. Ancak, bu "Karşı Devrim" her kısaca ve yer aldığı süreç içinde görülemez, anlaşılabilir. Düşünce İsvetçilerinin, Toplum toplu yararları için, bu konuda da duyarlı olarak seslerini duyurmaları gereklidir. [Bkz H.B. Paksoy, "Toplum Olarak Varılmak İstenen Sonuç Nedir?" *Düşüncelerin Kökenleri* (Floransa: Carrie, 2006)]
http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-10/paksoy_dusuncelerin-kokenleri.pdf

Yukarıdaki örneklerin tümü özgürlük ve egemenlik düşünceleri üzerine kurulmuştur. Başlangıçları, Toplumlari sürükleyen bir Düşünce'dir. Hiçbir Toplumsal değişim, atılım ya da yenilenme, öz düşüncesi yerleşmeden önce başarıya ulaşamaz. Bu asamalarda, en iyi isteklerle yola çıkmış olan Düşünce İsviçrelerinin, düşünce ve görüşlerinin carpitildiği, uygulama yön ve yöntemlerinin değiştirildiği de hiç görülmemiş bir olay değildir. Kaldı ki, diğer yerleşim alanlarında da olduğu gibi, Avrupanın düşüncesele gelişmesinin ardında bir uçlu bogsma vardır: Tanrı (Hristiyanlık ve kurduğu kiliseler); Kral (vergi toplamak ve topluma sorulmadan yapılan yasaları uygulamak); Toplum (vergi vermek ve askerlik yapmak). Bu sacayagi türü uc koseli ilişkiler var güçleri ile birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışırlar. Bu bogsmanın sonucunda, güç de olsa, aydınlığa yaklaşırlar. Bu uçlu sacayagini birlesiren ya da ayıran; savastıran ya da barıstıran da bir başka uçlu sacagıdır. Bkz: H.B. Paksoy, "Bilmek, Anlamak, Yapmak"

<http://www.usakgundem.com/uayazar.php?id=615>

Unutulmaması da gereklidir ki, devrimlerin evrimi yalnızca distan değil, içten de yer alarak dünyayı kokunden değiştirilebilir. Gözle görülür ve denetlenmiş veriler, bu bilgilerden kişisel çıkar kazanmak isteyenlerin gizli ve 'içerden' carpitmasına uğrayabilir. Bu 'içten' yer alan devrim evrimini gözlemek ve anlamak, çok daha güçtür. Karsı koyabilmek ise, bir karsı-devrim'i bastırmaktan çok daha yüksek giderlerin kullanılmasını gerektirir. Bu devrim evrimlerinden biri de, 'bilgi anlayışının' yolundan çıkabilme yeteneğidir. Örneğin, Doga'nın insanlara verdiği icguduları biri, yaşam'ı sürdürüebilmek için, Toplum olarak birarada bulunmak, birlikte iş yapmaktır. Ama, bu toplum tek bir ana-babadan mı türemiş olmalıdır? Diğer bir ana-babadan türemiş olan toplumların yaşamlarına son mu verilmelidir? Bu konunun da zincirleme özeti yapılabilir.

Alman bilim adamları, dünya üzerinde var olan bütün bilgileri bir düzenlemeye ve dizin altına almak cabası ile kolları sıvadılar. Bu atılımlardan birini gerçekleştiren Johann Friedrich Blumenbach (1752-1840) en ileri gelen Alman üniversitelerini bitirmiş bir Alman tıp doktoru idi. İnsan yapısı konusunda öğretim üyeliğine atandı. 1775 yılında yayınlanan **De generis**

humani varietate nativa (Insanların Türleri) başlıklı kitabında, dünya insanlığını renklere bölüş düzenini kurdu ve adlandırdı: Sarı ırk (Mogol, Orta ve Doğu Asyalılar), Kırmızı ırk (Amerikan yerlileri), Kahverengi ırk (Malayalılar), Siyahı ırk (Habesler) ve Beyazlar (Caucasian---Kafkaslılar). Doğal olarak, bütün Avrupa bu Kafkaslılar bölümüne giriyordu. Bütün kafatası ölçümleri ile, o gün'e dek bu beş toplumların geçmişi üzerine bildiklerinin ve bilinenlerin toplamı bir araya getirilmisti. Bu derlemelere göre, doğal olarak, Kafkaslı Beyaz ırk, en ileri kerteğe gelişmiş olan insanları içeriyordu. Burada: Bu görüşleri Yirminci yüzyılda bir Türk destanı "İmicesine" Toplum'a sunmak isteyen yazarlar olduğunu da vurgulamak gerekir.

Evrim düşüncesine un katan Charles Darwin (1809-1882), bilindiği gibi, dünya çevresinde yaşayan, ancak bilim'e kaydı geçmemiş canlı örneklerini aramaya çıkmış olan bir gemiye (kışisel giderlerini karşılayacak öz parası ile) katılmış idi. Bu gezi sonrası 1859'da yazdığı ***Origin of Species (Yaşayan Canlıların Türlerinin Kökenleri)*** kitabının çok tartışmaya yol açtığı da iyi biliniyor. Darwin'in yazılarının içeriği, İncil ile çatıştığından, ya da öyle görüldüğünden, İngiliz Anglikan kilisesi Darwin'in görüşlerini bastırmaya çalıştı. 1860 yılında, Darwin'in görüşlerine katılan, Darwin'in arkadaşı Thomas Huxley (1825-1895) ile Oxford Başpiskopos'u Samuel Wilberforce (1805-1873) arasında, toplum'a açık tartışma 1860 yılında yer aldı. Bu açık oturum tartışmasının önemini vurgulamak bakımından belirtilmesi gerekir ki, Başpiskopos Wilberforce, gününün en seçkin kişiliklerinden biri idi. En üst düzey İngiliz Bilimadamlarını bir araya getiren, onurlandıran, Royal Society üyesi idi. Üstelik, Lord Bishop olarak, İngiliz Lordlar Kamarasında Oxford'un sözcüsü idi. Bu açık oturum'u kimin 'kazandığı' üzerine değişik düşünceler ileri sürülmüş ise de, kesin olan bir tek sonuç var idi: katılanlar ve dinleyicilerin tümü çok eğlenmişlerdi, ve oturum sonrası, eksiksiz, hep birlikte yiyip içmişlerdi. Darwin de 1853 yılında yaşam bilimlerine yaptığı katkılar nedeniyle Royal Society'den Madalya almış idi.

Herbert Spencer (1820-1903), Darwin'in ile evrim kuramlarının oartaya konulması sırasında çok çekmiş idi. "Orman Kanunu" (en güçlü olanın, yaşam yarışını kazanması) görüşünü üstlendi.

Darwin'in, yasam bilimlerinde one cikmasindan sonra Spenser, Darwin'in gozlemlerini, toplumlarin davranislarina uyguladi. Sonucunda, yasamin sadelikten karmasikliga dogru gelistigini ileri surdu; dogal yasalarin islemesi uzerine dusuncelerini odakladi, guclunun, gucsuzu surekli ezeceginden, guclu olabilmek icin de bencil davranislarin gereginden soz etti. Bu gucu elde edebilmek icin de, toplumsal yoneticimin gorev ve yetkilerinin azaltilmasinin gerekli oldugunu savundu. Spenser'in kitaplarini pekcol dil'e cevrildi. Japonya, Cin, Polonya Toplumlari bu yazilardan ozellikle etkilendiler. ABD Anayasa Mahkemesi Uyelerinden Oliver Wendell Holmes (1841-1935) da yoneticu kesimin yetkilerinin kisitlanmasina Spenser 'e gonderme yaparak karsi cikti. Bu da "Birakiniz gecsinler; birakiniz yapsinlar" alisveris turunun zorunlu olarak toplumun dusuncelerine yerlestirilmesine yardimci olacak akimlarin baslamasına yardimci oldu.

ABD de bir universite profesoru olan William Graham Sumner (1840-1910), Spenser'in topluma genel olarak uyguladigi dusunceleri ABD kosullarinda ayrintili-uygulamali olarak aciklamaya basladi. Yazdigina gore: " varlikli kisiler sagliklidir, butun istekleri yerine gelir, saygindirlar, iyi egitilmislerdir, durustdurler." "Tug Baglamis Yonetimler varlikli kisilerin yakasini birakmaz, vergi alir." "Bu vergi alimi ve Tug Baglamis Yonetim'in varliklilari denetimi azaltilmalidir" gibi kuramlar ileri surdu. "Birakiniz gecsinler, birakiniz yapsinlar" dusuncesini yazilarinin temeli yapti. Sumner'in yazdiklari, o siralarda dortnal giden (galloping capitalism) parasalcilarin ilgisini cekti. ABD gecmisinde "calan/hirsiz beyler" (robber barons) olarak bilinen bu donem, cok buyuk altyapilarin gerceklestigi ve gorkemli para kazanimlarinin olusturuldugu bir surec olarak kayitlara gecmistir. Ancak, en ustteki parasalcilarin varliklari ile, bu parasalcilarin kazanc saglamasına yordam veren en alt kesimdeki iscilerin gelirleri arasindaki acik cok buyumus idi. "Hirsiz Beyler" bu acikligi belirli bir kilikta dogal olarak gosterme, yasallastirmak ve Toplumca uysalca 'anlasilmasini' saglamak icin bir 'gorus' ya da 'anlatim' istiyorlardi. Bu da "Buyuk Amerikan Guzeli" (Great American Beauty) nin ortaya cikarilmasina neden oldu.

Adi gecen “Gorkemli Amerikan Guzeli” cicek yarismalarinda odul almıs bir gul tur’u idi. Boyle yarisma kazanabilecek bir gul yetistirebilmek icin, nasıl bu gul’e bakilmasinin gerektiği de ayrıca yazilip basilmıs ve buyuk sayılarda dagitilmıs idi. Kisaca: “Saglikli bir gonca goruldugunde, diger goncalar koparilmali, bitkinin butun gucunun tek bir goncayi desteklemesi saglanmalı; gubresiz ve susuz birakilmamalı.” Bu yazinin en az iki degisik duzeyde okunması ve anlasılması bekleniyordu 1) adi gecen gul’un yetistirilmesi icin yapılması gerekli olanlar; 2) Hirsiz Beylerin yaptırım ve konularinin Toplumca ‘uysalca anlasılması.’ Diger bir deyişle, Gorkemli Amerikan Guzeli, buyuk alıs-veris kuruluslari (akaryakiticilar, demir-celickiler, komurculer, demiryolcular vb) idi. Bu gul, Tug Baglamıs Yonetim’ce koparilmamalı; tam tersine, buyumesi desteklenmeli idi. Cunku, bu gul, Avrupalı alıs-veris kuruluslarına karsi (ABD icin) buyuk ugras veriyordu.

Bu arada, bu Gorkemli Amerikan Guzelerini kuran ve yaratan Amerikan aileleri de bu Gorkemli Amerikan Guzeli kapsamına girmeye basladı. Çok buyuk basarılar kazanmıs, Amerikanin kurulmasına yardımcı olmus, Avrupa alıs-veris kuruluslari ile yarismakta olan bu Gorkemli Amerikan Guzellerini de, eninde-sonunda, belirli kisiler ve aileleri kurmus idi. Dolayisi ile bu kisiler ve aileler, oz goruslerine gore (adi gecen gul’den ve alıs-veris kuruluslarından once) gercek Gorkemli Amerikan Guzeli idiler. Dunya cevresinde pek cok toplum ‘soylu’ katında ataları oldugunu soyleyip yazmayı severler. “Soy’lu kisilerin tohumundan gelmiş olmak,” cok kisinin dus’u dur, istegidir. Ama:

a) “soylu kisinin gecmiste var olup olmadigi “

b) bu dus’te olanın, “var olabilecek soy’lu kisinin uzantisinden dogup-dogmadigi”

ne denli dogrudur, arastirmeden bilinemez. Bu tur arastırma yapmak ta cok guctur. Ozellikle Kisisel Varlık Kaydi (DNA) yontemleri gercekleştirilmeden, bilinmeden once.

Bu tur ‘soylu’ ayırimciliklar, dusuncelerini kopurttuklerinde, eger

parasal destek de gorurler ise, tek yonlu saplantilar olmaya da baslarlar. Bu noktada, Gorkemli Amerika Guzeli ailelerinden birinin sagladigi para destegi ile ozel bir arastirma birimi kuruldu. New York kentine yakin Long Island adasindaki Cold Spring Harbor adli deniz kiyisi koy'üne yerlestirilen bu birimin ilk amaci, Darwin'in izinden, ozellikle denizde yasan canlilarin tanimini yapmak, sonra da Almanlarin baslattigi bilim devrimine katkida bulunmak, bu deniz canlilarindan kisilerin ogrenilecekleri ogrenmek idi. 1898 yilinda da bu arastirma biriminin basina Charles Davenport (1866-1944) getirildi. Kisa surede bu arastirma birimi, calismalarini Blumenbach gibi, 'soylar ve irlar' uzerinde yogunlastirdi. Zencilerin dusuncesal yetenekten uzak oldugu ileri surulup "zayif beyinlilerin kisirlastirilmesi gerekli" oldugunu savunuldu; bu tur kisirlastirmalar Turg Baglamis Yonetimin destegi ile onbinlerce insan uzerinde gerceklestirildi. Bu tur yontemlerle, Irkciliga 'bilimsel giysiler' giydirilmeye baslandi. Uzun uzadiya yazilip belgelendigine gore, bu arastirma biriminde gelistirilen gorus ve uygulamalar, Nazi Partisinin ve Hitlerin "soy aritimi" dusuncelerine guclu katkida bulundu. Gunumuzde de Cold Spring Harbor Laboratory, dunyanin en ileri gelen Kisisel Varlik Kaydi arastirma birimlerinden biri olarak islevlerini surdurmektedir. Insanligin Temel Yapisi (Genome) calismalarına katkida bulunmaktadir.

Bu noktada hem ileriye hem de geriye bakmak yararli olabilir.

- I. Dusunceler halka-halka uzun bir zincir olusturur.
- II. Zincirin uzatilmasi icin, yeni halkayi yerine yerlestirmeden once, halkanin icieriginin Dusunce Isverenlerince uzun-uzadiya incelenmesi ve denetimden gecirilmesi gereklidir.
- III. Denetimden gecmemis halka eklenir ise, zincir o halkada kopacaktır. Toplumun ve bireylerinin basina gelecek ve cekilecek acilar, Dusunce Isverenlerin uzerlerine duseni yapmamis olmalarindan kaynaklanacaktır.

Uzaysal Yonetim

Hasan Bülent Paksoy

Gunumuzde, birtakim 'gelecek uzaysal olaylarin' nasil yer alabilecegi tartisilmakta. Bir kume uzay bilimcisine gore, Gunes odakli gezegenler cevresinde dolasan uzay taslarindan (kuyruklu yildiz) biri Dunya'ya carpabilir. Ses duvari otesi bir hiz ile yer alabilecek bu istenmeyen bulusma, Hirosima'ya dusen atom bombasinin gucunden bir milyon kez artik bir gucte olabilecek. Bu carpisma sonucu ortaya cikacak dogasal veriler, insanlarin bildigi tur dunyanin sonu olacaktir. Cunku, dunyayi koruyucu (ve cigerlere cekilen, insanligi yasatici) hava, bu carpisma nedeni ile tutusup yanabilecektir.

Bu carpisma onlenebilir mi? 'Kuskusuz.' Peki, kim bu carpismanin onune gecebilir? Uzay'a yapma gerc ve uydular gonderebilen ulusal birimler.

Onemli sorulardan biri daha bu noktada onumuze cikar: Neden bu tur yetenekleri bunyesinde barindiran ulkeler dunya'yi ve insanligi kurtarmak icin ozverilerini ve gelirini kullansin? Bir yanit: "cunku, kurtaracaklari arasinda oz varliklari da var." Ama, bu ulkelerin vergi verenleri (yalnizca alis-veris kuruluslarinca yapilamayacak kadar buyuk bir is oldugundan) ozverilerini butun dunya ile paylasmak isteyecekler mi? Yoksa, bu ozverileri karsiligi, insanlikten birseyler istemeleri olasilik icinde mi?

Uzay'l gozetleyen cok sayida uzaybilimci kumeleri oldugu biliniyor. Bu kumelerin niteliklerine ve bilim birikimlerine gore, 2012 ile 2030 yillari arasinda, dunya ile bu tur bir kuyruklu yildiz

(uzay tasi) arasinda bir carpisma kacinilmaz. Ama, butun dunya uzerindeki yasad'a son verebilecek bu tur bir gorkemli karabasan kacinilmaz degil. Cunku, insanlik, uzay'a bir ya da birkac yapma gercer gondererek bu olasi carpismayi onleyebilecek veri ve yetenekleri bugunden isbasina getirebilecek yetenekte.

Pekiyi, neden yapilmiyor? Yukarida da ozetlendiigi gibi, giderlerini kimlerin karsilayacagi; yapabilecek uluslarin, dunyayi kurtarma karsiliginda, dunya uzerinde yasayanlardan neler isteyecekleri.

Dunya'yi kurtarmak islemi, kullanilmasi gerekli kaynaklar ve yetenekler, bir tek toplumun (oz ic yonetim dengesini bozmadan) tek basina kaldirabileceginden yuksek olabilir mi? Olabilir de, olmayabilir de. Ama isin icinde, daha onceden dusunulmus bir dizi istek ve dusunce var ise, bu istek ve dusunceler, gun isigina cikmak icin sirada bekliyor ise, verilecek yanitlar degisik olabilir. Ornegin, dunyayi 'kurtarabilecek' toplumlarin yoneticileri arasinda, isin icine (degisik nedenler ile) Birlesmis Milletlerin karismasini isteyenler var ise, 'cozum' atiliminin basina Birlesmis Milletler neden getirilmesin? Ne de olsa, dunya'yi bekleyen kotu sonucu ortadan kaldirabilmek icin butun dunya bir araya gelip, ortak cozum uretmiyor mu? Birlesmis Milletler, cok uluslu olarak cozum atilimini gerceklestirecek yapilanmayi yonetebilir. Boylelikle 'insanlik' gelecegini saglama almayi, hem de 'isbirligi icinde' gerceklestirmeyi basarabilir. Dogal olarak, bu cozum, giderleri gerektireceginden, butun dunya kucuk bir 'vergi'yi Birlesmis Milletlerden esirgemeyeceklerdir. Degil mi? Boylelikle, uluslarustu bir vergi ilk olarak 'yasallastirilmis' olmayacak mi? Eger Dunya Alis-Veris Orgutu bu tur bir kuresel vergiyi gunumuze (kendi ic yonetimi disinda hicbir kurum'a bilgi vermeden) yururluge koymadi ise?

Bu durumda, iki turlu gercek oldugu ileri surulebilir:

1. Acik: Ornek---Turkiye, Akdeniz ile Karadeniz arasinda konuslanmistir. Denizlerin adlari degistirilse bile, bu gercek degismez.

2.Turetilmis: Ornek---Dunya, bugunku ulusal yonetimlerin toplami olarak yasatilamaz, ille de belirli bir 'tek odak' yonetimine gerek vardir.

Herseyden once, ikinci 'gercegin' butun toplumlarca olumlu gorulebilmesi icin, belirli ek 'gerceklere' de gerek vardir. Bu gerceklerin toplumlarca olumlu gorulebilmesi nasil saglanabilir? Cok sert bir dizi 'kurgusal olabilirliklerin' kamu oyuna sunulmasi ve cozum beklentilerinin yaratilmasi ile. Bir goktasinin dunyaya carpma olasiligi bu tur bir turetilmis bir gercek olabilir mi? Bu turetilmis gercegin ardinda bir kat daha gercek yatabilir mi? Ornegin, "Goktaslari ansizin karanliklar icinden cikip hiz ile dunyaya yaklasmaya baslayabilir" gorusu ile konuya girilebilir. "Bu tur ansizin bos yakalanmak yerine, dunya cevresinde donecek yapma uydulara birkac yuksek patlayici yukleyip karsilik verme zamanini kisaltabiliriz" ek konusu ile ortam yaratilabilir.

"Pek iyi, olsun" olur'u alindiktan sonra, bu Goktasi Savar Uydularin uzerine konulan yuksek patlayicilarin, uzaya degil de dunyaya bakacak (ornegin, vergi vermeyen bir ulus'a donuk olarak) bicimde uretilip-uretilmedigini vergi verenler nasil bilecek? Yalnizca bize guvenin-inanin diyenlerin sozu ile mi?

Bu tur, uluslarustu bir verginin, butun toplumlarca istekli olarak 'uygun gorulmesi' ve uygulamaya konulmasi ne anlama gelebilir? Bundan sonra bu tur vergilerin, dunya uzerindeki toplumlarin ve uluslarin toplu gelirlerinin belirli bir yuzdesi olarak, bundan boyle duzenlice Birlesmis Milletlere aktarmasi mi? Es duzeyde, butun toplumlarin ulusal yargi ve geleceklerini yonlendirmekte, Birlesmis Milletlerin oncelikle ongordugu yonlerde atilimlara girmelerinin 'yaptirim' katina cikarilmasi gelismi mi?

Butun bu yaptirimlar, butun Birlesmis Milletler uyelerine es duzeyde mi uygulanacak? Yoksa, Birlesmis Milletler icinde "yonetici ulkeler kesimi" mi olusacak; bu yonetici ulkeler kesiminin "yonetilen ulkeler" uzerinde bir konum ile, butun bu islemlerden cikarlari neler olabilecek? Baska bir deyim ile, Eger

Birlesmis Milletler icinde bir yoneticu kesim olusacak ise, bu yoneticu kesim'in elde edebilecegi 'ek gelir' ya da 'yonetim onceligi' ne olabilir?

Eger Birlesmis Milletler icinde Yoneten ve yonetilen ulkeler ayricaliklari olusabilecek ise, bu ayricaliklar ne gibi veriler uzerine kurulabilecek? Bir ulus ulkenin yillik toplu gelirinin toplumu olusturan bireylere bolunmesi sonucu, kisisel gelirin diger ulkelere olan oranda yuksek olmasi mi? Yoksa, uzay bilim ve uygulamalarinda yetenekleri, birikimi sinanmis kurumlari olmasi ile mi?

Eger yalnız gelir ele alınacak olursa, uzay bilimlari gelismemis ama kisi basina geliri yuksek ulkeler yoneticiler arasina girebilecek.

Bu durumda iki ek soru'ya daha gerek gorulebilir:

1. "Dunya Kurtarildiktan" sonra, bu 'olası (gunumuz icin 'kurgusal') vergiler kaldirilacak mi? Yoksa, ilerideki baska bir "sakincali duruma" da el koymak icin vergi gelirleri ozel bir bankada mi toplanacak?

2. Eger bu tur uluslarustu vergiler konulmaya (ve arttirilmaya) baslar ise, adi gecen vergi gelirleri bir uluslarustu ordu icin kullanilmaya baslanabilir mi? Boyle bir ordu, gunumuz mavi tolgali Birlesmis Milletler gorevlileri gibi catisan ulus ya da toplumlar arasinda baris gorevi yapmayi mi surdurecekler?

Istikbal goklerdedir.

Bilmek, Anlamak, Yapmak

Hasan Bülent Paksoy

Bu baslik altinda toplanabilecek pekçok atasozu bulabiliriz. Bunlarin arasinda, Kazim Karabekir'in Turk Kurtulus Savasini anlatan bir kitabinin girisine koydugunu da unutmamak iyi olur:

“Dogru gormek ve dogru yapabilmek icin daha once yapilanlari dogru bilmek sarttir.”[i]

“Neden gerektir?” sorusunu sorabiliriz. Bir yilan elimizi isirdi ise, zehirli olup-olmadigini bilmek istermiyiz? Bizi yatistirmek isteyen ‘iyi niyetli’ biri kalkip “yilan zehirli degil” dediginde, hemen inanip, yatak altta yorgan ustte dinlenmeye mi yatacagiz? Yilan gercekten zehirli ise, bunu bilmeden “dogru’yu nasil yapabilecegiz?” Yilani hemen oldurecekmiyiz, yoksa zehirini akitip, panzehir yapip kullanacakmiyiz?

Bir Fransiz deyimi: “Gencler Bilse, Yaslilar Yapabilse!” Peki, genclerin bilmedigi nedir? Bilmemelerinin nedeni bulunabilir mi?

Bir Amerikan deyimi de “Bilen, Yapar; Yapamayan, Ogretir” der. Bu deyimden ne anlayabiliriz? Deyimin ilk bolumu “Bilen, Yapar” Dogru mudur? Her bilen, yapar mi? Yapabilir mi?

Ikinci bolumu ise, daha caprasiktir. Yapamayan, nasil olur da Ogretebilir?

Aranir ise, ornekler burada is'e yarayabilir: Niccolò Machiavelli (1469 - 1527) “bildigini” ileri surup, Floransa'da birtakim isleri el'e almak istedi. Ancak, “bildikleri,”

Floransa sehir devletinin yoneticisi olan Medici ailesinin dusuncelerine ters dustugunden, “yapamadi.” Bunun uzerine Machiavelli, bildiklerini “ogretmek” icin dusunce ve bilgisini kagida doktu. O gun - bu gun’dur, Machiavelli, ogretmen olarak, Kutadgu Bilig (1069?) yazari Balasagunlu Yusuf ile yarismaktadır.

Balasagunlu uzerine bilgimiz azdir; Anladigimiza gore, Bilip, Anlayip, Yapabilen az bulunur kisilerden biridir.

Ibn Khaldun (1332 – 1406) da, Kuzey Afrika uzerindeki birkac toplumu (“istegi disinda”) gezerek, Bilmek-Anlamak-Yapmak ucgeni icinde Tarih biliminin bilinen ilk onemli yontem el kitabini (Mukaddime) yazdi. Tarihten ders cikarmanin temel taslarindan birini yerine koydu.

Bilip-Anlayip-Yapmis olanlardan ogrenmenin bir ayricaligi olabilir; eger bilip yapmis olanlar, ogretmek isterler ise. Ogretmek, her kisinin yapabilecegi is degildir. Once, kisinin kisiliginin ogretmeye yatkın olması gereklidir.

Babur (1483 - 1530), Bilip-Anlayip-Yapabilen bir Turk lltutmus’u idi.[ii] Anilarini yazarak, ogretmek de istedi. Turkce’nin Cagatay agzindan en onemli ornegini de (Baburname) boylece ortaya koydu. Bagladigi Tug, Hindistan icinde birkac kusak yasadi.

Babur’un buyuk dedesi Timur (O. 1405) de Asyanin en buyuk bolumunde Tug Bagladi. Bilip-Anlayip-Yaptigi su goturmez. Ancak, ogretmeye pek dusunce ayirrip-ayirmadigini bilemiyoruz. Kisisel olarak yazdigi, bize gelen yazisi-kitabi yoktur.

Timur’un torunlarindan olan Sultan Huseyin Baykara (1469-1506) da gunumuz Afganistanindaki Herat sehiri ve cevresinde lltutmus idi.[iii] En buyuk Turk yazarlarindan olan Ali Shir Navai (1441 - 1501) ile bir surecte yasadiklarindan, Baykaranin yeteneklerini hem Navai’den hem de Babur’un Hatiralarindan biliyoruz.

Butun bu Bilen-Anlayan-Yapan Turk Itutmuslar, herseyin tek dogrusunu mu yapti? Cogunun yasamlarinin tumunu bilmiyoruz; icinde yogrulduklari kosullari ancak cevrelerinde olup-bitenlerden cikarabiliriz. 13cu yuzyilda, Asya, bir ucundan digerine, Cengiz ve basinda oldugu Mogollarin etkisi ile tam anlami ile karmakarisik olmus idi. Dengeler bozulduygunda, diger, yeni dengelerin kurulmasi icin arayislarin baslamasi kacinilmaz. Timur'un 14cu yuzyilda yeniden Itutmusluk arayisi, kusaklar sonrasi torunlari Babur ve Baykara'nin da yaptiklarindan ayricalikli degildi. Dengeler kurulmadikca, komsuluk iliskileri de oturmaz, kazan gibi kaynar.

Yukarida deginilen olaylar gunumuzdekilerden degisik midir? Onucuncu, Ondort ve Onbesinci yuzyillarda yasananlar, Ondokuzuncu, Yirminci yuzyillarda da yeniden oynanmadi mi? Ileride de gene oynanmayacak mi?

Yonetimin temel yontemlerinin sayilari sinirlidir. Yonetim yontemleri yeniden, sifirdan yaratilamazlar. Yaratilabilecek, kurulabilecek yonetim yontemlerinin tum'u yaratilmis, kurulmus ve denenmistir. Eski tur yonetimlerin, yeni adlar ile ortaya atilmalari, bir halk ile iliskiler uygulamasindan baska birsey olamaz. Degisen, toplumlarin birbirlerini dunya yuzunden kaldirabilme yeteneginin her gun artmasidir.

Durum boyle olunca, Bilmek-Anlamak-Yapmak yetenekleri daha da buyuk anlam ve onem kazanir. Ne de olsa, onumuzde oldukca yuklu bir birikim bulunmakta. Eger kullanmak isteyen olur ise. Kullanilmayan birikimler, bilinmediklerinden mi, yoksa bu birikimlerin bilinmesinin bir ise yaramayacagi dusuncelere yerlestigi icin mi kullanilmiyor sorusuna bir yanit aramak gerekebilir. Toplum Olarak Varilmek Istenen Sonuc Nedir?

Toplumlar icinde, degisik dusunceler ve cozumleri destekleyen alt kumelesmeler olmasi dogaldir. Herseyden once, butun Toplum temel kural'i bilmelidir: Toplum olarak yasayabilmek icin, sorunlara cozum bulmak, bu cozumlerin butun Toplum uyelerinin yararina olmasi.

Bu cerceve icinde, butun Bilip-Anlayip-Yapabilenlerin ugraslarinin Kutadgu Bilig anlamiyla kutlu olmasi dilegi ile.

[i] General Kazim Karabekir, Cihan Harbine Neden Girdik, Nasil Girdik, Nasil Idare Ettik (Istanbul, 1937)

[ii] En yeni yayinlardan biri: Gavin Hambly, Babur's Women: Elite Women in Late Medieval Central Asia and North India (London: Palgrave MacMillan, 2005)

[iii] http://aton.ttu.edu/Risale-i_Sultan_Huseyin_Baykara.asp

http://vlib.iue.it/carrie/cec/Risale-i_Sultan_Huseyin_Baykara.shtml

Dusuncesel ve Bedensel Tutsakliklar

Hasan Bülent Paksoy

Bedensel Tutsakligin tanimi guc olmasa gerek. Ancak, Dusuncesel Tutsaklik ile olan iliskilerini anlamak ve anlatabilmek, o denli gelir-gecer turden degildir.

Tutsak almak, edinmek, aliskanlik ve otesinde bagimlilik yaratir. Ustelik, uyusturucu bagimliliginden da cok derin yikim yapar. Uyusturucu bilesim, kullanıcı kisileri tek olarak denetimi altına alır. Dusuncesel tutsaklik, dagitim yontemleri nedeni ile, cogunlukla kitlesele ve toptan toplumsaldır.

Yasam kayitlarına göre, Bedensel tutsaklar, en önce üretimde çalıştırılır idi. Böylelikle, kendi yiyeceği ekmeği tutsaklara ekip bictiren ve yaptıran tutsak alıcının eğlenceye ayıracağı günler ve yıllar büyük orantıda artmış oluyordu. Ancak, tutsaklar yaslanıp iş'e yaramaz duruma geldiklerinde, yeni tutsak bulmak gerekiyordu. Tutsak almanın birinci basamağı, tutsak olması ongorülen toplum'a savas acmak idi. Savas'tan yenik çıkan toplum'un tanrılarca tutsak edilmesi ongorüldüğü ileri sürülüyordu. Bu tutsaklar, tükettiklerinin üzerinde, tükettiklerinden çok üretim yapmak için çalıştırılıyordu. Üretim'in bu yonden tüketimin üzerinde tutulması, tutsak almış olanları çalışmadan besliyordu. Tutsak alanlar, tutsak alma bagimliliklerini sürdürüyorlardı. Tutsak alanlar, iş yapmadan geçirdikleri yıllar boyunca, kendilerini eğlendirecek ya da yaratıcılıklarını gösterecek gün gecirme oyunlarına dalıyorlardı. Kısa surede, gündelik iş yapmaktan uzaklaşan tutsak alıcılar arasında, düşüncesele oyunlara girip bu tür eğlenceleri geliştirenler cogalmaya başladı. Bu eğlence uğraşları, bilgi'nin

her dalında kendini göstermeye başladı. Gündelik geçimini sağlamak için çalışmayanlar, güçlerini değişik sorulara yanıt bulmak için kullanmaktaydılar. Yirminci yüzyılın başlarında bile, tutsaklık düzeninin insanlığın yararına bir gelişme olduğu ileri sürülen büyük düşünürlerin varolduğunu da burada kaydedelim.

Yaşam'ın başlangıcından bu yana, dış tutsaklığa ek olarak, bir de iç tutsaklığın gelişmeğe başladığını görüyoruz. Bir ülke ya da topluluk içinde varlığı olanlar, özellikle toprak ağaları, ekip-bicecek toprağı olmayanları boğaz toklugunda tarlalarında çalıştırmaya başladılar. Bu yonden, toprak ağaları kendilerine soyluluk bictiler; ülkelerinin hakanları da bu soylulukları değişik nitelik ve kerteler ile onayladılar. Çıkarılan özel yasalar da bu boğaz tokluguna çalışanları toprağı 'yasal' olarak bağladı. O denli ki, seyrek te olsa, tarımsal topraklar bir ağa'dan diğerine satıldığında, toprağı işleyenler de toptan satılmış oluyordu. Üstelik, bu toprağı işleyen tutsaklar'ın hiçbir bağımsızlığı yoktu ve topraktan ayrılamıyorlardı. Bu tür tarımsal tutsaklığa, ülkesine ve konusulan dil'e göre, dünyanın dört bucağında değişik adlar verildi.

Bu tarımsal tutsakların sayısını belirli ve kısıtlı bir düzeyde tutmak, toprak ağalarının çıkarına idi. Eğer bu tarımsal tutsakların oranı azalacak olursa, beklenen ürün artışı gerçekleşemeyecekti. Tersine, sayıları istenenin çok üstüne ulaştığında, iki türlü sakınca ortaya çıkıyordu:

- 1) üretim artığını yemeye başladıklarından, yeterince tarımsal tüketim üstü yedek oluşmıyordu;
- 2) yapacakları belirli bir iş olmadılarından, 'sakıncalı düşüncelere' kapılabiliyorlardı.

Belirli bir düzeyde, Hacı Seferlerinin bu tür gerek üstü toplum bireylerinin 'azaltılması' için de çıkarılabilmis olduğu düşünülebilir.

Toprak ağalığı ve bu ağalığa bağlı soyluluk ise, oldukça yeni bir yönetim düzeninin gelişmesine neden olmuş idi. Topraktan elde ettikleri tarımsal ürünlerin, kendi gerekleri dışında kalanları diğer bölgelere ya da toplumlara satmaya başladılar. Bu satışlar, altın olarak gelir getiriyordu. Tutsak kullanarak elde

edilen bu tur gelirlere alisanlar, toprak agaliklarini oz toplumlarinin topraklari disinda da kurmayi ve surdurmeyi dusunduler. Dusunce ve isteklerini gerceklestirebilmek icin, onbesinci yuzyil sonrasi, deniz otesi alanlara goz attilar; yerlesim alanlari ve yavru yurtlar kurdular. Gittikleri yeni topraklarda da degisik yontemler ile yeni tutsaklar aldilar.

Bu acilim sonucu, oz yurtlari icinde 'alis-veriscilik' yonetim, yasam ve saplanti duzeni ortaya cikti. Dunyadaki uluslararası iliskileri cok buyuk olcude etkiledi.

Alis-veriscilik, uzun sureli bir duzen kurmak istegi ile gelistirilmis idi. Bir alis-veriscinin aylık ya da yıllık geliri ----yasami boyunca--- duzenli olarak eline gelmekte idi. Onemli olan, bir mal uzerine tekel tutturabilmiş olmak, uretici ile tuketici arasinda uzun sureli tek alici-satici kalabilmek idi. Bu tur tekelci dengeyi surdurebilmek icin, alisverisciler her türlü yonetim duzeni ile dunyanin her yerinde anlasmalara giriyorlar, cikarlarına uygun, uzun sureli arkadas ediniyorlardı.

Parasalcilik ise, cogunlukla 'hic' ten baslayarak, dogumda soyluluk aramayarak, kural tanimadan, buyuk tutarlarda para kazanmak idi. Onemli olan, kisa surede buyuk para kazanmak ve bu parayi katlayip daha cok para kazanmak olarak goruluyordu. Parasalcilar, kimseye karsi bir sorumluluk tasimak istemiyorlardı. Herhangi bir yerde surekli kalmalari da zorunlu degildi. Arkadaslarini gomlek cikarir gibi degistirebiliyorlardı.

Bu para kazanma ugrasi icinde, uretici, tekelci ve tuketici denklemlerinin, uluslararası sozlesmelerin bozulmasi soz konusu ise, parasalcilarca hicbir sakincasi yoktu. Ayrica, parasalcilar yeni aygit ve surum mallarının uretilmesine de onem veriyorlar, eski pazarlara yeni mallar surerek pazarlari yenilemesini de biliyorlardı.

Alisverisciler ile Parasalcilar arasinda cekismelerin yer almasi kacinilmaz idi. Yontemleri arasinda buyuk bir ayrilik yok idi. Ureticinin elinden urununu en dusuk karsilikla almak, karsiliginda en yuksek gider ile mal satmak vardi.

16ci yuzyil baslarinda Alisverisciler deniz yolu ile buyuk atilim yaptilar, Asya-Avrupa'nin alisverisini tum olarak elde ettiler.

Yerli tutsakliklara ve ilgili yonetim ve saplantilara ise, ancak 'inanc' ve din basligi altinda karsi cikilabildi. Ozlerine "Puritan" (ari; arilik) tanimi veren bir kesim Hristiyan, onyedinci yuzyilda baska bir kitaya giderek ozlerine uygun yeni bir yonetim ve yasam duzeni kurmayi uygun gorduler. Cunku, inanclara gore, bir Hristiyan'in diger Hristiyanlari kardes gorerek uzmemesi gerekiyordu.

Bu bir baskaldirma idi; Baska bir deyiyle, alisveriscilik duzeni ile, paracilik arasinda olesiyeye bir yaris baslatilmis oldu. Cunku, alis-veris duzeninde bir alisveriscinin duzen disinda is yapmaması gerekiyordu. Bu bir ust duzey dernek idi. Bu dernege ancak dogustan uye olunabiliyordu. Dernek kurallarına ters dusebilecek bir is yapilmadikca, dernek uyesi kaliniyordu ve dernek olarak ulke, bolge ve toplum yonetiliyordu.

Buna karsilik, para varligi uzerine kurulmus olan paracilik yonetim duzeni ise, cok daha az kurali iceren yeni bir dernek olusturmus idi: dernegin tek kural'i, en cok parasi olanin baskan olmasi idi. Genellikle, toplumun yuzde doksandan ustun parasi olanlar bu dernege kendiliklerinden uye oluyorlardı. Alis-verisciler gibi, paraciların dernegi de yasal kurumlara kaydettirilmemisti. Ancak, toplum icinde yasayan butun bireyler bu dernegi ve uyelerini cok iyi taniyorlardı.

Bu iki dernek arasindaki en buyuk ayirim, derneklerin saplantilarini da en iyi belirtisi olarak gorulebilir:

Alis-verisciler, kurallara uyan uyelerini korumayi gorevleri saydilar. Bir alis-verisci butun varligini yitirse bile, dogustan bu dernegin uyesi oldugu icin, korunacaktır. Nasilsa, duzen icinde islerini ileride duzeltecektir.

Parasalcilar ise, yapma kurallara basegmediler. Ne de olsa, parasalcilik alisveriscilige baskaldirma idi. Kim olursa olsun, parasi var oldukca ozel parasalci dernegin uyesi olabiliyordu.

Ustelik, toplumun kurallarının bu parayı elde etmek için cignenmiş olması da bir sakinca değildi. Doğal olarak, yasa ile acıktan bir catisma olmadıkça bu kural kesinlikle yururlulukte idi.

Bu iki derneğin arasındaki ayrılık özellikle alis-veriscilerin ağına gidiyordu. Kusaklar boyu doğustan derneklerinin üyesi olarak toplumlarını, ülkelerini ve dünyayı yönetmekte idiler. Bu yeni bitmiş paracılar da kim oluyordu da alis-veriscilere karşı geliyordu?

Butun bu alinganlık ve catismalara karşın, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar iki dernek arasındaki yarışma sürüp gitti. Ondokuzuncu yüzyıldan başlayarak yirminci yüzyılın nerede ise sonlarına dek parasalcılık öne geçti. Hem de alis-veriscileri büyük ölçüde geride bırakarak, dünya düzenini para gücü ile derinden değiştirerek.

Bu sözü edilen yüzyıl içinde, alis-veriscilik yenilmemiş idi; yalnızca kendini yenilemeye başlamıştı. Alis-veriscilik, tanım olarak bir tekelcilik idi. Her yer ve dönemde olduğu gibi, tekelcilik kendi-kendine bırakılmış bakımsız maya gibi kendi-kendini yemeye başlar. Parasalcılık ise, durmadan her göz kırpmada kendini yenilediği için, ilerlemeyi başarmış idi. Ancak, yirminci yüzyılın sonlarına doğru parasalcılar da kendilerini paralarının satın alabildiği tad ve görüntüler uğruna özlerini yenilemekte yavaş adımlar atmaya başladılar. Bu da alis-veriscilerin üniversitelerde öğrettiklerinin etkisi ile gerçekleştirilmiş idi.

Her iki derneğin ve üyelerinin para'nın ve elde edilmiş varlıkların tutsaklığına girip girmediği ise burada tartışma götürülebilir.

Onyed-onsekizinci yüzyıllarda başladığı öne sürülen Üretim Devrimi çerçevesinde, bu tarımsal tutsakların bir bölümü, toprak ağalarınca yeni üretim yöntemlerine itildiler. Örneğin, balçuktan el emeği ile yapılan yemek kaplarını, sıcak suyun ucuşması yordamı ile çalışan gereçler yardımı ile yapılması sırasında, emekçilerin görevleri ve görev yerleri değişti. Tarladan üretim-işlev evine gitmeleri gerekti. Çalışır iken daha çok düşünmeleri ve anlayışlarını yönlendirmeleri gerekiyordu. Ustelik, kalabalık

icinde, sinirli alan kapsaminda yasamaya baslamislardi. Bu da, dusuncelerin ve getirdigi sorularin nezle gibi kisiden digerine bulasmaya baslamasına yol acti. Ancak bagimliliklerinden dolayi, tutsaklik konumlari degismemisti.

Uretim arttikca, ureticilerin gundelik calismalarini desteklemek icin eskiden beri bilinen yontemlere daha da genis olcude basvurulmasi gerekti. Para sandiklari yoneticileri yeni acilimler bulduklari icin sevincli idiler. Yalniz buyuk ureticilere degil, bu buyuk kuruluslarca uretilmis bir urun'u almak isteyen toplum bireylerine de faiz ile borc para vermek olanagini bulmuslardi.

Bu durumda, olaylarin ve varliklarin akislari acisindan yeni gelismeler de yer almakta idi. Artik para sandiklari gelirlerini yalnizca ortagi da olduklari buyuk kuruluslardan saglamiyorlardi. Bir acidan, artik toplum'un butun olgun bireyleri para sandiklarinin calisanlari durumuna gelmislerdi.

Hem de, uzun sureli olarak. Toplum bireylerinin bu durumu bilip-bilmemeleri, o toplum icindeki egitim duzeyinin bir gostergesi olmustu.

Bu ayirimda, tutsakligin sonsuzluga kadar ulasip-ulasmayacagi sorusunu sormak gerekir. Goruldugu gibi, tutsaklik bedenselligin kati goruntulerinden uzaklasmis bulunuyor.

Ancak Tutsakligin sonuclari degismeden. Bununla birlikte, Dusuncesel Tutsaklik nasil bir tanitim ile ele alinabilir?

Pek cok inanc duzeni, insan bagimsizliginin hem sinirli hem de yanlis oldugunu vurgular. Bir gorus'e gore, kisi bagimsiz oldugunu bilecek olur ise, inanc duzenine olan baglantisini onemsiz olarak gormeye baslayacak, inanc duzenine para vermeyecek ya da verdigini buyuk olcude azaltacaktır. Bu da inanc duzeni yonetici ve bascilarinin gecimlerinin siglasmasına yol acabilecektir.

Thomas Jefferson'un (ABD nin ucuncu Baskani ve 1776 ABD baskaldirma ve Bagimsizlik Bildirisinin basyazari) ABD Kongresine verdigi durum dokumunde soyledigi gibi: tarim, sinai uretim, ticaret ve kabotaj rahat yasamimizin dort diregidir. Bunlar ozel ellerde bulundugunda daha da basarili olurlar. Ancak, Jefferson, bu ozel ellerin alis-verisci mi, yoksa parasalci

mi oldugunu kesin olarak belirtmedi. Bununla birlikte, Avrupanin Alis-verisci duzeninden sakinarak yeni cennet' e gidenlerin Parasalci olduklari biliniyordu. Bu egilimlerini de inancsal olarak, "Arilik" duzeninin ardina gizlemisler idi.

Ancak, yukarida da belirtildigi gibi, tarim, sinai uretim, ticaret ve kabotaj bagimsiz olarak yapilabilir mi? Bu "bagimsizlik, bedensel mi dusuncesal midir" sorularini ele almak gerekiyor. Once, Baskan Jefferson un (1801-1809) bu sozleri neden soylemek gereğini duydugunu dusunelim: ABD neden ve kim'e karsi baskaldirmis idi? Ne gibi nedenlerle?

Amerikalı yurtsever Patrick Henry (1736-1799) Virginia kengesinde 1775 yilinda yaptigi unlu konusmasinda "Ya bagimsizlik, ya da olum verin" diyerek Tutsaklik olarak gordugu olay ve gelismelere karsi olan tutmunu gosteriyordu. Bu gorus, diger Amerikalı yurtseverlerin katilimi ile, bir savas uran'ı olmus idi.

[Uran icin, bkz, H.B. Paksoy, *Lectures on Central Asia* (2005)

Birlesik Krallik dusunurleri T. Macauley (1800-1859) ve J.S. Mill (1806-1873) (ve Babasi James Mill 1773-1836) arasinda, bagimsizligin ne olup-olmadigi uzerine bir yazili tartisma yer almıs idi. Bu tartismaya gore, kayitlara gecmis olaylara bakarak Macauley bagimsizligin ne oldugunun tanimini yapmak istemisti. Karsiliginda, Mill de, tanimi soyutlastirarak kurallari ortaya koymak icin ugrasiyordu. Bu olaylari yasandigi yillarin icindeki gelismeleri de gozden kacirmamak gerekir.

Dogal olarak, bagimsizlik uzerine bu tur dusunceler ne ilk ne de son olarak yer aliyordu. Oncelikle belirtmek gerekir ki, Tutsakliklari onune gecebilmek, bir dizi veri'yi gerektirir: Es sorumluluk; Yasalari dengeli ve sureli oarak Toplum icinde uygulanmalari; Toplum'un oz varligini koruyabilecek kurumlarin varligi; Toplum koruyucu kurumlarin niteliklerinin bilinmesi, bu kurumlarin Toplum'a bagliligi. Butun bu nitelik ve verileri icinde toplayan bir cilt bulunmaktadir. 1071 yilinda Balasagunlu Yusuf'ca yazilimi bitirilmis olan *Kutadgu Bilig*.

Bir kisi tam anlami ile bagimsiz olabilir mi? Yiyecek, barinma ve giyecek gereklerini karsilamak icin, belirli girisimlerde bulunmasi gereklidir. Bu gereklerin temel olarak karsilanmasi icin, kisinin toprak ile ugrastigini dusunelim. Topragi nasil elde edecek? Topragi elde etmis olsa bile, su, tohum ve ilgili tarimsal gereclerin kaynagi ne olacaktır? Hava durumu tarimsal verim'i dogrudan etkileyecegine gore, surekli ekin alabilecektir? Bir gun icin, butun bu sorunlarin cozuldugunu varsayalim. Komsunun birinin, ya da yoldan gecmekte olan birkac kisinin bu yiyecek, giyecegi sozunu ettigimiz 'tum basimsiz' kisinin elinden almayacagini nereden bilebiliriz? Varligini koruyabilmek icin, bu kisi yaninda birkac kisi daha mi bulundurmalıdır? Bu koruyuculara da as, is gerek oluduguna gore, tarimsal alanini genisletmesi gerekebilecek, gene doga'ya oldugunca, koruyucularina da dayanmak durumunda kalacaktır. Bu koruyucular kimdir? Ic (oz), dis (yabanci) dayanaklimidirlar?

Bu tirmanis'i gunumuze kadar getirmekte gucluk cekilmeyecegi aciktir. Dolayisi ile, konu en kisa yoldan Toplumsal iliskilere donusmektedir. **Kutadgu Bilig**, yalniz toplumsal iliskileri degil, bu kapsamda yoneten ve yonetilenler arasindaki iliskileri de aciklamaya baslar. Gecmisteki pek cok ve basarili ornegi ozetler. Bu sorularin karsiligini ancak Toplum kendi verebilir; atilacak adimlari Isbirligi ve Imece ile Toplum belirler.

¹ H.B. Paksoy **Turk Tarihi, Toplumlarin Mayasi ve Uygarlik** (Izmir: Mazhar Zorlu Holding, 1997). Yazilis yili: 1991

¹ American Exceptionalism

¹ Manifest Destiny

¹ H.B. Paksoy, "Maya, T.A.S. " Yazilis Yili: 1995

Ulusalcilik mi, Yurtseverlik mi?

Hasan Bülent Paksoy

Ulusalcilik mi, Yurtseverlik mi? Aralarındaki ayrıcalıklar ya da ortak paydalar nelerdir? Birbirlerine esitmidirler? Bu soruların üzerinde durulması gerekmektedir?

Her iki sözcük üzerine çok söz söylenmiştir. Ancak, burada tanım sözlerini yinelemek yerine, yapılan işlere ve atılımlara bakmanın daha uygun olacağı ileri sürülebilir.

Yıl 1774. Thomas Paine (1737 – 1809) adlı bir İngiltere Birleşik Krallık yurttasi, Amerika'ya göç eder. 1776 Amerikan Bağımsızlık Duyurusundan az önce Common Sense (Ortak Duygular; “dengeli düşünme”) adlı küçük kitabını yayınlar. Amerikan Baskaldırma Orduları komutanı George Washington (1732 - 1799), bu kitabı bütün kitalara, en küçük birliklere kadar yüksek ses ile, subaylar yolu ile okutturur. Amerikancılığın ve Amerikan Devrimcilerinin onde gelenlerinden olan Benjamin Franklin (1706 – 1790) de hem Thomas Paine’i hem de kitabını var gücü ile desteklemektedir. Bu destek, ve Paine’in kitabı, büyük sonuçlara yol açar; Amerikan Baskaldırısı bu tür ortak çalışmalar sonucu başarı ile sonuçlanır, ‘Amerika’ Bağımsızlığını kazanır.

Şimdi: Bilindiği üzere, 1776 Amerikan Devrimi , “Amerikan yerleşim alanlarını” (1620 den başlayarak) kuran İngiltere Birleşik Krallığına karşı bir atımdır. “Amerikan yerleşim alanları,” Birleşik Krallık kökenlilerce kurulmuştur. Bu kuruluşun birkaç nedeni vardır. Birincisi, bu yerleşim alanlarından İngiltere Birleşik Krallığına her türlü hammadde sağlamak, Fransa ile yaşanmakta olan dünya çerçevesindeki

savasta Fransayi yenebilmek icin kaynak bulmak. Ustelik, Amerikan Yerlesim Alanlarinda oturanlarin tumu de, Amerikada dogmus olduklari bilinerek, Birlesik Kralliyet yurttasi. Bu Yerlesme alanlarinda yururlukte olan yasalar Birlesik Kralliyet yasasi; yururlukte olan para, Birlesik Kralliyet parasi; vergiler Birlesik Kralliyet kasalarına, Londra'ya gonderiliyor. Bu yerlesim alanlari da hep birlikte "Yeni Ingiltere" olarak biliniyor.

Peki, nasil oluyor da, Birlesik Krallik yurttaslari topluca ana ulkelerine karsi kazan kaldiriyorlar? Bu, Onalti ve Onyedinci yuzyildaki Turkmen boylarinin Osmanli'ya karsi baskaldirmasina (Celali Isyanlari adi verilmistir) benzer bir olaymidir? Gene bilindigi uzere, Osmali ve Safavi'ler arasinda inanc (Sunni-Sii) ayriliklari bu baskaldirmalara ortu gorevi yapmis idi. Birlesik Ingiliz Kralligindan Amerika'ya gocmen gidenler de, Ingiltere'nin devlet kilisesi olan Anglican degil, yeni "Puritan" mezhebi uyeleridir.

Oyle ise, en onde sorulabilecek bir soru: bu Amerikan Baskaldirmasi, ulusalcilik uzerine mi kurulmustur, yoksa, yurttaslik uzerine mi? Bu soru'ya yanit verilebilir mi? Verilir ise, yanitin belgeleri, gostergeleri nelerdir; verilemez ise, sorulmasi gerekli sorular nedir? Bu sorular sorulmaz ise, dunya'nin sonu gelir mi? Yoksa, onemli olan, Toplum Olarak Varilmak Istenen Sonucun Ne Oldugu'mudur? Belki de soru, Toplumun var ya da yok olmasidir; dolayisi ile soru ve karsiliklari temelden ele alinmayacak olur ise, sonuc bir toplum icin dunyanin sonu olabilir.

Deneyelim. Daha Amerika Birlesik Devletlerinin kurulmasina birkac yil vardir. 1776 oncesi, Yeni Ingilteredeki her Yerlesim Alani'nin, Londradaki 'anayurt' ile Yazisma Kalemleri var idi. Burada belirtilmesi de gerekir ki, bu ilk yerlesmeler Birlesik Krallik yasalarına gore birer "paylasmali alisveris ortakligi" olarak kurulmus idiler. Bu ortakliklari paylari, Londra pay satis pazarinda el degistirebiliyordu. Ek olarak, Yeni Ingiltere'deki belirli Yerlesim Alanlarinin Londra'da, Yeni Ingilteredeki yerlesimden aylik alan "Inak"lari bulunuyordu. Edmund Burke (1729 - 1797), New York yerlesim alaninin Londradaki aylikli "Inak"i idi. Ayluk aldigi isvereninin verdigi gorevlerini yerine

getirir iken yazdiklari arasinda “American Taxation (Amerikan Vergileri)” (1774), “The speech on Conciliation with America (Amerika ile Barisma Uzerine bir Konusma)” (1775) gibi onemli cogulcu yonetimle ilgili bildirileri de bulunur. Bu surec icinde, New York Yerlesim Alaninin en buyuk istegi, bolgesinde yururlukte olan Ingiliz parasinin oran ve tutarinin arttirilmasidir; ek olarak, bankalardaki kagit para tutarlarini ve dongulerini arttirmakdir. O surec icinde Massachusetts Yerlesim Alaninin istegi de, Ingiliz vergilerinin dusuk tutulmasi idi. Anayurt Londra, bu iki istege (ve digerlerine) de karsi cikti; Ustelik, bu istekleri cezalandirmak icin ek vergi de koymaya calisti. Amerikalilar baskaldirdilar.

1776 Amerikan Devrimi yer aldiktan sonra, Birlesik Kralliga karsi gelmek istemeyenler, Birlesik Kralliga bagli kalan Kanada’ya goctu. Onduzuncu yuzyilda, Avrupanin diger koselerinden gocmenler artik Amerika Birlesik Devletleri olan Amerika’ya buyuk sayilarda ulasmaya basladilar. Almanlar, Irlandalilar, Italyanlar, Dogu Avruपालilar (Osmanli’dan goc edenleri de icerir) ABD nin degisik yerlerinde yerlestiler. O kadar ki, ABD yi yonetenler, ya da ileride yonetmek icin istekli olanlar, bir “Amerikancilik Akiminin” baslamasinin gerekli oldugunu acikca ve gazetelerde savunmayi uzerlerine aldilar; bu gereg, yurt savunmasi icin bir temel tas olarak gorduklerini belirttiler. Bu goruslerini, ileri gelen Amerikan universitelerinin yillik bitirme torenlerinde de dile getirdiler. Dolayisi ile, Amerika icindeki yerli Amerikanciligin kurulmasinda onemli bir yeri olan bu durum’un iki yonune daha bakmak gerekir.

Amerikada universiteler, ABD nin kurulmasindan once isbasi yapmislari idi. (Ilk basta, Ingiliz Birlesik Kralligidan izin alarak kuruldular). 1776 Amerikan Devriminin yapilmasina, egittikleri ogrenciler yolu ile buyuk olcude yordam verdiler. Ancak, bu universitelerin cogunlugu Amerika icindeki (gunumuzde var olan) 73 degisik Protestan Hristiyan mezhebine papaz yetistirmek icin kurulmus idi. (Sonradan, Katolik universiteler de kuruldu). Bu neden ile, gunluk yonetim islerinden, gunluk uretim islerine varincaya dek her turlu konuda doktora yapmak isteyenler oncelikle Almanya’ya gidiyordu. Bu turde Almanya’dan doktoralari Amerikan universite ogretim uyelerinin

sayisinin 20ci yuzyil baslarinda besbin’l astigi soyleneir. Bu durumun, “Amerikanciligin” gelismesini engelleyecegi dusuncesinde olanlara karabasanlar indirdigi iyi bilinir.

Is, yalnız bilgi ile kalmaz; Toplumun kimligi, benligi soz konusudur. Kimin bilgisi, kimin benligi yararına is yapılacaktır? Bu benlik ve kimlik, maya olarak gorulen verilerden olusur. Kimin gelismesine katkı yapılacağını belirler. ABD icindeki Amerikancilari en cok durtukleyen de, bu oz Amerikan mayasinin olusmasına engel olan diger mayalar idi. Ezgiler, oykuler, tuyuglar, cizimler bu kapsam icinde goruluyordu. Gunumuzde calismakta olan ABD “Ulusal Sanatlar Vakfi” nin kurulmasına da, Ikinci Dunya Savasi sonrasi, bu gibi dusunceler ve korkular yol acmis idi.

ABD Baskan’i olmak icin dusuncelerini belirlemek isteyenler arasinda Theodore Roosevelt (1858 – 1919) de var idi. 1901-1909 arasi ABD nin 26ci Baskani olarak gorev yapti; 1905 yili Japon-Rus savasina arabuluculuk yaptigi ve baris’l sagladigi icin, 1910 yilinda Nobel Baris Odulunu aldi. Panama Kanalinin Amerikan olmasinda buyuk agirligi vardir. Bir duzine kadar da kitap yazdi ve yayinladi. Theodore Roosevelt 1894 yilinda (yakin gecmisteki gocmenlere de donuk olarak) “Gercek Amerikancilik” baslikli yazi ile ozetleme yapti. 1915 yilinda ise, ABD nin Birinci Dunya savasina katilmasi oncesi: “Bu ulkede cifte adli Amerikanciliga yer yoktur; Irlandali-Amerikali, Alman-Amerikali yoktur. Yalnız Amerikali vardir” gorusunu savundu. Bu arada, Ingiliz Dusunce Isvereni ve Ingilizce sozlugu ilk derleyen kisi olan Samuel Johnson (1709 – 1784) un 1775 yilinda soyledigine de ozen ile gondermede bulundu: “Yurtseverlik, bir alcagin en son siginagidir.” Bu deyisi ile, Teddy Roosevelt hem yurt sevgisini hem de bu bayrak altina siginabilecek ancak istenmeyen kisiler de bulunabilecegini ozetliyordu. Bu ‘alcak’ kisilerin istenmemesinin nedenlerinin arastirilmesi gereklidir. Ek olarak, Samuel Johnson’un dusuncesinin ardinda yatan etken’in, Isvicre dogumlu Fransiz Isvereni (ve Fransa’dan cikarilan) Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778) nun goruslerinin olup olmadigi da ayri konudur. Sonunda, Rousseau Ingiltere’ye yerlesmis idi.

Teddy Roosevelt, Paristeki Sorbonne universitesinde 1910 yilinda yaptigi Bir Cumhuriyet Icindeki Yurttaslik baslikli konusmasinda ise, konusan degil, is yapan kisinin yurttaslik ile olan iliskileri uzerinde durdu. Bu is yapmanin da, Amerikanciligi ozdeslestirdigini vurguladi: “Bir elestiricinin degeri yoktur; ortaya cikip kendi yaptigi is’leri tozlu, terli yuzu ile gostermedikce.....”. Bir yerde, Teddy Roosevelt, Ziya Pasa’nin (1825-1880) sozlerine gonderme yapmis gibi konusmamismiydi: “Ayinesi is’tir kisinin; laf’a bakilmaz?”

Pek cok acidan, Theodore Roosevelt cok basarili bir kisidir. Ulusalcilik-Yurtseverlik tanimlarina hem dusuncesel hem de uygulamali olarak buyuk katkilar da bulundu. Ornegin, 1898 ABD-Ispanyol savasinda ABD kara ordusunda yarbay olarak (birliginin en onunde, ates altinda) buyuk un kazandi. Bu, gecmiste cok seyrek olarak gorulebilecek bir ozelliktir. (Aksak Timur Bey’den Ataturk’e kadar dokumlu ornekleri bilinir). Teddy Roosevelt, dunyanin gidisine ve gunune denk gelmis ve bundan yararlanarak bu gidise yon verebilmistir. Ancak, is’e basladiginda, bir gun bu denli etkili olacagini biliyor mu idi sorusu su kaldirir. Basarili olmak istegi ile ileri atilmis idi. Ama, basarili olacagini biliyormuydu? Yoksa, onun icin onemli olan, elinden geleni yapmayi bir gorev saymasimiydi?

Mississippi suyunda gorev yapan gemi kaptanlari, bu sig suyun derinligini surekli bilmek, gemileri karaya oturtmaktan kacinmakla da yukumlu idiler. Bu derinligi olcmek icin bir sicim ucundaki agirlik suya atilir, agirlik dibe degince geri cekilip kulac ile olculur idi. Bu islem ‘sicime dugum at ’ anlamina gelen “Mark Twain!” deyimi ile gunumuze kadar gelmistir. Adi gecen unlemeyi kalem adi olarak alan Samuel Clemens (1835 – 1910), bir sure o gemilerde kaptanlik yapmis idi. O yillarda gorduklerini, yerel agiz ile yazdigi oykuler olarak yayinladi. Yayinlari, Amerikan toplumu icinde buyuk yanki yapti. Cunku, kullandigi agiz, Avrupadan ve ozelikle Ingiltereden gelen mayayi tasimiyordu. Tam anlami ile Amerikanciydi; Amerikan turu Baskaldirmacilik idi. Twain’in yayinlari ile gerceklestirdigi yurttaslik mi idi, ulusalcilik mi oldu? Konu uzerine dile getirdigi goruslerini kendi kaleminden kapsamli olarak okuyabiliyoruz. <http://www.twainquotes.com/Patriotism.html>

Twain'in yazdiklarindan bir ornek verebiliriz: “(Bir Toplum’un) Yonetim Kesim’i yalnızca bir karabas’tir (hizmetkar). Hem de yalnızca gecici bir karabas. Bir Yonetim Kesimi dogru ya da yanlış’In (yasal) tanimini yapamayacağı gibi, kimin yurtsever, kimin olmadigini da bu acidan saptayamaz. Yonetim Kesiminin islevi, kendine verilen buyrugu yerine getirmektir; buyruk vermek degil.”

Liberté, égalité, fraternité Fransiz Devriminin simgesi uclu sacayagi gibi bir deyimdir. Bu devrim sonrasi Avrupalilarin dusuncesine giren, yurttaslik mi yoksa ulusalcilik mi oldu? Sozu edilen “Bagimsizlik, Esitlik ve Birliktelik” kimin icin gecerli idi? Dunyanin herhangi bir yerindeki Fransiz icin mi, yoksa yalnız Fransada yasayan Fransizlar icin mi? Bu Fransizlari tum’u de Fransa dogumlumuydu? Hatta, Fransiz ana-babadan mi dogmuslardi? Adi gecen surec icinde butun Fransa Fransizca konusabiliyormuydu? Yoksa yerel diller mi daha gecerli idi?

(Bu arada, Fransizlari Alman---Cermen---Gothlari bir kolundan geldigi unutulmamali). Neden Avrupanin geri kalan “ulkeleri” Fransiz Devrimine karsi ciktilar; bu Devrimi durdurmak icin kendi aralarinda birlikler kurdular? Fransiz Devriminin, Amerikan Devriminden esinlendigini bildiklerinden mi? Eger bu devrim durdurulmayacak olursa, ilerde baska devrimlerin de yer alabileceginden mi? Fransiz Devrimine karsi gelenler, gelmekte olan Rus Devrimini gorebiliyorlarmiydi? Fransizlari birbirlerini tanımak icin kullandiklari “Yurttas’ deyimini, Fransiz olmayanlari yureklerine o denli korku mu indiriyordu? Ya “Fransiz Ulusu” deyimini?

Ataturk, Lenin ve Marx, degisik sureclerde, birbirlerinden uzak ulkelerde dogmus, birbirleri ile baglantili olmayan ana-dilleri konusmus, degisik kisisel ozvarlik kayitlari (DNA) gostererek, birbirlerinden ayricalikli egitimler almislardir. Bununla birlikte, her uc’u de yasamlarini koklu devrimcilige adanislardir. Belirli bir yerde, her uc’u de mayasal-toplumsal Baskaldiricidir. Ataturk, bu ugraslar icinde onemli konularda unutulmayacak deyimler yaratmistir. Bunlari en onde gelenlerinden biri de:

“Milletin Efendisi Koyludur” gorusudur. Atarturk'den once Marx ve Lenin “Koylunun Diktatorlugu” nu kurmak icin calistiklarini aciklamis idiler. Bunlar yurttaslik atilimlarimidir, yoksa ulusalcilik mi? Onemli olan, bu deyimlerin yalnız kagit uzerindeki tanimlarimidir, yoksa bir toprak uzerinde belirli toplumlara yapilan uygulamalari mi? Bu uygulamalarin, toplumun kokenlerine ve maya'sina olan yakinligi mi? Bu uygulamalarin sonuclari neler olmustur? Her ulke neden kendine ozgu uygulamalarda bulunmak yetkisinde oldugunu vurgular?

Birbirlerine ters dusen konular en verimli sonuclara gebedirler. Hem dusunceler bakımından, hem de insancil, hayvancil yasam bakımından.

Ters dusunceler birbirlerini igneler yeni goruslerin ortaya cikmasini saglar. Deniz ile kara birbirlerine ulastiklarinda hem karada yasayanlar hem de denizde yasam gecirenler bu birlesimden gundelik ve soysal 'gecimlerini' saglarlar. Bu uygulamayi 'cogulcu yonetim' olarak tanimlayabiliriz. Yavas yurudugu, ve giderinin yuksek oldugu gercektir. Ancak, bir de tersini dusunelim: Insanlik acisinden, Tek Kisilik yonetim daha mi az giderlidir?

Mark Twain'in bir deyisi buraya uygun dusebilir: “Tarih kendini yinelemez; ama, ses uyumludur.”

<http://www.ushistory.org/Paine/commonsense/index.htm>
http://aton.ttu.edu/pdf/Age_Of_Reason_Part_1.pdf
<http://www.pbs.org/ktca/liberty/>
 Ingiltere, Iskocya, Galler ve Irlanda.
<http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/3846.htm>
<http://www.british-history.ac.uk/>
 1781 yilinda: <http://www.usconstitution.net/articles.html>
 Forum Magazine
 Philip Davis, Ed. Immigration and Americanizm (Boston: Ginn&Co, 1920)
 “Patriotism is the last refuge of a scoundrel” Bak Boswell's Life Of Johnson. (London, 1791)

The Man in the Arena: Citizenship in a Republic

Alis-Veris Kuruluslarinin Yonetimi

Hasan Bülent Paksoy

Bir Toplum yonetsimsiz var olamaz. Ancak, "hakettigi" ya da "kazandigi" yonetimi nasil bulabilir?

Turk Toplumunu buyudukce, ari kovanlarinin ogul vermesi gibi yavru topluluklari Asya ve Avrupa'ya salmistir. Bu degisik yeni kovanlar da kendilerine oz bicimde ogul verisi surduruyorlar. Bu irili-ufakli Turk toplumlari, icinde yasadiklari kosullar geregi, pekçok yonetim duzeni ile tanismislardir.

Yonetimin degisik turleri oldugu bilinir. Alisveris Kuruluslari yordami ile yonetim ve Alisveris Kuruluslari yordami ile bir topragin yonetimi de bu seceneklerden biridir. **Düyun-u Umumiye** (1881-1928) ve **Societe de la Regie cointerese des de l'empire ottoman Memalik-i Sahane Duhanlari müsterekü'l Menfaa Reji Sirketi** (asagi-yukari Duyun-u Umumiye yillarina denk gelir) ornekleri uzerine yeterince belge bulunur.

Burada iki tur 'yonetim' den soz ediliyor:

- A) adi gecen kuruluslari islerini ne yontemlerle yonettikleri,
- B) kuruluslari ic yonetiminin turu.

Birlesik Krallik Dogu Hindistan Alisveris Kurulusu, **British East India Company** 1600 yilinda, Ingiliz Kralicesi 1. Elizabeth'in buyrugu ve tugrasi ile kuruldu. Ortaklari, Londradaki tucclar idi. İlk ortak payli alis-verici kuruluslardandir. Iki yil sonra, Hollandalı **Vereenigde Oostindische Compagnie**, Ingiliz kurulusunu ornek alarak alis-veris calismalarına basladi. **La Compagnie française des Indes orientales or Compagnie française pour le commerce des Indes orientales** da, Ingiliz ve Hollanda kuruluslari ile yarismak icin 1664 yilinda

Fransızlarca kuruldu. Her ucunun amacı, yeni açılan deniz yolu ile, “baharat adaları” ve Hindistan ile alış-veriş gerçekleştirmek idi.

Unutmamak gerekir ki: o sürece kadar, İpek Yolu, Cinden Avrupa’ya, Orta Asya üzerinden, karadan alışveriş yapılmasını sağlıyordu. Bu yol üzerinde çalışan alışverişçilerin büyük gelirlerine ek olarak, yolun geçtiği yerlerde tüğ bağlamış toplumlar da bu alışverişçilerden vergi geliri sağlamakta idiler. Portekizlilerin gemilerini Afrikanın güneyinden dolastırabileceğini bulmaları sonucu, bu kara alışverişi deniz’e kaymaya başladı. Kara yolu üzerindeki toplumların gelirleri, denizden alışveriş yapmaya başlayan toplumların kurumlarına geçmiş oldu. Sozu edilen, üç değişik ülke kökenli Doğu Hindistan Alışveriş Kuruluşları, alışverişçilerin toplu ve anayurt çıkarlarına çalışmalarını düzenlemek için oluşturulmuşlar idi. Genellikle, Hindistan ile yapılacak alış-verişler için 21 yıllık tekelciliği de ellerinde tutmakta idiler. Gelirleri çok büyük olduğu gibi, birbirleri ile de kıyasıya yarış etmekte idiler.

Bu süreç, büyük tüğ bağlamış Avrupa toplumlarının, dünya çevresinde yavru yerleşim alanları edinmesi ile de ölçülebilir. Bu yavru yerleşim alanları genellikle Asya ve Afrika kara parçalarında yer alıyordu. Avrupalı ülkeler, kendi aralarında, Avrupa-ici geçimsizlikleri nedeni ile yaptıkları savaşların giderlerinin çok yüksek olduğunu görmekte ve yaşamakta idiler. Bu giderleri karşılayabilmek için hem ürettikleri ürünlere pazar hem de üretim yapabilmek için kaynak bulmaya çalışıyorlardı. Bunun bir yolu da, dünya üzerindeki diğer yerleşim bölgelerine yayılmak idi. [Bkz: H.B. Paksoy, “U.S. and Bolshevik Relations with the TBMM Government: The First Contacts, 1919-1921” *The Journal of Sophia Asian Studies* No. 12 (1994). Pp. 211-251. İkinci baskı: H.B. Paksoy, *Essays on Central Asia* (Lawrence: Carrie, 1999) http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/index.html]

İngiliz, Hollanda ve Fransız kökenli Doğu Hindistan Alışverişçileri kolları sıvayıp, onluklerini bağlayıp, alışverişe başladılar. Kristof Colomb da, 1492 yılında Avrupadan yola çıktığında, tek amacı Hindistan’a deniz yolu ile varmak idi.

Hindistan yerine, once Karayip denizindeki adalari, sonra buyuk Amerikan kara parcasini bulup, yerlilerine 'Hintli' adini vermis idi. Dolayisi ile, Hindistan'in "Dogu Hintli" olmasi, Avrupada deyim bakimindan gerekli goruldu.

Avrupadan yola cikan gemilerin Afrikanin guneyinden dolasarak Hindistana varmalari alti ay bir sure gerektirebiliyordu. Bu gemiler Hindistandaki siginaklarına yanastiklarında, her türlü yordam ve destek verecek bir duzen kacinilmaz olmustu. Bu yordam da, Hindistan icindeki "fabrikalardan" alinacak idi. Turkiye'de sarraflarin yalnız altin alip-satmadigi bilinir. Bir 'factor,' sarraf gibi, "para" isleri ile de ugrasan kisidir. Alip-satilacak baharat ve diger degerlileri on-odeme ile indirimli olarak satin aldıkları için, parasal bakimdan yuzdelikcilik de yapmakta idiler. Bu factor'un is yaptigi yer de 'factory' (yuzdelikcinin bulundugu yer) olarak bilinir. Deyim olarak, uretim islevleri için kullanılan 'fabrika' ile, kok olarak, uzaktan ilintilidir. Bugun de bilinen 'bayi' ve 'acenta' bu 'factor' ve 'factory' kavramlarına daha yakindir. Ancak, Hindistandaki bu "fabrika," anayurttan (Ingiltere, Hollanda, Fransa) gonderilen sorumlu kisilerin yonetimi ve denetimi altinda calisiyordu.

Bu alisveris kuruluslari cok basarili olduklarından, buyuk birikimler elde etmekte gecikmediler. O denli ki, bagli olduklari toplum yonetimlerine, gunun gerekleri için cok buyuk sayilacak tutarlarda para yardimi yapabiliyorlardı. Denebilir ki, bu tutarlar, savasların giderlerini karsilayabilecek kadar yuksek idi.

Bu arada, bu uc alisveris kurulus birbirleri ile kiran-kirana yarismaya girmisler idi. Bu yaris sirasinda, uc buyuk alisverici kurulus, Hindistan icindeki cok sayida (115 den artik) kucuk tuglu toplumların yonetenleri ile dogrudan iliskilere girmeye basladilar. Bu kucuk toplumların basindaki yonetenlere Sultan, Maharaja, Raja, Maharao, Nawab, gibi (degisik orun kertelerinde) adlar veriliyordu. Alisveris kuruluslari, bu yuksek kisiliklerin oturduklari yerlesim yerlerine, buyukelci niteliginde ancak alisveris kurulusunun aylık alan calisani kisiler atamaya basladilar. Dogal olarak, bu buyukelci niteligindeki bu kisiler, diger buyukelci niteligindeki kisilere karsi tutum gosterip, yerel yarismalara giristiler. Bu da, alisveris kuruluslari arasindaki

yarisi derinlestirdigi gibi, Kuruluslar arasindaki surtusmelerin artmasina ve kizginliklarin daha sicak yanmasina neden oldu.

Bu surtusmelerde basarili sonuc almak icin, Birlesik Krallik Krallik Dogu Hindistan Alisveris Kurulusu, hem 200,000 kisilik kara ordusu, hem de (genellikle Portekiz donanmasina karsi) deniz kuvvetleri kurdu. Bu gucler, Alisveris Kurulusunun oz bayragini Hindistan in eninde-boyunda dalgalandirmaya basladi. Bu 200,000 kisilik ordu'ya ve ek olarak deniz kuvvetlerine alinan yerli askerlere, gene anayurttan gonderilen subaylar komuta ediyordu. Ustelik, anayurttan gonderilen 40,000 asker, yerli askerleri destekliyordu. Bu gucler ile, Fransiz alisveris kurulusunun gucleri ile vurusmalar yer aldi, yukarida sozu edilen 115 in uzerindeki Hindistan toplumlarina girildi.

Yil 1757. Clive adli (Birlesik Krallik Dogu Hindistan Alisveris Kurulusu aylkisci) bir basci'nin topladigi 800 kisilik bir Ingiliz serdencecti toplulugu Hindistanin Polashir (ya da Palasi; Ingilizce'de Plassey) bolgesinde elli bin kisiden olusan Bengal gucleri ile saganak yagmur altinda vurusur, ve dogusu kazanir. Sonucunda Hindistan'in Bengal bolumu, Ingiliz Dogu Hindistan Sirketinin eline gecer. Clive da Ingiliz Dogu Hindistan Sirketinin yonetimince bu bolgenin lltutmusluguna atanir, Polashir hazinesinden cok buyuk savas kazanci elde eder. Bu catismanin nedeninin, Fransiz alis-veriscilerinin adi gecen bolge icinde onem kazanmaya baslamasi oldugu ileri surulur. (H.B. Paksoy, *Maya Iliskileri*. Nisan, 2007)

Bu uc alisveris kurulusunun bagli olduklari toplumlar da, ozellikle Ingiltere ve Fransa birbirleri ile savasa girdiklerinde, alisveris kuruluslarina daha da buyuk gorevler dusmeye ve verilmeye baslandi. Ingiltere ve Fransa 18ci yuzyilin ortalarindan baslayarak dunyanin her yerinde sicak vuruslara kadar giden buyuk ugras icinde idiler. Bu durum dunyanin gecmisinde olmayan bir gelisme idi, belki de ilk dunya savasi olarak gosterilebilir. Timur Bey'in torunu Babur soyundan gelen, Hindistanda tug baglamis "Mughal" yonetiminin tek yoneticisi Cihangir'den de 'destek' (alisveris tekeli belgesi anlaminda) alan Birlesik Krallik Dogu Hindistan Alisveris

Kuruluşu, Fransız kuruluşuna büyük oran ile kazancı çıkmaya başladı. Uzman araştırmacılara göre, Birleşik Krallık Alisveris Kuruluşu güçleri yılda ortalama 26,000 km karelik toprağı Alisveris Kuruluşunun yönetimine alıyor, varlığını bu yoldan da arttırıyordu.

Ordu ve donanmanın giderlerinin yüksek olduğunu göz önünde tutarak, Birleşik Krallık Doğu Hindistan Alisveris Kuruluşu, yönetimi altına aldığı Hindistan topluluklarından vergi almaya başladı. Ödemeyenlerin varlıklarına el koyuldu. Giderler çıkarıldıktan sonra, geri kalan tutar, Kuruluşun ortaklarına gelir pay'ı olarak dağıtıldı.

Bu gelişmeler yer alır iken, Birleşik Krallık yönetim çevreleri (Dis Yerleşme Alanları Bakanlığı, Vergi Bakanlığı, Savas Bakanlığı vb), Birleşik Krallık Doğu Hindistan Alisveris Kuruluşunu yakından izlemekte idiler. Alisveris Kuruluşunun iç yönetiminde gördükleri aksaklıklar nedeni ile, yavaş-yavaş, Alisveris Kuruluşunun yetkileri kısıtlanmaya, bu yetkiler Birleşik Krallık yönetiminin eline aktarılmaya başlandı. Büyük Hindistan İmparatorluğu, Birleşik Krallık tahtına bağlandı. Bu ilişkinin gösterilmesi ve dünyaya duyurulması için özel bir tac yapıldı.

1857 yılında yer alan (yerli askerlerin de katıldığı) Büyük Hindistan Baskaldırması, ilk baskaldırma olmamakla birlikte, daha önce kısıtlanmaya başlayan Alisveris Kuruluşunun bağımsızlığına da bir anlamda son vermiş oldu. Bu noktadan, Hindistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1947 yılına kadar, Birleşik Krallık yönetimi Hindistan'ı değişik bakanlıkları ve alt kuruluşları ile yönetti.

Bu Alisveris Kuruluşunun çökmesinin başında gelen nedenlerin, aylık ile kurulusta çalışanların yasalar dışında işler yapmaları, yöneticiler arasındaki iç çekişmeler ve bağlı oldukları anayurt ile olan ilişkilerde kendi görüş ve isteklerini önde tutmak gibi davranışlar gösterilmektedir.

Gücünün en üst düzeyinde olduğu süreçte, Birleşik Krallık Doğu Hindistan Alisveris Kuruluşunun ilgi çekici bir alt yapısı görev yapmakta idi. Üniversitesi, gemi yapım işlevleri, uzmanlık

okullari, Hindistan icinde gorev yapacak yerlileri egitime okullari, arastirma birimleri, vergi toplama kolluk gucu, kara ordusu, donanmasi, bilgi toplama aqlari, Disisleri Bakanligi, ve ticari isler altbolumleri ilk goze carpan ozelikleri arasinda idi.

Yukarida sozu edilen her uc Alisveris Kurulusu gunumuzde dogrudan var olmamakla birlikte, her ucunun de temelini attigi diger Alisveris Kuruluslari, calismalarini ve alisverislerini dunyanin degisik yerlerinde yuksek guc ile surdurmektedirler.

Bu arada belirtilebilir ki, bu tur Alisveris Kuruluslari'nin kardesleri, Dogu Hindistan Alisveris Kuruluslarindan daha once gerceklestirilmis ve daha uzun sure ile yasamislardi. Ornegin, "Dogu Akdeniz Alisveris Kurulusu (Levant Company) 1581 de kurulmus idi. Turkiye Alisveris Kurulusu olarak da bilinir. Russia Company ('marchants adventurers of England, for the discovery of lands, territories, iles, dominions, and seignories unknoven, and not before that late adventure or enterprise by sea or navigation, commonly frequented') de 1553 yilinda calismalarına baslamis idi.

Konu uzerinde yazilmis cok kitap ve inceleme bulunmaktadir. Her yil, bunlara yenileri de eklenmektedir. Kurelesmenin oncusu bir ornek oldugu icin, bu kuruluslarin gecmislerinin gunumuzde daha da yakindan izlenmekte oldugu, yeni yayinlanan kitaplarda ayrica vurgulanmaktadir.

Top çali'nin Kimligi

Hasan Bülent Paksoy

Binlerce donumluk bir hava alanında, ucaga binis kapisina yakin oturuyorum. Ucagin kalkmasına az bir süre var. Büyük boyutlu camdan dışarıya, uçakların inis-kalkis yollarına bakıyorum. Degisik renkli, irili-ufakli uçaklar bir yonden diğerine gidip-geliyor. Birden, bir top çali sağ'dan sol'a doğru, durmadan-dinlenmeden yuvarlanarak geçiyor. Ne yerdeki uçaklar top çali'yi durdurabiliyor, ne de hava alanında görevli çalisan yer araçları. Ustelik, kimse bu çali'ya aldirmiyor; varligından söz bile etmiyor. Top çali da yuvarlanarak gözden iraklaşıyor.

Bilindiği üzere, 'top çali' koken olarak Asya'lidir. Asya'dan dünyanın diğer kıtalarına götürülmüştür; filimlere girmistir, görüntüleri belleklere yerleşmiştir. Bu top çali, yuvarlanarak tohumlarını saçan bir bitki. Bu yöntem ile, gelecek top çali kusaklarının, soyunun, yaşamlarını sürdürmesini sağlayan bir varlık. Burada, bir soru kisinin düşüncesine takiliyor: Ama, bu ot ne işe yarar? Hayvanlar arasında bu ot'u yiyen görülmemiş. İnsanlar arasında top çali'nin bir ara tadına bakan oldu işe, bu bilgi bizlere ulaşmamış. Toprak asinmasını önleyecek bir yapısı da yok, çünkü, olgunlaşmaya başladığında, top çali'yi kokune bağlayan, göbek bağı turundeki tek dalcik kuruyup kırılıyor. Top çali da yel onüne düşüp, savrulup gidiyor.

Butun bu özellikler çerçevesinde, "top çali'nin kimliği nedir?" sorusu ister-istemez düşüncelere giriyor. Bugün'e dek, yalnızca birkaç ev'de sus olması için, yel onunden kaçırırken yakalanıp köse'ye konulan dikenli bir bitki. Bunun dışında ne gibi bir kimliği olabilir? Doga, insanlarla eğlenmek için, bir "saka olsun" diye mi top çali'yi yarattı? Yoksa, doğa, daha derinden bir düşünceyi görmemizi bu top çali yordamı ile anlamamızı

saglamaya mi calisiyor? Bu top cali, belirli bir insan turu niteliklerini mi tasiyor?

Yillarca once, cok kucuk bir sehirde bir dukkanda alis-veris yapar iken, aldiklarinin parasini odemek icin benim gibi sirada bekleyen iki kisinin konusmasina ister-istemez kulak misafiri olmustum. Orta yasli bir bey, kizi'na piyano dersi aldirmek icin ogretmen ariyordu. Yanindaki arkadasi da, her halde, "neden" sorusunu sormus olmal ki, kizina piyano dersi aldirma "gerekcesini," inandirici olmak icin, dil doken turde uzatiyordu. Ozet olarak soyledigi su idi: "Piyano calmak bir ziynettir; altin bilezik gibidir. Kizim ister ise bu ziyneti takar. Goren de, 'ama ne guzelmis' der."

Simdi: "Muzik ne icin yazilir, calinir, dinlenir" sorusunu da biz burada soralim. Bu soru'yu, konusmasini ve dusuncelerini duyugum bey'e o gun yoneltmedim. Tanismiyorduk, sozune karismak istemedim. Ama, bu sorunun, dusuncesel dunya icinde derinlemesine incelenmis bir konu oldugu bilinen gerceklerdendir. Bu konumda, dunyanin unlu muzik yazarlari ve ezgi derlemelerini inceleyebiliriz. Toplumlarin adsiz kisilerince, ya da imece turunde ortakca birkac kisice yazilmis olan toplumsal ezgileri de arastirabiliriz. Burada belirtilmesi de gereklidir ki, bu tur arastirmalar pek cok ulke ve toplum icinde yapilmis bulunmaktadir. Ustelik, dunyanin degisik yerlerindeki arastirma kurumlari, diger toplumlarin ezgilerini de arastirmaktadir. Amaclari, diger toplumlarin oz ezgileri ile olan iliskileri anlamak, bu ezgilerin toplumlarin yapisini ne olcude etkiledigini belgelemektir.

Ezgilerin, sozu edilen ezgileri yaratan toplumlarin kimligini gostermesi cok dogaldir. Kendilerinden baska birinin kimligini de gosterebilir mi? Ozellikle, bu ezgiler icin sokulmus dis etkenler de goz onune alinabilir mi?

Her toplum oz kimligini belirlemekte ozgurdur. Komsularinca yapilacak "oneriler" ile bir toplum oz kimligini degistirmek isteyebilir mi? Kimlik degistirmenin yontemleri nelerdir? Kimligin degismekte oldugunun belirtileri olculebilir mi? Eger, kucuk sehirdeki bey'in kizi piyanoda Harmandali calmayi

bilmiyor ise, bunun anlami ne olabilir? Harmandali yerine Uganda ezgileri calmayi ogrenmis ise, Toplumunu ilgilendiren bir sonuc mudur? Bu bey'in hanim kizi, hem Harmandali, hem de Uganda ezgilerini calabiliyor ise, kazanc kimindir? Ezgiler toplumun duygu ve dusuncelerini yansitmak ile Toplumca gorevlendirilmis iseler, bu verilerin piyano calmak ile birlikte ogrenilmesi gerekir mi?

Bu durumda, Toplumun ezgilerinin kayitlara gecirilerek mayalarinin bozulmasinin onune gecmek gerekecektir? Yoksa, oz mayasini bilmeyen, bu maya'yi belirleyen yapitlarla tanismayan kile ve Toplumlar ne gibi sonuclar icin calismakta olur? Top cali, ne yapmakta oldugunu bilir mi?

Yorgunluk

Hasan Bülent Paksoy

Kisi nasıl ve nerede uyanır? Uyanış yalnızca yataktan kalkışta mı olur, yoksa, Kutadgu Bilig'deki Gundogmus gibi aydınlığa ermek anlamındadır? Balasagunlu Kutadgu Bilig'i yazarken, neden okuyucusunun uyanmasını istemiştir? Hem de günümüzden bin otuzbeş yıl önce? Bir de, Balasagunlu neden ve nasıl bu tür bir girişime başlamayı göz'e almıştır?

Doga, hep yatakta kalmamıza karsıdır. Yaşamak, yalnız kişinin öz'ü için gündelik gerecekleri yerine getirmek değildir. Yaşamak için, gündelik gereklerin yanında, Toplum içinde yaşamının gereklerini de yerine getirmek kaçınılmaz. Bu, toplum içinde yaşayabilmek için, toplum yararına yapılması gerekli işler nelerdir? Bu ancak "Toplum'un Varmak İstedigi Sonuç Nedir?" sorusuna yanıt vermek ile belirlenebilir. [i]

Hic dinlenmeden gündelik iş, yemek, yatmak üzerine yoğunlaşmak bir çözüm değildir. Günlük işlerden yorgun düşen kişi, uzun süreli kişisel ve Toplumsal çıkarlarının ne gibi önemli olacağını bile anlayamayacak bir duruma düşebilir.

Yorgunluk yalnızca bedensel olmaz. Düşüncesel yorgunluk, bedensel yorgunluk ve dinlenme döngesinden çok daha uzun sürede birikir. Ancak, düşüncesel yorgunluğun asılması çok daha güçtür; kişinin özünün içinde bulunduğu durumu denetlemeyi bile onleyebilir. Üstelik, her düşüncesel yorgunluk asılmayabilir, kişinin yaşamını tez elden kısaltabilir.

Dolayısı ile, bu tür etkenleri çok iyi bildiği anlaşılan Balasagunlu, Kutadgu Bilig içinde bir bey'in, ülke yöneticisinin nasıl yaşaması gerektiği üzerine de ayrıntılı gözlemlerde bulunmuştur. Ne de

olsa, büyük işler başarabilmek için, dengeli ve düzenli yaşam gereklidir. Hem işler açısından, hem de özel yaşam temelleri üzerine kurulmayan atılımların uzun yaşamlı olması beklenemez.

Bir alis-veris kuruluşu yöneticisi ile Toplum'un ileri gelen yönetim kişiliklerinin görev ve işlevleri arasında eşitlikler gibi, ayrıcalıklar bulunması da kaçınılmaz. Yöneticilik, kaynakları kullanarak sonuç alma çalışmasıdır. Alis-veris kurumlarında amaç, giderleri ödedikten sonra çalışma karşılığında öz varlığı arttırmaktır. Toplum yöneticiliğindeki amaç, Toplumun var olarak yeryüzünde kalabilmesi için gerekli kaynakları uzun süreli olarak sağlayabilmektir. Bu arada unutmamak gerekir: Alis-veris kuruluşları, Toplum olmadan varolamazlar; Toplum ise, gereklerini karşılayabilmek için Alis-veriscilere gerek duyar. Yönetim düzeninin adı ne olursa olsun, bu değişmez kuraldır. Dolayısı ile, temel olarak, yöneticilik "bilinmeyen" lerle uğraşmayı gerektirir. Bu bilinmeyenlerin çoğunluğu da, insanların ne yapacağı açısından görülüp incelenmelidir.

Mühendisler de bu tür bir gözlemde bulunmak isteyebilir, her bir atılımda bilinmeyen denklemleri kurmak ve çözmek ile uğraştıklarını ileri sürebilirler. Ancak, mühendislik bilinen doğal kurallar içinde yapılır. Örneğin, yerçekiminin denklemlerinin işlevsel sınırları bilinir. Buna karşılık, insanlık ara sıra kendini Tanrı olarak görmek isteyen yöneticiler üretir. Bu mutemehdi kişiler, doğal insanlık kurallarının kendileri için geçerli olmadığını varsayarlar. Sonucunda, hem toplumlar, hem de kişilerin kayıpları ve acıları büyük olur. Bu durumların yinelenmeleri, çözümlerin bilinmeyenleri bilinenlerden çok olduğu için, bugün'e dek onlenememistir.

Toplum yöneticiliği yapabilmek için, bu tür yöneticiliğe soyunabilecek kişilerin en başta: kendilerinden önce yaşamış Toplumların yaptıklarını, düşüncelerini, yöntemlerini ve bu düzenlerin verdikleri sonuçları çok iyi bilmeleri gerekir. Sonra da, ileride karşılaşacakları "bilinmeyenler" ile başa çıkabilmek için gerekli özellik ve nitelikli olmaları en küçük ortak bölendir.

Bu asamada, politikaci ile devlet adami arasinda da alis-veris yoneticisi ile Toplum yoneticisi aralarindaki kadar ayricaliklar oldugunu da vurgulayalim. Ama, her iki kume de kacinilmaz olarak yorulacaklardir. Bir Toplum, Tug baglayarak varligini belirler. Tug yere dustugunde, Toplum'un dagildigi, yok oldugu anlasilir. Bu Tug, toplum'un gostergesi olduguna gore, ayakta kalmasi ya da yerlere serilmesi, Toplumun bilecegi, Toplum'un elinde olan bir is'tir.

Butun bu ozellikleri kisiliklerinde toplayabilen kisilerin, bu ozelliklerini egitmek ve yontemlerini inceden-inceye ogrenmek icin ne denli guc ve ozvarlik kullandiklarini da animsamak gerekir. Bu egitim ve ogrenim cizelgesi icinde calisarak buyuk oranda yorulmus kisinin, Yoneticisi oldugunda ne denli basarili ya da basarisiz olacagi gozden kacirilmamalidir. Ustelik, Toplum'a yoneticisi olunurken, Toplumun uzerine dusen, Toplumca ucuncu kisiliklere aktarilamayacak bir gorev ve sorumluluk da burada yinelenmelidir: Toplum'un yoneticisi Toplum'un elindedir. Toplum icinden cikaracagi Yoneticilerin yalnızca Toplum'a karsi sorumlu oldugu hicbirgun unutulmamalidir. Yeni bir yonetim duzeninin onculugunu yapmis olan Mustafa Kemal bu sorumlulugu kisaca cok iyi ozetlemistir: "Hakimiyet Kayitsiz Sartsiz Milletindir." Eger Toplum, icinden cikardigi ve kisa sureli olarak yoneticisi yurutmesi icin gorevlendirdigi yoneticileri denetlemez ise, hakimiyet milletin elinde kalmaz.

Her insan yorulur. Yoneticiler bu kuralin disinda degildir.

Yonetimde yorgunluk iki koldan gorulur, bilinir:

- a) yoneticisi kisilerin bedensel yorgunlugu
- b) yoneticisi takiminin toplu dusuncesal yorgunlugu.

Her iki durumda da, yorgunluk eldeki cozum bekleyen sorun ve denklemlerin etkili bicimde cozulmelerini onleyecek, kurulus ve Toplumun uzun sureli varolus ve yasam savasindan basarili cikmasini onleyecektir. Balasagunlunun gozlem ve onerileri bu gibi sorunlarin dinc cozumlerinin ne olacagi uzerine de yorumlar getirir.

[i] H.B. Paksoy, "Toplum Olarak Varılmak Istenen Sonuc nedir?" Dusuncelerin Kokenleri (Florence: Carrie/European University Institute, 2006)

http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-10/paksoy_dusuncelerin-kokenleri.pdf

ilk yayinlandigi yer <http://www.flwi.ugent.be/cie/paksoy2.htm>

Efes

Hasan Bülent Paksoy

İleri gelen kentlerin dünya çevresindeki yerleşim konumlarına bakılacak olursa, ortaya ilgi çekici bir görünüm çıkar. Bu kentlerin çoğunluğu, ya deniz kenarındadır, ya da bir akarsuyun üzerinde. Bu durum, özellikle baskentler için daha da önemlidir.

Ancak, doğal koşullar kentlerin bir su'ya olan yakınlığını değiştirebilir. Örneğin: Efes, ilk kayıtlara geçtiğinde tam deniz üzerinde bir liman idi. M.O. 600'ü yıllarda kurulduğu varsayılır. Günümüzde karaya vurmuş bir balık gibi deniz kıyısından kilometrelerce içeride bulunuyor. Gemilerin yanastığı kordon'unun eski deniz yan'ında "yılan yastığı" adı ile bilinen gorkemli ve gizemli otlar bitmekte; gemilerin bağlandığı büyük dövme demir halkaların kimi, topraga gömülü duruyor. Ortalama iki bin yıl önce, Roma egemenliğine girdiğinde, Efes'in liman'ının iyice dolduğu söylenir. Günümüzde, İzmir'in dolmakta olduğu gibi.

Efes, gününde, neden önemli ve canlı bir şehir idi? Deniz kıyısında olduğu için, alis-veris en önemli bir nedendir. Ayrıca Artemis (Diana) Tapınağı da büyük bir gelir kaynağı idi. Başka bir deyiş ile, Efes inanc kökenli alis-verise çok önem vermekte ve Artemis görüntülü satırlarından kazanç sağlamaktaydı. Konumu dolayısıyla, Atina ve Pers imparatorlukları arasında kaldığı için de, üzerinde Tug Bağlayanlar çok kez değişmiş, diğer Batı Anadolu şehirleri ile teke-tek alis-veris yarışmalarına girmiş. Bu yarışmalar ara-sıra savaşlara neden olduğundan, Efes bu savaşlardan da payına düşeni almış, varlığı eksildiği gibi, yaşamından da odun vermek durumunda kalmış.

Bu surec icinde, Atina ve Ispartalilar birbirleri ile savasirken, Atina bir savas ve yonetim birlikteligi ve yandasligi kurmak uzere atilima gecmisti. Atinalilarin amaci, yerlesim alanlari Atina'nin kuzeyinde olan Ispartalilara karsi savas acararak, Atina'nin yandaslari gibi, Ispartalilari da Atina egemenligi altina almak idi. Bu anlasmalara gore, Ege denizindeki butun bagimsiz kentler (ozerk tugluklar) bu birliktelige her yil gemi, denizci ve para ile, buyuklukleri oraninda katkida bulunacaklar idi. M.O. 5 yuzyilda gercelesen bu olay sonucunda, Atina kucuk tugluklara baski yaparak gemi ve denizci yerine yalnız para ile katkida bulunmalarini istedi. Elli yil kadar suren bu yandasliklar sonucunda Atinalilarin baslattigi Peloponez savasini Ispartalilarin kazanmalari, beklenmedik bir yan sonuc da verdi. Olup bitenleri kayit altina almak ve yer alan olaylari altinda yatan gercekleri ogrenmek; yanlislari ilerde yenilememek icin, Kutluk Bilgisi kitaplari yazilmaya baslandi.

Gecmis boyunca da, ordu ve donanmalar, savaslar icin tek gerek degil idi. Gunumuzde oldugu gibi, dusunce carpismalari cok daha onemli olarak, sicak vurusmalardan once basliyordu. Bilmek dusuncesini yitiren, anlama ve yapma yeteneklerini bulamayacak durumda kaliyor; kendini koruyamayip, varliklarini da elden cikariyorlardi. Bu neden ile, gunumuzde de, gecmisten gelecege dogru her tur inanclar birbirleri ile carpisir. Hem de surekli olarak.

Ancak, bu tur dusunce vuruslarini "Kazananlari," "onlar ermis muradina, biz cikirim kerevetine" gibi deyim ile sonsuzluga kadar basarilarinin golgesinde yasayabilecekleri anlamina gelmez. Cunku, gorunuste vurusu yitirmis dusunce, bu sirada topraga, diger dusuncelerin icine, tohum atmis olabilir. Kazananlari bakmadigi bir yerde, dusunceler arasindaki catlaklarda, bu tohumlar buyuyerek gene yeserebilir. Boylelikle, ilk agizda kazanmis olan dusuncelerin buyuk bir bolumu, bir sure sonra yenik dusup, yok olup gitmis. Efes, bu tur onemli bir carpismanin yer aldigi kent olarak da kayitlara gecmistir.

Paul (M.O 10 - M.S. 67) (Pavlus vb olarak da bilinir), Ataturk'un cizdigi "Misak-I Milli" icindeki Tarsus'da, Israil koklu Bunyamin

boyundan Saul olarak dogmus. Bir Hristiyan olarak, Yahudi olmayanlara Hristiyanligi (genellikle Yunanca konusarak) tanitmakla unluur. Isa ile kisisel olarak tanismamis olmasina karsilik, Isa'nin sozlerinin ve ogretilerinin yayicisi olarak bilinir. Ondort onemli 'inanc yazisi' yazdigi soyleneir. Bu ondordunu de yazip-yazmadigi kesinlikle bilinmiyor. Ama, yazdigi varsayilanlar, Hristiyanlik kutsal kitabi Incil'in belirli bolumlerini olusturur. Incil'in "Efesliler" kesimini olusturanlar da bu kapsama girer. Bu mektupların, Efesliler ve otesindeki yerlesim alanlari icinde oturanlar uzerindeki etkilerinin buyuk oldugu su goturmez. Pavlus'un bir **Mektubunun icerigi**: "Bu mektup, Tanrı'nın Mesih İsa aracılığıyla gerçekleştirdiği yüce tasarımı gözler önüne seriyor (Ef.3:11). Tanrı'nın bu tasarımı, inanlıları, inanlılar topluluğunu ve Mesih'i kapsıyor. Pavlus'a göre, biz inanlılar bir zamanlar günah içinde ölüydük, «ama merhameti bol olan Tanrı...bizi Mesih'le birlikte yaşama kavuşturdu» (Ef.2:1-10). Bizleri kendi «kutsal ve kusursuz» oğulları olmak ve «yüceliğinin övülmesi için» yaşamak üzere önceden seçmiştir (Ef.1:4,5,12). Tanrı'nın öngördüğü iyi işleri yapmamız için «Mesih İsa'da yaratılmış olarak Tanrı'nın eseriyiz» (Ef.2:10).

İnanlılar yalnız Tanrı'ya değil, birbirlerine de yakın olmalıdırlar. Mesih, Yahudilerle diğer uluslar arasındaki düşmanlık duvarını yıkmıştır. Buna göre her iki topluluktan inananlar da Tanrı'nın ev halkındandır (Ef.2:11-22). 3:1-10 ayetleri, Pavlus'un Müjde'yi diğer uluslara ulaştırmakla görevlendirildiğini anlatır." Kisacasi, Pavlus daha sonralari adi gecen topraklara gelen "cerr'e cikmis dervis" turunun onculerindendir.

Pavlus, Isa'nin ogretilerini yaymak icin Efes'e vardiginda, Efes'in durumu ne idi? Deniz kiyisinda varlikli bir alis-veris sehiri; buyuk (gun'u icin cok bilgiyi saklayan) kitapligi ve Tanrica Artemis'e (Diana olarak da bilinir) adanmis buyuk bir tapinagi var. Bu tapinaga gelen 'haci'lar, buyuk yogunlukta alisveriste bulunuyorlar. Bu alisveriscilik, Efeslilere buyuk kazanc sagliyor. Paul, Efes'te Hristiyanlik ogretilerini yaymaya basliyor. Bu ogretiler Efes'in temelindeki varlik yaratici Artemis ilkeleriyle dogrudan catistigindan, sehirin alisveriscilerine ve satcilarina de ters dusuyor. Incilde yazili olduguna gore M.S. 57 cercevesinde Paul hapisce aliniyor, sehirde Hristiyanliga karsi

ayaklanma oluyor. Incil'in Yuhanna ve Olaylar bolumlerinde de bu konulara yer veriliyor.

Paul'un, Efes'den ayrildiktan sonra Goreme'ye gittigi, yeralti sehrinde ve kiliselerinde ogretilerini surdurdugu soyleneir. Daha sonra, Romalilarca, "kargasa cikarmaktan" suçlandigi, ve yargilanmak uzere goturuldugu Roma'da, Nero'nun (M.S. 15-68) imparatorlugu sirasinda, kafasi'nin kesilerek olduruldugu varsayilir.

Boylelikle, Efes, Hristiyanligin ilk ve en kutsal "Yedi Kilise'sinin" basinda gelir.

(Kilise adindan sonra belirtilen, Incil'de adi gecen bolumler):

Ephesus (Efes): Revelation 1:11, 2:1-7, Acts 18:19-28, 19:1-41, Ephesians;

Laodicea (Pamukkale): Revelation 3:14-22, Colossions 2:1, 4:13-16;

Pergamum (Bergama): Revelation 2:12-17;

Philadelphia (Alasehir): Revelation 3:7-13;

Sardis (Salihli): Revelation 3:1-6;

Smyrna (Izmir): Revelation 2:8-11;

Thyatira (Akhisar): Revelation 2:18-29, Acts 16:14.

Bu adi gecen yedi kilise birer tas-toprak yapi olmayip, Tanri'nin isteklerini insanlara acikladigi, yerlesim alanlari olarak tanimlarir. Yedisi de Anadolu'nun batisindadir.

Kilisenin buyuk "kural koyucu" toplantilarindan birinin M.S. 431 de Efeste yer aldigi, Meryem Ana'nin "kilise kurallari" ve "inanci duzenleyici temelleri" icindeki yerinin belirlenmesinde yordam verdigi soyleneir. Ayrica M.S. 3cu Yuzyilda yaratilan "Yedi Uyuyanlar" kurgu oykusu, Efes cevresinde yer almis, daha sonra Avrupada, 1776 Amerikan Devrimi oncesi bir Amerikalii yazar'ca el'e alinan "Rip Van Winkle" ad'li oykunun yazilmasina esin vermis. Daha once, Asya icinde de ayrica yayilmis. Bu kurgu bilim oykusune gore Hristiyanligi yaymak icin ugrasirken olmus olan yedi kisi, olaganustu guc nedeni ile olumden donmus. Bu oyku, gunumuz Afganistan'inda bulunan, Herat Tuglugunu kuran (Timur Bey'in Torunlarindan) Sultan Huseyin Baykara (Tuglugu 1469-1506) ile es surecte yasamis olan Navai'nin (1441-1501) "Ashab-I Kehfimiz " siirlerine kadar

girmis. Omer Seyfettin 'in (1884-1920) yazdigi ve 1918 de basilan "Ashab-I Kehfimiz" baslikli kisa oykusu ile Anadolu'ya geri donen bu anlatim (Bkz: H.B. Paksoy, "Nationality and Religion: Three Observations from Omer Seyfettin" **Central Asian Survey** (Oxford) Volume 3, No. 3; 1984. Pp. 109-115), M.S. Yedinci Yuzyilda ortaya cikan Islamiyetin kutsal kitabi Kuran'da (Yasar Ozturk Meali) da yer alir: Kehf 9 suresi.

M.S. 6ci yuzyilda Bizans imparatoru Justinian sirasinda onemini kaybeden Efes, 1090 da kucuk bir yerlesimalani olarak Selcuklular eline gecmis. 14cu yuzyilda ise unutulmus bir sehir olmus. Bu kuculme ve unutulmanin, ve sonunda toprak altinda kalarak yok olmanin, depremlerle ilgisi olup-olmadigi cozum bekleyen sorulardan biri.

Ustu toprak ile ortulmus Efes'in yeri, 19cu yuzyilda, Londra'daki Buyuk Britanya toprakalti sergisinde calisan J.T. Wood tarafından bulunmus. Yirminci yuzyilda gene adi gecen toprakalti sergisinden gelen D.G Hogart, yeni kazilar yaparak ek temellere ve eski Efes paralarina ulasmis. Daha sonra Avusturyalilar kazilarini surdurmusler. Gunumuzde, diger uluslararası kuruluslar ve yuksek ogrenim kurumlari da (yukarida adi gecen diger Yedi Kilise sehirlerinde oldugu gibi) kazilarini surdurmekte, bu yoldan da Hristiyanligin en onemli dogus ve yayilma sehirlerinden olan eski Efes'in anisi canli tutulmaktadır.

“Aradim-Bulamadim”

Hasan Bülent Paksoy

Belirli bir bilim dalında derinlemesine bilgi edinmiş olan bir kişi düşünelim. Bu kişi, bildiği konuları, hiç bilip-tanimadığı toplumlar içinde aramaya çalışıyor. Başarıya ulaşabilir mi? Neden?

Çünkü, Toplumların geçmişleri birbirlerini andırsalar da, yiyecekte giyecekte, yerel doğa koşullarına bağımlıdır. Komşu olsalar da, bu gerçek değişmez. Dünyanın çatısındaki toplum ile, dünyanın göbeğindeki topluluklar birbirinden çok ayrıcalıklı: güneş, su, yiyecek-icecek deneyimlidir. Bu deneyimler, yönetimi ve kişisel varlık kayıtlarını etkileyecek derinlikte süreçlerden geçmiş, dolayısıyla Toplumları toptan, köklerinden etkileyen verilerdir; Toplumlar arası özellikleri belirleyecek türden bilinmeleri gerekli olan ayrıntılardır. Bu değişik koşulların toplamı, Düşünce İsvetçilerinin türlerini de etkileyecektir. İsteseler de, İstemeseler de.

Bu örnek'ten sonra, düşünce'yi derinlestirelim: A bilim dalında bilgili bir kişi, B bilim dalına “gezmeğe” gider ise, ne arayacak, ne bulacaktır? Bu soru'ya yanıt verilebilmesi için, iki sınırlamanın göz önünde tutulması gerekir. Bu sınırlamalar, A bilim dalından gelip B bilim dalında gezmeye gidecek olan kişinin:

1. “tutumuna;” 2. yeteneklerine bağlıdır. Eğer bu kişi 'istiyor' ise ve 'yapabilecek düşüncesev yapısı var ise,' B bilim dalından da çok şey öğrenip, o dal'a katkıda bulunabilir.

Şimdi bu örneği toplumlara uygulayalım. Eğer değişik toplumlardan bir-iki kişi, Tanrının dileği ile, yeterince dünya

bilgisi edinebilir ise, diger toplumlarin icinden yetismis Dusunce Isverenlerinin varligini da arayabilir; diger toplumlarin dusunce isverenleri ile dusunce alis-verisine girmek isteyebilir. Ne de olsa, dusunceler doguslarindan birbirleri ile yaris girmek egilimindedir. Bu yaris, bir toplumun digerlerine ustun gelmek icin girecegi bir ugrastir; gosterme degil, olum-kalim yarisidir.

Ek olarak, kisiler de yasamlarina ic gudu ile baslarlar. Dusunce Isverenleri, bilgi edindikce, bu icgudulerini, az da olsa, gem altina almayi ogrenirler. En alt basamak temel'in daha da otesinde, ustun bilgi edinen Dusunce Isverenleri, yeni edindikleri bilgileri ile birlikte, gene icgudulerine donmek geregini duyarlar. Icguduler, Tanrinin verdigi yasamin geregini saglayici yontemlerdir. Bu icguduyu anlayamiyan, kutlug kisi olamaz. Kutlug olamayan Dusunce Isvereni, Toplum'u uyaramaz. Uykuda kalan Toplum, savrulup, yok olur gider. Belirli bir yerde bu icguduyu, duygular ile birlikte ortaya dokmek de gerekebilir. Bu dokumun en uygun yontemi 'kurgubilim' a bas vurmaktır.

Bir Dusunce Isveren'i , Kurgubilim'i anlayabilir ve toplum'a anlatabilir mi? Ya, bir yoneticisi? Kurgubilim tam anlami ile yaratilmis bir goruntudur. Bilinen verilere dayanmasi hic gerekmez. Bu verilerin gunun birinde degisecegi inanci ile kagida aktarilmistir. Turkce anlami ile 'kurgubilim' Ingilizcedeki 'science fiction' dan cok daha kapsamlı bir deyimdir; gercekleri daha derinden ve koklu olarak ele alır. Dusuncesal gelismesi ve iletmesine butun bilim dallarini kullanarak yordam verir.

Kurgubilim'in gercekleri aramakta en onemli yontem oldugu ileri surulebilir; cok ornekleri toplumlarin cevrelerini sarmistir. Yalniz gecmis ile ugrasmak, baglamli olarak pek cok agirlik gerektirir. Kurgubilim, ileriye, gelecege uyumlu olabilmeyi saglar. Dusuncelerin bacagina agirlik asilmayacagi icin, olabilirlik cok daha gercekci olarak dusuncelere sunulabilir. Toplum Olarak Varilmak Istenen Sonuc, sisler ardindan daha keskin olarak gorulup-secilebilir. Bu sonuca ulasabilmek icin yurunecek yol da guvenli olarak gorunebilir. Dusunce Isverenlerinin bu yoldan yuruyerek Toplumun dusunce ve goruslerinin onculugunu yapmalari boyunlarına asili tuz kesesi olarak gorulur.

Gucluklere gogus gererek gercek is yapmalari kacinilmaz. Eger bu isten bilerek kacinirlar ise, Dusunce Isverenlikleri Toplumca ellerinden alinir. Eger, ne Toplum, ne de diger Dusunce Isverenleri bu inceligi goremez ise. o Toplum'un gelecegi artik yoktur.

Gunumuzde "iletisim" adi ile bilinen yeni bir ogrenim dal'i var. Toplum iletisimi, alis-veris kuruluslari iletisimi gibi alt basamak ozellikleri de gostermekte. Bu tur yeni "bilim dali" nin yaratilmasina ne gibi etkenler katkida bulunmustur sorusunun dile getirilmesi kacinilmaz. Oncelikle belirtilmesi gerekir ki, "iletisim" in birinci kertede, yalnızca iletisimi yapmak isteyen'in yararına calistigidir. Toplum icinden gelen bir deprem degildir. Toplum'un bir konuda dusuncelerini yogunlastirmadan, o konu uzerinde soru sormadan, bilincli tartisma yapmadan atilima gecmesi saglam sonuc getirebilir mi? Toplum, dusunmeden atilis'a gecer, olaylari topluca eline alir ise, nereye nasil suruklenecegi onceden kolaylikla bilinemez.

Bu asamada, ortaya bir sorun cikar: Dusunce Isverenleri'nin bu 'iletisim' cercevesi icindeki gorevleri nelerdir? Iletisim iceriginin, Kurgu Bilim uzerine oturtulup-oturtulmadigini bulup gostermek mi? Unutmayalim ki, iletisim, bir kurulusun duslerini de kolaylikla icerebilir. Ama, bu dusleri, kokenlerine dogru, geriye giderek belgeleri ile bulmak da gerekebilir. Iletisim yapmakta olan kurulus, son cikarlarini bir elde gosteremeyebilir. Tek bir 'iletisimde' sonuc aramaya calisanlar, aradiklarini bulamayabilirler.

Dusunce Isverenleri arasinda, dusuncesel acidan yanlis yollara sapmalarina neden olabilecek iki belirli tutum vardir. Bu tutumlari kisaca ozetliyebiliriz :

1. cok guc
2. biliyorum

"Cok Guç" diyerek 'dusunceye baslamak,' hic var olmayan sinirlari cizip yaratmaktir; dusuncelere boyunduruk takmaktir; basarisizliga dolu dizgin gitmektir.

”Biliyorum” ise, kisilerin ve toplumların bütün algılarına kilit vurup, öğrenmeyi durdurmaktadır. İctihad kapılarının kapatılmasıdır.

Bu iki tutum, bir toplumun eğitim düzeninin en büyük iç engelleridir. Daha bir iş'e çözüm bulup işbasına getirmeye başlamadan bütün çıkar yolları tıkamak eğilimidir; sorunlara yeni yaklaşımları, dolayısı ile çözümleri onlar. Ustunkoru iş yapmaktır; “Aradım-Bulamadım” tür’u ‘sonuç’lara yol açar.

Kisilerin; bildikleri konuları, bilmedikleri alan ve toplumlar içinde aramaları ne iş'e yarayabilir? Eger, bir kişi daha geniş dünya görüşüne yaklaşmayı bu yöntem ile becerebilirse, bilinmeyenleri ortaya çıkarıp, sorunlara çözüm üretebilir ise, çok işe yarayabilir. Ama, yalnızca bildiğini bulmak için uğrarsa, yararı olmayabilir. Bu bakımdan, yeni bir atılıma kalkışır iken, kişinin ‘başlangıç düşüncesi’ çok önemlidir. Yeni çözümler mi aranacaktır, yoksa, eski bilinenler mi bulunmaya çalışılacaktır? “Kurgu ve kuramların” önemi bu aşamada çok daha büyük önem kazanır.

‘Kurgu,’ ‘temelsiz çatı’ değildir. Derin kök’lü düşüncelere dayalı olarak üretilmiştir. Tek adımda alınamayacak (ulaşılacak görünür) sonuçların uzun süreç içinde alınabilmelerini sağlayacak bir düzendir. Bu uzun süreç içinde, alınması ongorülen sonuç için varlıklarını kullanacak olanlara yol göstermeyi yorulmadan sürdürür. Başlangıç ile, ileride alınacak sonuçların arasındaki köprü’dür.

Belirli bir toprakta içinde yoğrulmuş toplumların varlığı da belirli bir toprağa bağlıdır. Bu yazılı belgelere geçmiştir. Diyelim ki, ikinci bir toplumun araştırmacıları gelip, ilk toplumun topraklarında kazı yapıp, bulduklarına kendi damgalarını basarlarsa ise, sonuç ne olur? O topraktan gelmiş kişilerin o toprak üzerindeki yurt konuslanmaları güçsüzleşecektir. Bu atılım, bir Kurgu bilim uygulaması olabilir mi? Bu ilk adımdan sonra gelebilecek ek atılımlara yön verecek bir girişim midir?

O toprakların özerkliğine el koymak isteyen ikinci toplumun bireyleri de bu isteklerinin tadını ağızlarında bulacak, bu tadı

gelecek kusaklarına aktaracaklardır. Böylece ileride yer alacak soguk-sicak savasların temeli atılacaktır. Bu tür olaylar, gunumuzde, dunyanin cok yerinde yer almaktadır. Ustelik yeraltında bulunanlar, gunumuze kadar hic bilinmeyen bir maya kokenli de olabilir. Binlerce yil once gelismis olan bu yeniden yer yuzune cikarilan maya, ikinci toplumun olmayabilir de. Ama, ikinci toplumca, birinci toplumun o yurt uzerinde oturmamasi gerektigini ileri surmekte kullanilabilir.

Yeryuzune yeni cikarilan mayanın niteliklerini ogrenebilmek, gizlerini anlayabilmek tek kisinin yapabilecegi is degildir. Cok degisik konularda derinlemesine bilgi birikimli kisilerin birbirleri ile imeceli olarak calismalarini gerektirir. Baska bir deyiş ile, anlam olarak 'ulku' de bir 'kurgu' dur. Kurgular gerceklesebilir; Ancak, kurgu'ya inananları etkileyebildikleri surece. Temellerinde yatan dusuncelerin koklerinin gucu, yasamlarının surecini de belirler. Sig koklu olan kurgu, tan agartan yel'i onunde dagilip gider. Bir Kurgu'nun niteliklerini, yasayan bir varlik ile goz onune getirmeye calisirsak, agac simgesi uygun bir araci olabilir. Ama, butun yasayan varliklar gibi, agaclarin da olme geregi kacinilmaz. Kurgu'nun simgesi 'yasam ustü' 'olay' lar arasından secilir ise, kurgu'nun gunubirlik ortadan kalkması onlenebilir. Kutlug Bilim uzerine yazilmis yorumlarda bu gercek acikca gozlenebilir. Kurgular, ozlemlere yol acar; ozlemlere ulasabilmek icin asılması gerekli yollara isik tutar. Kurgular ogreticidir; gunluk yasamda denk gelinmeyen, ancak uzun sureli yasam icin gerekli gercekleri de dusuncelere katar. Kurgu, eglendiricidir, gulumsenecek bir yapı icinde yapilabilecekleri de gosterir. Butun bunları, Turklerin gecmisinde var olan kurgu ustalarına soralim.

Bkz; H.B. Paksoy "Keloglan ve Kurgu Bilim" ***Dusuncelerin Kokenleri*** (Florence: Carrie/European University Institute, 2006)

http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-10/paksoy_dusuncelerin-kokenleri.pdf

ATALAR YURDU KIMLIGI

Hasan Bülent Paksoy

Bir toplumun kimligini belirleyen ogelerin basinda, o toplumun gecmisine ne denli bagli oldugu gelir. Bu bag'in var olabilmesi icin, toplumun kokenini bilmesi kacinilmaz. Bu bilgi, belirli birkac yonden canli tutulur.

Tas, tugla yapilar, uzun gecmiste yasamis atalarin gelecege gonderdigi bir ses'tir. Ama, aradan gecen sure icinde, bu yapilar degisik nedenlerle (deprem, savas, hava kirliligi) cokup yok olabilir. Geriye kalan da, toplumun ortak katini olusturan sozlu ve yazili belgelerdir. Yazili belgeler cogaltilmis olabileceginden, bir bolumu yanginda kul olup sellere kapilmis olsa da, geriye kalani olabilir. Sozlu belgeler ise, toplumun yasam istegine bagli olarak sonsuzluga kadar yasayabilir; yinelendikce, yaratan toplumun yasamini da saglar. Ama, gene de, yozlastirilmalarinin onune gecmek icin, kayit altina alinmalari gereklidir.

Bireyler gibi, Toplumlar, tek baslarina yasam surduremezler. Komsusuz olamazlar. Komsuluk iliskileri de tek basamakta kalamaz. Karsilikli gidip gelmeler, birbirlerinin yemekleri tadmalar, eglenceler ve acilar paylasilir, ya da birbirlerine naz yapilir.

Butun bu tur iliskilerin yer alabilmesi icin, arada bir dizi ayriciliklarin bulunmasi gerekir. Kimligini kokunden unutan ve kimliksiz yasayan, nasil oz yemeginin nereden geldigini bilebilir, yeniden yapabilir, komsulari ile paylasabilir? Daha da otesinde, toplum olarak kalabilir mi yoksa, eriyip gidecekmidir?

Dogal kimliklerden kacinilamaz. Bir kisi anne'dir, babadir; ogul'dur, kizdir. Icine dogdugu ailenin ve yasam kosullarinin geregi, amca, hala, dayi, yenge, agabey, kucuk kardes kimligi de olacaktır. Toplumun kendine verdigi gorevler icinde, kisi

ogrenci olacaktır, askerlik yapacak, gelin-damat, eli bir is-ekmek tutan olarak karsimiza cikacaktır. Bunlerin her biri de birer kimliktir. Ama tek kimlik degildir. Kimlikler baklava gibi kat-kat ustune olusur.

Bu basmaktan sonra olusacak kimliklerde, toplum ici bireylere az da olsa bir secim yapma secenegi vardir. Top oynayan takim tutmak bir secenektir. Herhangi parasal bir gideri de gerektirmez. Ama bir kisinin nerede oturacagi Muglali mi, Mersin'li mi olacagi tam olarak kisinin secenegi degildir, cunku isin icine gelir ve gecim sorulari girmektedir. Bu gelir ve gecim isleri de tam anlami ile kisinin degil, buyuk olcude toplumun, bireylerin bir araya gelerek ortaya koyduklari secimdir. Bireylerin bu secim'e katilmalari kacinilmaz; bireylerin ortak degerlerinin ele alinmalari ve bu degerlerin islenip aritilmasi toplumun gelir ve yasam duzenini belirleyecektir. Butun oz varligini, oz coluk-cocugunu dusunmeden, bir dilencinin eline verip giden bir kisi bilinir mi? Komsu topluluklar da bu tur sorun ve kimliklerle ugrasmak durumundadir. Kimlikten kacinilamaz. Kimlik, ne toplumun ne de bireyin geride birakabilecegi bir varliktir. Toplum ya da birey oz kimligini birakip kacmaya kalksa da.

Demek ki, oz kisilik ve kimlik, bireyler ve Toplum var oldukca var olacaktır. Toplumun varligi da, oz kimligin bilinmesine baglidir; kimlik ve toplum, birbirinden ayrilamayacak et ve tirnaktır.

Dolayisi ile, ucuncu katman kimlikler de, Toplum ve bireylerin secimine baglidir. Bireylerin oldugu gibi, Toplumlarin da komsulari olmasi kacinilmaz. Bu komsuluk iliskilerinin de ozel kurallari bulunur. En ozlenen, komsularin birbirleri ile iyi gecinmeleridir ki, saglik ve mutluluk icinde yasanabilsin. Birlikte karin doyurulacaktır; torun muruvveti gorulecektir. Bu Toplumlararasi iliskileri de, atalardan gelme ogutler ve anlatimlar ile ele alabiliriz. Nasreddin Hoca, Toplumca bu iliskilerin nasil gelistigini anlatan bir simgedir.

Unutulmaması gerekir ki, Toplum yaraticidir. Hem de, imeceli yaratici. Nasreddin Hoca ve Keloglan oykuleri bu yaraticiligin

en oz gostergesidir. Toplum sorunlari gorur ve yerine gore cozum uretir. Bu cozumler, atalardan gelme bilgelerin deney ve yapimciligin ozudur. Keloglan ile Nasreddin Hoca'nin oykuleri, yakindan bakildiginda, birbirlerini butunlestiricidir. Sorunlari cozum yollari birbirlerine zit olsa da, gene varmak istedikleri sonucun Toplum yararina oldugu kolayca anlasilir.

Ara sira esruk olan komsular da bulunabilir. Oyle anlarda, mahalleli tolga ve savut giyerek bu gibi aklini gecici de olsa yitirmis olan bireyi yola getirmeyi bilir. Eski mahalle gelenegidir. Gunu geldiginde, Alpamis da toplumu icin bunu yapmistir.

Toplum icinde yapilan secimler, inanca dayalidir. Inanclarin kokeninde yatan da, atalarin gelecek kusaklara bagisladigi deney sonuclari dir. Bu deneylerin baslangici, Toplumun var olusunun baslangicina gider. Bektasi de Toplumun uyesidir, Tapduk Emre de. Her bir mahallenin, Toplumun yararina yapacaklari vardir. Onemli olan, atalardan gelme kimlikleri ile birlikte, bir toplum icinde yasamak istekleridir. Bilinir ki, bir beden cibani cikarir ise, o cibani yardirilir, iyilesmeye yonlendirilir. Bu cibani, bedeninin icinden de kaynaklanabilir, isirgan otu turunde bir dis surtusmeden de. Ama, gene de, yasam soz konusu ise, ciba iyilestirilir.

Toplumu aldatmak, ozellikle, surekli olarak saptirmak, ne kolaydir, ne de uygundur. Nasreddin Hoca, bir aksam evine uc okka et goturur, haniminin bu et'den yemek yapmasini bekler. Bir sure sonra sorar: "Hanim, yemek nerede?" Hanimi da: "Kedi et'i yedi" deyiverir. Hoca da, teraziye kaptigi gibi mutfaga ucar; kediyi kefe'ye koyup tartar. Kedi uc okka cekmistir. Hoca kendi kendine soylene: " Eger kedi burada ise, et'e ne oldu? Et burada ise, kedi nerede?"

Keloglan'in, Toplumu aldatmaya ya da kucuk dusurmeye calisanlarla sonsuz cekismesi vardir. Toplum ile kendince alay etmeye kalkisan bir akli evvel, dusunur tasinir, bir oyun bulur. Keloglan'a: "Al sana bir kase yogurt; kaymagini bozmadan yiyebilirsen, sana bir tarla verecegim" der. Keloglan da kaseinin dibini deler, yogurdu afiyet ile midesine indirir.

Keloglan ve Nasreddin Hoca gercek bir kisi midirler, yoksa, Keloglan ve Hoca'nin dusunce duzenini seven toplumun kendi icinden yarattigi birer simge kisilikmidirler? Bu, hicbir gun icin onemli bir soru degildir. Keloglan ve Nasreddin Hoca, Toplumun oz kimligidir. Bir karis altinda da, Toplumun sabri tukendiginde, tolgali-savutlu Alpamis kimligi vardir.

MAYA, T.A.S.

Hasan Bülent Paksoy

Asagidaki yazi (Turkiye Rotary Kuluplerinin cikardigi ve TRde butun Rotaryenlere dagitilan) **ROTARY DERGISI**'nin Eylul-Ekim 1995 sayisinda basilmistir. 1995-1998 doneminde dort kez daha ---baski, bilgisayar agi sayfalari ve elektronik dergiler yoluyla--- yeniden yayinlanarak, yaklasik yetmis (70) ulkede yerlesik yirmibin'in (20,000) uzerinde okuyucuya ulasmistir.

Bu dagitimin sonuclarindan biri olarak, bu yazi TR ve ABD de oturan kisilerce ---yazinin yazarina duyurulmadan--- olusturulan "MAYA" adli bir kurulusun ortaya cikmasina neden olmustur. Adi gecen MAYA kurulusu da 1996 yilinda Dayton, Ohio'da; 1997 yilinda da Detroit, Michigan'da MAYA baslik ve konulu toplantilari duzenlemistir. MAYA kurulusu, bu toplantilarda bildiri verecek kisilerin bildiri basliklarini iceren toplantı genel duyurularini bilgisayar aglari ile de toplum'a sunmustur.

Elinizdeki bu cogaltim, 1998 yilinin Mayıs ayında, TAACO ortakligi ile Ohio da yerlesik toplum uyelerine sunulmaktadir.

MAYA, T. A. S.

Bir toplum'un "maya"si ne gibi etken atilimlarla korunabilir?
Neden korunmalidir? Ne gibi yontemlerle "maya"nin
yozlasmasinın, kaybolmasinin onune gecilebilir? Bu tur
ugraslarin giderlerini kim ustlenir?

Ingiltere'de, "ciftci ogle yemegi" (ploughman's lunch) adi ile bilinen ve sevilerek yenilen bir "cikin" vardir. Genellikle, sarilmis bir tereyag topagi, kutulanmis peynir, ekmek, yil'in icinde bulunulan gunlerinde yetisen meyva'dan ve bir de icecekten olusur. Bu yemek, orta caglarda Ingiliz ciftliklerinde calisanlarca yenir idi. 18ci yuzyilda Ingiltere'de baslayan Sanayi Devrimi sonrasi, bireyler is bulmak icin koyleden kentlere akin etmeye basladiginda, unutulur oldu. Yirminci yuzyil'in baslarinda, peynir, tereyag, icecek vb ureticileri, birlikte calisarak, bu ogle yemegini gunun kosullarina uygun bir bicimde yeniden toplum'a sundular. Boylelikle, hem tarihsel Ingiliz maya ve geleneginin onemli bir bolum'unun korunmasini sagladilar; hem de, Ingiliz ureticileri, isveren niteliklerini surdurmek yolunda atilimda bulundular.

Cin adli icki de, Ingiliz kokenlidir. Cin yaratılmadan önce İngilizler, Fransa'dan sarap satın alıp içmekte idiler. Bu durum da, İngiltere'den Fransa'ya altın --gunumuz anlamı ile "doviz"-- akmasına, İngiliz hazinesinin gücünü yitirmesine neden olduğu görüşünün güç kazanmasına neden oldu. Bu "doviz akımı"ni önlemek için, Birleşik Krallık adalarında yetisen buğday'dan üretilen alkol, cin'e öz koku ve tadını veren otlar, çilekler, vb, gibi bitkileri kullanan özel atılimcılar, cin'i yarattılar. Fransa'ya gitmekte olan altın nitelikli "sermaye" akışı büyük ölçüde durduruldu. Bu süre içinde de, Birleşik-Krallık İmparatorluğu (British Empire) yöneticileri, Hindistan, Afrika gibi bölgelerde görev yapmakta idiler. Birleşik Krallık Tropik Hastalıklar Uzmanları, bu gibi İmparatorluk görevlilerinin sitma hastalığına yakalanmadan yaşayabilmeleri ve görevlerini aksatmadan sürdürebilmeleri için, İmparatorluk görevlilerinin yeni oluşturulan "kinin" ilacını her gün içmelerini salık verdi. Hindistan'da görevli bir Birleşik-Krallık İmparatorluk Yöneticisi, "kinin"i, her gece içmekte olduğu cin içine kattı. Böylelikle, "cin-tonik" yaratıldı. Yirminci yüzyıl ortalarında ise, İngilterede çevrilen ve dünya'nın değişik ülkelerinde çok tutulan -- alp'i 007 olan, "casusluk;" "karsi casusluk;" "ajanlık" türünde un yapan-- bir dizi film, bu "cin-tonik" içkisinin dünyaya yayılmasına neden oldu. Sonucunda, Birleşik Krallık ekonomisine ek ve olaganüstü bir gelir sağlandı.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, Fransız giyim evleri ve süs kokusu üreticileri, büyük bir tanıtım atılımına geçerek, Fransız kökenli kaynak kullanarak, Fransız ekonomisini canlandırmakta büyük görev yaptılar. Fransa'da da cin satıldığı gibi, bu tür Fransız ürünleri, Birleşik Krallık'ta da büyük beğeni ile sürüm yaptı. Adları geçen her iki ülke'nin Avrupa Birliğine girmelerinden sonra da, bu tutumları değişmedi. Kazançlı çıkan, Birleşik Krallık ve Fransız toplumları oldu. Bu kazanç da, en az üç basamaklı idi: 1) doviz geliri; 2) Birleşik Krallık ve Fransız mayalarının dünyada tanıtılmasına yardımcı olmak; 3) öz ulusal ekonomilerine gerçek katkı'da bulunmak. Birinci basamakta ele alınan "doviz geliri"nin çoğunluğunun kolaylıkla ölçülebileceği şu götürmez. Ancak, ikinci basamaktaki ""maya'nın dünyada tanıtılması" en az ilk basamak kadar önemlidir. Bir üretici, ürettiği gırec, aygıt, mal üzerine "kayıtlı tanıtıcı" koyar. Amacı,

uretici kurulus'un guvenilir bir kaynak oldugunu gostererek, alicilarinca unutulmamak, kolay bulunabilmektir. Bir toplum'un mayasi da bu kapsamdadir.

Belirtilmesi gerekir ki, butun bu atilimler ozel kisi ve kuruluslarca ele alinmis ve gerceklestirilmistir. Ancak, ekonomilerine ve dolayisi ile toplumlarina olan yararleri goren Birlesik Kralik ve Fransiz hukümet yetkilileri, bu tur "doviz kazandırır" "dis satis" atilimlerini desteklemek için, Disisleri Bakanliklarına yetki verdi. Butun buyukelciliklere ve konsolosluklara: is yapacak, pazar acacak, oz ulkelerinden satis yapmak için gelecek is adamlarina gercek ve kapsamli destek verecek "ticaret ateseleri" atandı; buyukelci ve konsolosların da oz ulkelerinin ekonomilerine "gelir getirecek" islere buyuk agirlik vermeleri onerildi. Diger ulkelere donuk dis politikaları da, bu gibi ticari iliskilerin "iyi" olup olmadigi sorusu uzerine de oturtuldu.

Bu gibi orneklerin cogaltılabilecegini belirterek, uzatmadan, bir soru taslagini ele alalım: Gunumuzde TC kokenli uretim ve satis kuruluslari, Turk mayasini dunyaya tanitmak için ne yapmaktadırlar? Bu gibi tanitımlara girismekle elde edebilecekleri ek gelirler ne olabilir? Bu gibi tanitımlara girebilmek için ne gibi bilgisel ve uygulama kaynaklarına gerek duyacaklardır? Bu kaynaklar nereden bulunacaktır? Bu gibi atilimların yapılmasının onemi uzerinde kimler durmaktadır?

Amac, "maya" yi "satmak" degildir. Maya'yi bir kez satin alan, o maya yolu ile uretilebilecek maddeyi oz bunyesinde yapip kullanabilecektir. Onemli olan, "maya" yi elden cikarmadan, o maya ile uretilecek maddeleri pazarlayabilmektir. Boylelikle, "maya"nin kokeni elde tutulabilecegi gibi, o "maya"nin yordami ile uretilebilecek maddeler surekli gelir saglayabilecektir.

"Maya" yalnızca hamur, yogurt, peynir, bira, vb "maya"si degildir. Universite arastirmacilarinin urettigi yeni buluslar, yontemler de "maya" dir. Bir uretici, urettigi mal'in oz yeteneklerini yukseltmek ve ayni zamanda giderini dusurmek için yeni yontemler aramak zorundadır. Ureticiler ve ulkeler arasındaki sonsuz yarisma, bu tur arastirmaları kacinılmaz duruma getirmiştir. Yasam'i surdurebilmek, uretiminin duzeyini

yuksek giderlerini de dusuk tutmaya baglidir. Bu sonuclari gerceklestirmek icin, bir uretici oz kurulus'u disinda uzman ve arastirmacilar arayip bulabilir; bu tur kisi ve kisilerden olusan kuruluslarla isbirligi yapabilir. Ancak, bu tur danisman ve kuruluslarda arayacaklari nitelikler arasinda "maya" sorusunun da sorulmasi, incelenip arastirilmesi gereklidir.

Her is ve atilim, "devlet baba" dan beklenemez. Ozel kisi ve kuruluslarin da, geleceklerini oz ellerine almaları gereklidir. Geleceğine bilincli yaklasim ile bakip yordam aramayanlar, bu gelecege ulasmaktan da uzaklasmis olurlar. Omer Seyfettin, "Pembe Inci'li Kaftan" yazisinda, oz varligini kullanarak ulusu icin calisan, varligini yitiren bir kisinin basindan gecenleri anlatir. (Seyfettin bu yazi'yi Birinci Dunya Savasi cercevesinde yazmistir). Ancak, kisiler yasamakla da yukumludur. Gerektiginde, kisiler Seyfettin'in yazasinda ele alindigi gibi, varliklarini toplumlari icin kullanmak ve sikinti'ya girmekle de yukumludurler. Buna karsilik, bir toplum'un yasayabilmesi ve dunya icindeki yerini koruyabilmesi icin, toplum'un bireylerinin de yasamlarini surdurmekte, teker-teker saglikli ve varlikli olmaları gerekir. Bireyler de biraraya gelip, birlikte yordamlasarak calisacak, geleceklerini dusunerek isbirligi yapacaklardir. Bu tur ortak amaca ulasmanin en uygun yollarindan biri de, kurulmus ve yurumekte olan uretici kurumlarin, kamu ya da ozel olmalarina bakmadan, isbirligi yapmalaridir. Bu isbirligi sirasinda da, "maya" konusu en onde yer alan bir niteliktedir. Bu tur isbirliginin en onemli orneklerinden biri de Japonya'dir.

"Ilerleme" nin, en once, atilim yapan kisilerin yaptiklarina dayali oldugu hicbir gun unutulmamalidir. Kisiler, mutlu olmak icin calisirlar. Kisilerin bu "arayislari," toplum'un ilerlemesine, yasam duzeyinin toplu olarak yukselmesine neden olur. Bu arada, eger kisiler, ve kisilerden olusan toplum, "maya" sini unutacak ya da bu "maya" ya onem vermeyecek olursa, toplum "kisilik degistirebilecek" kimligini yitirip yozlasabilecektir. Dolayisi ile, "mutluluk aramakta" olan kisiler, toplumlarinin cikarlarini da goz onunde tutmak durumundadirlar. Toplum ortadan kalkacak olursa, kisiler de "su'dan cikmis baligin" basina gelenleri cok iyi anlayacaklardir. Ornegin, "maya"si bozuldugu icin, peynir tadi

olmayan bir peynir'in "peynir" olarak begeni kazanmayacagini dusunmek yeterlidir. Bu tur, "'maya'si bozuk" peynir'i satis'a suren ureticinin gelecegi ne olabilir? Toplum'un isteklerine kulak veren diger bir peynir uretici, begeni kazanan bir peynir satisina basladiginda, ilk peynir ureticinin yasaminin son bulmasi anlamina gelir. Bu ornegi, bir ulke icindeki kuruluslara --ve toplum'a-- uluslararası duzen icinde toplu olarak uzatmak uygundur. Eger, bu ornekte adi gecen ilk peynir uretici, kullandigi "maya" yi arilastirmis ve bozulmasini onleyerek kullanmis olsa idi, sonuc daha degisik olur mu idi?

Soz konusu, yalnızca peynir ureticinin kapanmasi, peynir tuketicinin sevdiği bir yiyeceğinden olması degildir. Peynir uretim ev'inde calisan isciler; peynir'in yapildiği sut'u veren koyun ve inekleri yetistirenler; bu buyukbas hayvanların yemlerini ureten kuruluslar; yem uretici kuruluslarda calisan isciler, vb. de yasam gelirlerinin ortadan kalktigini goreceklerdir.

Bu noktada, ornek alinan ilk peynir uretici, universiteler icinde gorev yapmakta olan bir arastirmaci'dan, karsiligini vererek, yordam istemis olsa idi, ureticinin gelecegi degisik olabilir mi? Bu tur "gelir paylasma" ve "cikarlari birlestirme" yordamlari ile birlikte calisma ortami saglamis olsa idi, toplum daha kazancli olamaz mi? Bunun karsisinda, eger universiteler icinde calismakta olan arastirmacilar, ureticilerin cagirisini beklemeden, yeni maya aritma yontemleri gelistirerek ureticilere urunlerini yenilestirmek, arilastirmek onerilerinde bulunsalar, bu atilimler da yararlı olmaz mi?

Bu peynir ureticiler, yerli toplum'un gereklerini karsiladiktan sonra, uluslararası pazarlara acilmak yollari da arayabilirler. Ek ve dis gelir saglayabilecekleri gibi, "maya" nin uluslararası duzeyde taninmasina, sevilmesine de katkıda bulunabilirler.

Bu tur ornekleri, diger uretim kollari ve dallarina uzatmak olagandır. Konu, Omer Seyfettin'in "Diyet" baslikli yazisinda ele aldigi gibi bir kisinin diger bir kisi'ye "omur boyu borclu kalmasi" degildir. Bu atilimler karsilikli yararlı oldugu gibi, toplum da kazancli cikacaktır. Universite bunyelerinde calismakta olan arastirmacilar, yalnız kapsamlar ardında kuramsal olarak

kosarlar ise, toplum'a yararları ne denli kalacaktır? Bir yerde, yeni kuram ve kapsamları "pazar'a aktarmak" gereklidir. Arastirmacilarin gelistirdigi yontemleri, gene arastirmacilar "toplum'ca kullanilir" duzeye getirmekle sorumludurlar. Ureticiler de, bu kullanilabilir yontemleri "cogunluk uretimi" yolu ile toplum'a ve dunya'ya sunacaklardir.

Cikarlarini iyi bilen ureticiler, arastirmacilarca kapilarina kadar getirilen onerileri benimseyecektir. Eger yapilacak onerileri bir uretici benimsemez, kullanmaz ise, arastirmacilar diger ureticilerle isbirligine girebilirler. Bunun ustune, aydin ureticiler, arastirmacilarin kendilerine gelmesini bile beklemeden, arastirmacilarla ilk iliskiyi de kurabilirler. Arastirmacilar tek kisi olabilecegi gibi, universite disinda olusturulmus ozel arastirma kuruluslari da olabilir; diger kuruluslarla isbirligi yapmak uzere kurulmus olan "ortak uretim topluluklari" (kooperatifler) bu tur yaklasimlari ustlenebilirler. Birlikte calismakta buyuk yararlar olacagi aciktir.

"Arastirmalar"ın yalnızca üretim için önemli ve gerekli olmadığı da bu basamakta anlaşılmış bulunur. Bir toplum'un "maya"si, o toplum'un tarihinde, gelenek ve torelere yatar. Bir toplum'u diğer toplumlardan ayırdeden özellikleridir. Bu veriler arastirmacilarca toplu olarak kayıt altına alınmıştır, belirlenmiştir; sürekli kullanılmaktadır; toplum'un icgudusunda en ondedir; Düşünce İsverenlerince durmadan, ayrıntıları ile derinden-derine işlenir. Dünya'daki diğer toplumlarla, bu konularda açıkça bilgilensilir. Maya'ların toplamı, dünya genel yaşam düzeyinin ilerlemesine ve gelişmesine katkıda bulunur. Ayrıntılar, "Türk Tarihi, Toplumların Mayası, Uygarlık" başlığı ile Yeni Forum dergisinin Haziran 1992 (Cilt 13, No. 277) sayısında verilmiştir. [Ek olarak, bak: Annals of Japan Association for Middle East Studies (Tokyo) No. 7, 1992.

"Maya," adından da anlaşılacağı gibi, bir iş'in basından önemlidir. Kisilerin başlangıcı da çocukluk olduğuna göre, düşüncelerin "mayalanması" da çok küçük yaşta öğrendiklerinden, grup-yasadıklarından etkilenecektir. Bak: "İnsan İnciyi Denizden Çıkarmadıkça, O İster İnci Olsun -- İster

Cakiltasi, Farketmez," *Yeni Forum* Eylul 1993 (Cilt 14, No. 292). [Ek olarak, bak: *Rotary Dergisi* (Izmir) Aralik, 1993].

Bilinmeyen bir varlik, kimin yararidir? Uretilen gerc ve urunlerin "satilmasi" gereklidir. "Satis" yapmak icin, "satis ve dagitim aglari" kurulmasi kacinilmazdir. Bu "satis aglari" da, tuketicilerin istek ve secimlerine kulak asmak yolu ile: urunlerin nitelik ve nicelikleri uzerine tuketicilerce ileri surulen gorusleri, uretici ve arastirmacilara ileterek, uretici ve arastirmacilara yordam verirler. Dolayisi ile, "satis aglari" da "urun uretme yaklasiminin" bolunmez bir koludur. Ozellikle, yurt disinda yapilacak satislar icin cok onemli ve temel acilimlarin basinda gelir. Bu gibi "maya tanitim" ve uluslararası satis aglari olusturulmasina yordam verecek kisi ve kuruluslarin varligi ve calismalari da gozden uzak bulunmuyor. Ornegin, yillardir calismakta olan Danismanlik Kuruluslari, calisma konularini genisleterek yeni konularda da girisimlerde bulunabilirler. Uluslararası pazarlarda yeni satis ve dagitim aglarinin kurulmasindan once de, ilk agizda yapilmasi gerekli "iliski kurmak" atilimlari vardir.

Bir dag'in tepesine, bir adimda cikilamayacagi aciktir. "Borc, odemekle; yol, yurumekle biter." Buna karsilik, maya da, ancak aritilmakla ve surekli olarak canli tutulmakla yasayacaktır. Maya'nin elden cikmamasini, kok salarak gelismesini saglayacak tek yontem, maya'nin en genis duzeyde yayilmasini ve sevilmesini saglamakla elde edilebilir. 19cu yuzyilda yapildigi gibi, yalnızca "ilan vererek" alici aramak, kaynaklari cop yiginina atmaktan ileri gidemez. Satis yapmak, maya tanitmakla esit bir duruma gelmistir. "Alici aramak" yontemleri de, ozellikle Ikinci Dunya Savasi sonrasi, kokunden degismis, gelismis bulunuyor. Yeni yontemler, cok ince uygulamalarla: "alicilarin" kimlikleri, adlari, oturduklari yerler, egitim duzeylerinin nitelik ve nicelikleri, gelirlerini bilmek gibi ayrintilara kadar iniyor. Bu gibi uygulamalarla, alicilarin "dusuncelerini okumak," alici kisilerle dogrudan baglanti kurmak yolu ile "alicilarin "isteklerini yerine getirmek" ve bu alicilara "yeni dusunceler 'salik vermek'" de gunumuz ve gelecekteki satis ve maya tanitim yontemlerinin temellerini olusturuyor.

Mayalarini korumaktan ve kullanmaktan kacinanlar, mayalarindan yeterince yararlanmayan (ya da yararlanamayanlar) gunun kosullarina ayak uyduramayacak; dunyanin gidisine ayak uyduramayanlar da, Omer Seyfettin'in "Diyet" baslikli yazisinda sozu edildigi gibi, yalniz buyuk odunler vermekle kalmayacaklar; bagimsizliklarini da, yasama kaynak ve yeteneklerini de elden cikaracaklardir.

Butun maya aritici, denetleyici, kullanıcı girisimci ve atilimcilara basarilar diliyoruz.

Dunya Degistiren mi, deger yargisinda bulunan mi?

Hasan Bülent Paksoy

“İngilizce Konusan Dünya'nin gelmiş-geçmiş en ileri gelen hukukcusu” olarak bilinen ABD Anayasa Mahkemesi Yargici (1902-1932) Oliver Wendell Holmes (1841-1935), öz yorum ve düşüncelerine odaklık görevi yapan görüşünü belirtir:

“Saygi ile anmak istedigim kisiler, dünya degistiren düşünceleri yaratanlardır. Cogunlukla yari unutulmuşlardır, cunku toplum: yepyeni düşünceler uretenler yerine, deger yargisinda bulunanlari yegler .”

[“The men I should be tempted to commemorate would be the originators of transforming thought. They often are half obscure, because what the world pays for is judgment, not the original mind”) **The Essential Holmes**, Richard A. Posner, Ed. (Chicago: University of Chicago Press, 1997) s 208]

‘Para Kazanan’ kisiler de dünyayi degistirir. Bu, kacinilmaz bir gercektir; ama, para kazanan ile, dünya degistiren düşünce ureten kisi arasindaki ayrilik ve ayricaliklarin yok oldugu anlamina gelmez. Her neden ise, para kazanan, ‘yargiclik’ yapmak ‘yetenegini’ de kendinde bulur. Bu yargiclik, yalnız ‘yasal’ konularda da kalmaz; butun toplumun yasaminin ayrıntilarina da uzatilir.

Bu görüş’un ‘cagdaslik’ bir gelisme olmadigini gormek de guc degildir; belgeleri çok gerilere gider. İlk kazili örneği (ATON) eski Misir’da görülebileceği gibi, Kutadgu Bilig icinde de gözden kacmaz. Ardindan geçen yüzyillar icinde Cinden İtalya’ya, Güney Afrikadan Amerika’ya varincaya kadar birbirlerinden uzak maya’lar icinde bu gercek durmadan yenilenir. Sun Tzu (M.O 6 yy), Galileo, (1564-1642), Hezarfen (1609-1640),

Divaoglu (1855-1933), Mitchell'e (1879-1936) varincaya kadar sayisiz ornek gosterilebilir.

Holmes, dusuncesinin aciklamasini yapmaktan da geri durmamistir: "Bir kisi, parasini genellikle kisisel degerlerinin uzerinde tutar "

("A man is usually more careful of his money than of his principles" **Blackwater Tactical Weekly** July 16, 2007)

Bu arada, Holmes'in (ABD deki zenci koleliginin kaldirilmesi nedeni ile baslayan) ABD Ic Savasinda (1860-1865), savas alaninda da aldigi rutbeler ile Albayliga yuksetildigini, vuruslar sirasinda uc kez yaralandigini unutmada ekleyelim.

Anlasilan, Holmes bu turde dusunen tek Amerikalili ileri gelen degildi. ABD nin 31ci Baskani (1929-1933) Herbert Hoover (1874-1964) de, kayitlara gectigi gibi bir gozlemde bulunmustur:

"Bu ulus'un her an gerek duydugu en onemli varlik, olaganustu Erkek ve Kadinlarin onderligidir."

("The imperative need of this nation at all times is the leadership of Uncommon Men or Women." **TIME Magazine**, August 10, 1954).

Simdi: "dunya degistiren" tanimi yapilsin-mi, yapilmasin mi? Yapilsa ne olur, yapilmasi ise dunyanin degismesi durdurulabilir mi? Bu soru, "Tartismali Kisi" kavramini gundeme getirir. Ozellikle, "Iyi-kotu olmaz, 'karmasik ve derin kisi' olur" soyleneceklerini baslatabilir. Bu tur sorular, 'ortaligi bulandirmak' icin mi soyleneceklerdir? Neden? Bu, bir 'dusuncesal savas' midir?

Bir kisinin yazilarini ya da kisiligini 'kucultmek' icin kullanilan yontem, o yazilara karsi "tartismali yazi" ya da "tartismali kisi" deyimini yoneltmektedir. Genellikle bu tur damgalama uygulamalari, son dortbin yildir, degisik kaynakli gorevli yazarlarca ortaya atilir. Bu gorevli yazarlar, kendilerine gorev veren kurum ya da kuruluslarin cikarlarini gozlemekle yukumludurler. Gonullu, ya da aylikli olabilirler. Bu gorevi yerine getirebilmek icin de, isverenlerinin gundemindeki girdi-

ciktilari yakindan bilip bu cakarları destekleyici ve karsitlarını yeric yazılar yazmaları gerekir. Eger, gündemlerindeki yonlere ve cakarlara ters dusen bir yazı olur ise, en kısa yoldan o yazı ve yazarının "tartismali" oldugunun ileri surulmesi gerekir ki, 'begenilmeyen' yazının icerigi cok destek gormesin.

Butun bu ugraslara karsilik, Dunya Degistirici ile yargilayan arasındaki ayricaliklar, bir yerde, yavas da olsa anlasilmaya baslar. "Amerikan güldürü yazarı Mark Twain (Samuel Clemens; 1835-1910) bir gözlemde bulunmuştur: "[Atılımları] başarılı oluncaya kadar, bir kişinin düşünceleri [ve yöntemleri] delilik olarak görülür" (A man is a crank, until his ideas succeed). İngiltere'nin Cambridge Üniversitesi mühendislik bölümü öğrenci derneği de, 1980'lerde Mark Twain'in bu görüşünü ödünç alıp, kendilerini tanıtıcı bir deyim türetti: "Bir devrim, bir deli'nin atılımı ile başlar" (A revolution starts with a crank). Bu iki deyimde de kullanılan, "crank" Türkçe'de "kolçak" anlamındadır: bir "aygıt"ın "dönmeye başlamasını" sağlamak için kullanılır; kullanım amacı, "çevirerek bir aygıt'ın 'devrim' ('devrilmek') yolu ile dönmeye başlamasını" gerçekleştirmektir. Kahve değirmeninin kol'u da bu kolçak (crank) türündedir. Eskiden, içten yanma motorlu araçların "çalıştırılmaya" başlanması da "kolçak" kullanılarak, insan gücü ile sağlanırdı. Ek olarak, "crank," deli, sinirli, ya da "huysuz" kişi anlamına da gelir. Kolaylıkla görülebileceği gibi, İngiliz öğrenciler, bir söz oyunu yolu ile hem doğal bilimleri düşünce bilimleri ile birleştirmekteler; hem de, düşüncelerin bir tabanda, ortak-bölen düzeyinde, ortak değerleri paylaştığını ortaya koymak istemişlerdir.

Konu ile ilgili gösterilecek örnekler diğer açılardan da sürdürülebilir. Türk Düşünce İşvereni Ömer Seyfettin (1884-1920), Osmanlı İmparatorluğunun 1911- 1912 savaşı sırasında yazdığı bir yazısında, pirelerin önem ve gereğinden söz eder. Seyfettin, bu yazısı ile "pireler olmaz ise, köpekler uyuşuk kalırlar. Pire ısırıkça, köpek ayağa kalkıp pireleri üzerinden atmağa uğraşır," "böylelikle uyuşukluk gaflet ve dalaletine düşmekten kurtulur" görüşünü öne sürer. Seyfettin'in güldürü yolu ile yazısında anlatmaya çalıştığı gerçek de kısaca: bir toplum, "baş'ına gelen ağırları" iyi etmek yoluyla "arılışır." Önce

varlığını, sonra da bölünmezliğini korumak yolunda adım atar. Çünkü, bir toplumun bölünmesi, o toplumun ortadan kalkmasının ilk basamağıdır.” (Hasan Bülent Paksoy, “Düşünce İsvereni.” **Türk Tarihi, Toplumların Mayası, Uygarlık** (İzmir: Mazhar Zorlu Holding, 1997) kitabından)

Dünya’yi değiştiren kişiler, düşüncesele ya da eylemsel olarak “Atılgan,” “girisimci,” gözü’nu budaktan sakınmayan,” “başarıcı” nitelikleri paylaşırlar. Bunlar kısa ama çok güçlü deyimler. “Başarı” deyimini kimliği nedir? Örnek almak istenirse, Timur Bey (O. 1405), atılgan idi. Gün sırasıyla, Atatürk de. Bu iki kişilik, birer gösterge olarak da ele alınır. Çünkü, her atılım, bir de sakınca’yı ardında getirir. Bu sakınca, başarıyla, başarısızlık arasındaki ayrıcalıktır. Her kişi her konuda başarılı olamaz. Geçmiş boyunca, sakıncaları gerekli inceleme ve bilgiyle göz önüne alan atılımcılar, karşı çözümler yordamıyla güçlükleri yenebileceklerini gördüler, öğrendiler. Kendilerinden önce yaşamış olanların başarılarının kökenlerini de, konularını içinde, anladılar. Bu çözümler, ara-sıra olagelmeye başlayacağı gibi (Fatih Sultan Mehmed’in kadırgalarını karadan yürütmesi gibi), genellikle elde edilen verilerin iyi değerlendirilmesi sonucu elde edilmiş başarılar olmaları bakımından çok daha önemlidirler.

Bu tür incelemeler, Tutucu ve Baskıldırıcı Kişiler ve Kurumlar arasındaki uçlu Çekim’i özetler. Bu tür çekimler, İnançlar içinde de yer alır. İnançlılar arasında olduğu kadar (Katolik –Ortodoks–Protestan), Müslümanlar (Sünni-Sii) arasında da görülürler.

İslamîyette, “Sii”lik, Peygamber Muhammed (S.A.V.) yaşamda olduğu günlerinde başlamış idi. Hz. Ali’nin hem Hz. Muhammed’in damadı, hem de daha önce kan bağı akrabalığı olması nedeniyle, Hz. Ali yandaşları, Hz. Ali’nin ilk Halife olmasını istiyorlardı. Bu gerçekleşmeyince, Hz. Ali yandaşları, Sii (ayrı bir toplum olarak ayrılmak anlamında) oldular. Bu ayrılık, yalnız “inanc” olarak kalmadı. Toplumsal yönlerin değişmesine yol açtı. Bu ‘toplumsal yön değiştirme,’ belirli toplumların öz kökenlerini korumak için seçtikleri bir çözüm idi. İran kökenliler, Araplara savasta yenilmiş bile olsalar, öz veri ve varlıklarını bu ayrıcalık (Sii’lik) yoluyla korumayı seçtiler.

Basarmis olsuklari soz goturmez. Bu da, Dunya Degistiren bir dusuncenin uygulanmasi idi.

Isa inancli Hristiyanlik ise, Hz. Isa'nin Musevilik icinde bir yenilik ve temizlik yapmak istemesi ile basladi. Isa, bir Yahudi idi. Tanrının yolunda olmadigi gerekcesi ile, en onemli Yahudi Tapinaginin icinde is yapan "para bozucularin" (belki de ilk bankacilar) tezgahlarini devirdi, Roma tug'u altinda yasamakta olan Yahudilerin duzenini bu acidan altust etti. Bu duzen bozmaciligi (Dunya Degistiren dusuncesi) yuzunden hem Yahudi Toplumunca, hem de ust Duzey Roma yoneticilerince yargilandi ve carmiha gerilerek olduruldu. Sonucunda, baslattigi akim'a Yahudi olmayanlarin katilmasi ile, ortaya yepyeni bir inanc duzeni cikti.

Eger Dunya Degistiren Dusunceler (ve Dusunceyi ortaya atan) ilgi cekmekte ise, degisim'e karsi cikanlar, degisim'i durdurmak icin baska yontemlere de basvurabilir. Bu yontemler, deyimlerin ve kavramlarin kimligini degistirmek gibi uygulamalari da icerebilir. Toplum ve kisilerin sagduyulari uzerinde bir bulut dilimi ortmek soz konusudur. Mark Twain bu tur yaptirimlara, bilerek uydurdugu gulduru bicimli abartma ile "Merhem-i Çesm-i Humayun " (Imperial Optical Linement) adini vermis idi. (Twain, gulduru deyimini Ingilizcedeki "Pulling the wool over eyes" deyisinden turetmistir) Kisacasi, 'goz boyamak' denebilir.

Kennedy'ler, ABD nin "ileri gelen" ailelerinden biridir. Gunumuzde ailenin bas'i olan, ABD Massachusetts Sanatoru Teddy Kennedy, ABD icinde 'sol goruslu' olarak bilinir; ABD Demokrat Parti uyesidir. Massachusetts eyaletinde yasayan ve Demokrat Partiye oy verenlerce, onyillardir aksamadan yeniden Senatorluge secilir. Dedesi ABD nin buyuk kentlerinden birinin belediye baskani; babasi ABD nin Ingiltere Buyukelcisi ve isadami; Agabeyi Bobby, ABD nin Adalet Bakani; diger bir buyuk agabeyi de ABD baskanligi yapan John F Kennedy idi. Her birinin, dede'den kalma buyuk gelirleri ve varliklari var. Degisik iller'de saray yavrusu konaklari, takim-takim gorevlileri, yasamlarini kolaylastiriyor. Bu durumda, 'solcu' ve 'sol' nasil tanimlanabilir?

Bilindiği gibi 'sağ' ve sol' 'deyimleri,' 1789 Fransız devrimi sürecinde Paris yerleşkesinin iki karşılıklı yakasında toplanıp, "Fransız toplumunun sorunlarını çözücü" düşünceler üreten kişilerin bir araya geldikleri "yon" lerden alınarak sözlüğe yerleştirildiler.

Bu yerleşkelerden gelen çözümlerin Fransadan ve Fransızcadan gelmesine karşılık, Fransızlar gene de 'deyimlerin üzerinde' Fransız sorunları için Fransız çözümlerini üretilip, kullandılar. Sağ ve Sol deyimlerine ve bu deyimlere dışarıdan bıcılan 'değerlere' koru-korune bağlı kalmadılar. Bu deyimleri de, işlerine geldiğinde kullandılar. Bu bakımdan, bu tür 'yon' verici düşüncelerin yalnızca adları nedeni ile elde tutulmaları ne denli doğru olur? Örnekler cogaltılabilir:

Gunumuz ABD deki Cumhuriyetçi Parti (Cogulcu Yönetim'e Katılım Birimi), bir fil; Demokrat da bir esek ile simgeliştir. Seçim süreci çalışmalarında, bu simgelerin cogaltımı bütün ülkeye yayılır. ABD İç Savaşı (1860-1865) sürecinde, Abraham Lincoln Cumhuriyetçi Parti üyesi olarak Başkanlık yapmış idi. İç Savaşın çıkmasına neden, kara derililerin tutsak kalıp-kalmama tartışması idi. Lincoln, tutsaklığı kaldıran Özgürlük Bildirgesini imzalamış idi. İç Savaş sona erdiğinde, kara derililere özgürlük ve eşitlik verilmesine karşı çıkanlar da Demokrat Parti bayrağı altında toplandılar. Aradan kırk yıl geçtikten sonra, Cumhuriyetçi ve Demokrat Partilerin, toplum sorunlarına karşı olan tutumları incelendiğinde, birbirlerinin yerini aldıkları görülür. Demokratlar Yirminci Yüzyılın sonlarından bu yana bireysel özgürlüğü ve özellikle kara derililerin eşitliğini savunurken, Cumhuriyetçiler de parayı ve paralıları savunma yolunu seçtiler. Başka bir deyiş ile, sağ sol oldu; sol sağ oldu. Sağduyu'ya ne oldu? Yoksa, 'sağduyu,' bu tür tartışmalar sonucu mu toplumca seçilmelidir?

Komünizm ve Solculuk genelde birbirleri ile eş tutulur. Ama, kısa bir araştırma sonucu, örneğin Lenin'in (1870-1924), başında bulunduğu Bolşevikler (Yirminci Yüzyıl başları) içinde bile "Solculara" ateş puskurduğu, toplantı tutanaklarında ve gazete yazılarında görülebilir.

Her olay ve deneyde oldugu gibi, Cogulcu Yonetime Katilim Birimlerinin (Ulusal Tufek Dernegi; Isci Yardimlasma Kurumlari, Bankacilar Dernegi, vb gibi) baslangiclari, eskiden gelme ornekleri var. Kokenleri de ikibin-iki bin besyuz yil'l askin bir surec icinde gelismistir:

M.S. 476 da sona erdigi varsayilan Roma Imparatorlugu, Roma Cumhuriyetinin (M.O. 509 - M.S. 49) temellerinin uzerine bir 'emr-l vaki' olarak kuruldu. Bu gercegi de, Julius Caesar (M.O. 44 de olduruldu) tek Yonetici olarak gerceklestirdi. Ancak, Roma Senatosu kaldirilmadi, Cumhuriyetten Imparatorluga devsirildi. Julius bir general olarak buyuk un'e kavustugu icin (buyuk alanlari, alaylarinin basinda doguserek aldigindan), gorunuse gore, karsi gelen olmad. Ustelik, Roma yurttasi olanlara dusuk giderli ya da gidersiz bugday dagitildigindan, gunumuzde havuc-ve-sopa adi ile bilinen "aba altindan degnek gosterme" yontemi toplumun ses cikarmasini onledi. Senato uyeleri de genellikle hem ailelerinin gosterisini azaltmamak, hem de Senator olmanin getirdigi 'yonetim' etkenligini surdurebilmek icin, yutkunarak Julius'un basa gecmesine goz yumdular.

Cumhuriyet oncesi ve sonrasi, Romali senatorler kendi aralarinda iki degisik kume icinde yer aliyorlar, kendi kumeleri icinde, karsi kumenin etkisini kirmaya calisiyorlard. Bu kumelerin adlari Optimates (Erkeklerin en yahsisi) ve Populares (Toplumsever) idi. Yahsilar, 'soylu ailelerden' geliyorlard, cok varlikli idiler; Senato'ya secilebilmek icin Roma yurttasi secmenlere, buyuk giderli kisisel ozel armaganlar verebiliyorlard. Nasil olsa, secildikten sonra, kullandiklari, dagittiklari para'yi geri alabilecek isler yapabiliyorlard. Toplumseverler ise, Yahsilarin Roma'da var olan butun parayi ele gecirmelerini onlemeye cabaliyorlard.

Her iki kumenin ugraslari, soz'de ve sozlerde kalmadi. Her iki kumenin onde gelenleri, oz varliklarini kullanarak, ozel ordular kurdular. Roma'nin oz imparatorluk ordusunun gorevi, imparatorlugu genisletmek idi. Yahsilarin ve Toplumseverlerin ozel ordularinin gorevi ise, birbirleri ile vurusmak; yonetimi

ellerine gecirmek ve karsi tarafi yonetimden uzak tutmak. Iki tur ordunun var olusu, ozel ordularin birbirleri ile sokaklarda vurulari, once cumhuriyetin, sonra da imparatorlugun gucunu yitirmesine buyuk olcude katkıda bulundu. Sonucunda, Roma Toplumu toptan ortadan kalkti.

Dogal olarak, bu tur olaylara yol acacak olan dusuncelerin varligi daha onemli bir gercektir. Pek iyi, bu tur dusuncelerin kokenleri nelerdir? Dunyayi Degistiren Dusuncenin varligi mi, yoksa deger yargisinda bulunanlariin coklugu mu? Dunya Degistiren dusunceyi ortaya atan kisinin "Sagduyu-Solduyu" gostergesimidir? Yoksa, bagimsiz ve varlikli toplumun yasamini surdurme istemesi mi; Dunya Degistiren Dusunceyi orta'ya atan kisi'yi yetistirmesi mi?

Bir toplum'un yok olmadan, bagimsiz ve tutsak kalmadan yasayabilmesi icin, oncelikle: yasama isteginin olması gerekir. Bu istegin dile getirilmesi gerektir. Yalniz 'istiyorum,' 'istiyoruz' sozu ile degil; yapilmasi gerekli islerin, atilimlariin acikca ortaya konulmasi ve ayrintilariin tartisilari ile isleme konulmasi ile yapilabilir.

Toplumun ve kisinin "'Oz" unu savunmasi nerede baslar ya da biter?"

Burada da 'Deyimlerin Kimligi' ve sagduyu-solduyu kavramlari'na dayanan islevler var.

Uygulamali olarak dusunulecek olursa:

Bir kume toplum, elerindeki varlik ile 'var' oluyor.

Bu 'varlik' olmasa, toplum da olamayacak.

Bu varligi korumak icin de, bu varligin bir bolumunu gozden cikararak

girisimlerde bulunmasindan kacinamayacak durum var.

Toplum'un gozden cikarmasi gerekli olan, toplumun elindeki para ya da toplumu olusturan bireylerden bir bolumunun canidir. Genellikle her ikisidir.

Yukaridaki Roma ve ABD orneklerinde de goruldugu gibi, ilk kume karsisindaki ikinci kume bu tur degisikliklere karsi koymak istiyor. Hangi kumenin oz varligini koruma icgudsusu daha

guclu? Ikinci kume'ler de, ellerinden gelen butun gucleri ile toplu bir ataga ya da savunmaya gecmek durumundalar. Bu "varlikli guc" degismezmidir, yoksa, gunden güne boyut ve kokleri dalagalanabilir mi?

Bir de, orta yerde, ucuncu bir kume toplum seyirci durumunda: onların nereye donecekleri belirli degil.

Neden?

Diger iki kumeye inanmadiklarından mi, yoksa, ucuncu kume olarak, ilk iki kumenin birbirini 'yiyip-bitirmesini' beklediklerinden mi? Bu bekleme sonucu, ucuncu kume uyelerinin istedikleri gerceklesebilecekmidir? Ucuncu kume'ye soz mu verilmistir? Kimden?

Ellerinde varlik olan toplumlar ise, yalnızca eldeki varligin bu tur bir yarismada kesin basarili olamayacagini yavastan anlamaya basladilar mi? Ya da, kendilerini saglama alabilmek icin Ulusculugu ileri surup kalkan olarak kullanmak isteyebilirler mi?

Ulusculuk mu, Yurtseverlik mi?

Neden dusunmek gerekli?

Hangisi Dunyayi Degistirecek Dusunce; Hangisi deger yargisinde bulunan?

Toplum Olarak Varilmek istenen Sonuc Nedir?

Ad'im, Hasan Bülent Paksoy. 1948 yılında Odemiş'te doğdum. Günümüz'e dek kitaplarımın onikisi yayınlandı.

Ohio State; Franklin; Massachusetts-Amherst; Central Connecticut State Üniversitelerinde Öğretim Üyeliği, Harvard Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezinde Araştırmacı olarak görev yaptım.

Doktoramı İngiltere'nin Oxford Üniversitesinde, Birleşik Krallık (United Kingdom) Üniversiteleri Rektörler Kurulu bursu ile bitirdim. Altmış'i aşkın araştırma yazım son yirmi beş yıl içinde dünyanın bütün oturulan kıtalarında çıkarılan kırk'i aşkın bilimsel dergilerde basıldı.

Bostwick bursu ile ABD'nin Trinity Üniversitesinden lisans; ikinci askerlik sonrası da, ABD National Science Foundation araştırma programı desteği ile University of Texas at Dallas'tan Yüksek Lisans diplomalarını aldım.